

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI

TARİHÎ SÜREÇTE
İMAMİYYE - NUSAYRÎLİK
İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Yasin ÖZCAN

TEMMUZ 2018

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI

TARİHÎ SÜREÇTE
İMAMİYYE - NUSAYRÎLİK
İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

MUHAMMED YASİN ÖZCAN

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ MAKSUT ÇETİN

TEMMUZ 2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tarihî Süreçte İmamiyye- Nusayrîlik ilişkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Muhammed Yasin ÖZCAN

Tarih - İmza

TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Muhammed Yasin Özcan ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez/Proje Sınav Jürimiz tarafından incelenen Tarihî Süreçte İmamiyye-Nusayrîlik İlişkisi başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 20.07.2018 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı
Tez Danışmanı	Doktor Öğretim Üyesi Maksut ÇETİN
Üye	Doktor Öğretim Üyesi Muhammet Raşit BATUR
Üye	Profesör Doktor Şehmus DEMİR
Üye	
Üye	

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖNSÖZ

Mezhep kelimesi, sözlükte “görüş, tutum, gidilecek yer ve yol” manalarına gelmektedir. Terim olarak ise, buldukları toplumda değişik grupların sahip oldukları düşünce sistemi ile itikadî, siyasî ve amelî hükümleri kendilerine özgü yorumlamaları neticesinde ortaya çıkan ilmî ve fikrî ekollerdir. Mezhepler, İslam tarihinin birinci asrından itibaren ortaya çıkmaya başlamış ve daha sonra oluşturduğu belli düzen, kural ve ilkelerle kendisine mensup kişilerin genel inanç ve fikirleri tarafından şekillenerek ortaya çıkan oluşumlardır. Dolayısıyla bu oluşumlar dinin içinde birer yorum olarak kabul edilir. Bunlar, asla dinin kendisi yerine ikame edilmez.

Tarihsel olarak Müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken herhangi bir fikrî, siyasî ve amelî tefrikaya düşmemiştir. Fakat İslam topluluğu O'nun vefatıyla birlikte kendi içerisinde itikadî, siyasî ve amelî sahalarda bölünerek birtakım zümrelere ayrılmıştır. Bunun nedeni; İslam topluluğu, Hz. Peygamber'den sonra çok hızlı bir şekilde geniş coğrafyalara yayılmış ve o coğrafyalardaki milletlerin sahip olduğu kültürel yapılarla karşılaşması sonucu yeni mesele ve fikrî sorunlarla karşılaşmıştır. Müslümanlar, o fikirlere cevap vermek ve o sorunları çözerken, kendi içinde birtakım itikadî, siyasî ve amelî bölünmeler yaşamıştır. Şüphesiz bu bölünmelerden biri Şia mezhebidir. Şia mezhebi, İslam tarihinde meydana gelen ekoller içerisinde hem tarihsel olarak hem de siyaset alanında ortaya koyduğu fikirler ile diğer mezhepleri ciddi manada etkileyen akımdır. Bu akım da kendi içinde birtakım alt gruplara ayrılmıştır ki, onlardan biri İmamiyye diğeri ise Nusayrîyye mezhebidir. Her iki mezhebin hem tarihsel hem de fikirselsel olarak birtakım ortak noktaları olduğundan, tezimizde bu iki mezhebin ilişkisini ele aldık. Her iki mezhebin ilişkisini incelemeye çalıştığımız tezimiz, giriş ile beraber iki bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde Şia adının kökeni ve tarih sahnesine çıkışı hakkında genel bilgiler verdik. Özellikle mezheplerin temelini teşkil eden Hz. Peygamber sonrası halife seçimi ile Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerine yüzeysel olarak değindik. Ayrıca Şia'nın içerisinde ortaya çıkan Zeydiyye ve İsmailiyye mezheplerinin tarihçesi ve belli başlı fikirleri hakkında genel bilgi verdik.

Birinci bölümde İmamiyye ve Nusayrîyye mezheplerinin isminin menşei, geçirmiş olduğu aşamaları ve temel görüşlerini ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalıştık. Ayrıca bu fikirlerin karşısında Ehl-i Sünnet'in yorumlarını dile getirdik.

Son bölümde ise tezimizin aslını teşkil eden İmamiyye ve Nusayrî mezheplerinin temel doktrinlerinin benzer ve farklı yönlerinden bahsettik. Bunun yanında resmi mezhebi İmamiyye olan İran ile Nusayrî yönetimini ellerinde bulunduran Suriye'nin günümüzdeki siyasî ve mezhepsel ilişkilerine değindik. Şu ana kadar ulaştığımız sonuçların, gerek İmamiyye ile Nusayrîyye mezhepleri arasındaki ilişki, gerekse günümüzdeki İran ve Suriye ilişkisi hakkında yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağını umuyoruz.

Böylesine geniş bir konunun ele alınmasının şüphesiz birtakım eksiklik ve yanlışları da beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Bu eksikliklerin giderilmesinde çok değerli yardımlarını gördüğüm başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Maksut ÇETİN ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit BATUR'a en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Muhammed Yasin ÖZCAN

İZMİR - 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	VII
1.1. ŞİA’NIN İSMİ VE TARİHÇESİ.....	1
1.2. ŞİA’NIN ORTAYA ÇIKIŞINI SAĞLAYAN NEDENLER	5
1.2.1. Vasiyetname (Kırtas) Meselesi.....	5
1.2.2. Halifelik Meselesi	6
1.2.3. Cemel Savaşı.....	10
1.2.4. Sıffin Savaşı.....	11
1.2.5. Kerbela Olayı	13
1.3. ZEYDİYYE’NİN İSMİ VE TARİHÇESİ.....	14
1.4. İSMAILİYYE’NİN İSMİ VE TARİHÇESİ.....	17
1.5. İMAMİYYE’NİN İSMİ VE TARİHÇESİ.....	18
1.6. NUSAYRİLİĞİN İSMİ VE TARİHÇESİ.....	19
I. BÖLÜM.....	27
1.1. ZEYDİYYE’NİN TEMEL GÖRÜŞLERİ.....	27
1.2. İSMAILİYYE’NİN TEMEL GÖRÜŞLERİ.....	30
1.3. İMAMİYYE’NİN TEMEL GÖRÜŞLERİ	32
1.3.1. Uluhiyyet İnancı.....	32
1.3.2. Nübüvvet İnancı.....	33
1.3.3. İmamet İnancı.....	35
1.3.4. Mehdî İnancı.....	41
1.3.5. Ric’at İnancı	45
1.3.6. Takıyye İnancı	46
1.3.7. Ahiret İnancı	48
1.4. NUSAYRİLİĞİN TEMEL GÖRÜŞLERİ	50
1.4.1. Uluhiyyet İnancı	53
1.4.2. Nübüvvet İnancı	56
1.4.3. Ahiret İnancı	57
1.4.4. Bayram İnancı	58
II. BÖLÜM.....	60
1.1. İMAMİYYE VE NUSAYRİLİK İLİŞKİSİ.....	60
1.1.1. Farklı Noktalar.....	60
1.1.1.1 Uluhiyyet İnancı	60
1.1.1.2. Nübüvvet İnancı.....	65
1.1.1.3. Ahiret İnancı.....	69

1.1.1.4. Melek İnancı.....	76
1.1.1.5. İbadet Anlayışı.....	77
1.1.1.6. Yaratılış Nazariyesi	80
1.1.1.7. Batınî Anlayış	81
1.1.2. Benzer Noktaları.....	86
1.1.2.1. Takıyye İnancı	86
1.1.2.2. Ehl-i Beyt ve On İki İmam İnancı	89
1.1.2.3. Mehdî İnancı.....	93
1.1.2.4. Mihrican ve Nevruz Bayramı	94
1.1.3. GÜNÜMÜZDE İMAMİYYE-NUSAYRÎLİK İLİŞKİSİ	95
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AOY	: Ankara Okulu Yayınları
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Yayınları
Bkz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
İİVY	: İzmir İlähiyât Vakfı Yayınları
Kit.	: Kitabevi veya Kitapçılık
Krş.	: Karşılaştırınız
mad.	: Maddesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trs.	: Tarihsiz
Yay.	: Yayınları

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Tarihî Süreçte İmamiyye-Nusayrîlik İlişkisi

Muhammed Yasin Özcan

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışmamızda tarihî süreçte İmamiyye ile Nusayrîlik ilişkisini tespit etmeye çalışacak ve her iki mezhebin ilişkisini açıklamaya çalışırken, öncelikli olarak onların farklı ve benzer yönlerini ortaya koymaya gayret edeceğiz. Bunu yaparken öncelikle Şia ekolü ve onun alt kolları olan Zeydiyye ve İsmailiyye mezhebinin tarihçesini ve önemli görüşlerini özet bir şekilde açıklayacağız. Daha sonra yine Şia'nın alt fırkalarından olan İmamiyye ve Nusayrîyye mezhebinin tarihçesini ve fikirlerini belirterek, her iki mezhebin görüşlerini karşılaştıracacağız. Ayrıca bu iki mezhebin hem tarihteki hem de günümüzdeki sosyo-politik ilişkilerine değineceğiz. Böylece İmamiyye ile Nusayrîyye ekollerinin görüşlerini, bu görüşlerin farklı ve benzer yönlerini ve ayrıca günümüz İran ve Suriye devletlerinin mezhepsel ilişkisini daha iyi görebilmek gayesine matuf bir fikir vermiş olacağız.

Anahtar Kelimeler: Şia, İmamiyye, Nusayrîlik, Zeydiyye, İsmailiyye.

SUMMARY

Masters Degree Thesis

Relation between Imamiyya and Nusayriyya in Historical Process

Muhammed Yasin Özcan

İzmir Kâtip Çelebi University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

In this study an attempt will be made to illustrate the relationship between Imamiyya and Nusayriyya with the primary aim to present their points of resemblance and difference. In order to do this, before all I will put forward an outline of short history and some of the most prominent views of the Shi'a and its two sub-sects, namely Zaydiyya and Isma'iliyya. Further on, I will focus on the history and the views of Imamiyya and Nusayriyya, two other sub-sects of the Shi'a, and I will proceed to compare some of the views held by the followers of these two denominations. During this evaluation, special attention will be paid to their socio-political relations in the past as well as the present. In conclusion, by juxtaposing their views and their similar and distinct features, this study will provide some ground for better understanding of the relationship between modern states of Iran and Syria based on these denominational sensitivities,

Keywords: Shi'a, Imamiyya, Nusayriyya, Zaydiyya, Isma'iliyya

GİRİŞ

1.1. Şia'nın İsmi ve Tarihçesi

Şia, Arapçada ş-y-a kökünden gelir. Arapça'da, “yayılmak, güçlenmek, peşinden gitmek, taraftar olmak” anlamında kullanılır.¹ İsim olarak “kahraman, millet, taraftar, yardımcı, destekleyici” manasındadır. Ayrıca bir işi gerçekleştirmek için bir kimsenin çevresinde toplanmış olan grup ve zümre anlamında kullanılmaktadır.²

Şia lügatta, bir düşünce veya kişi etrafında toplanmayı, bir fikir veya kişiye yardım edenlerin oluşturduğu toplumu ve taraftarları ifade eder.³ İbn Haldun, Mukaddime'sinde Şia'nın sözlük anlamını, “arkadaşlık etme” veya “emri altında bulunanlar” anlamındaki etba kelimesiyle açıklar.⁴ Kur'an-ı Kerim'de bu kelime fırka fırka, bölük bölük anlamına gelen, kendi taraftarları ve yolunu izleyenler anlamlarına gelmektedir.⁵

İslam'ın ilk dönemlerinde bir kimsenin “şiası” denildiğinde, başka birisinin görüşüne tabi olan kişiler akla gelmektedir. Tabi olmuş kimseler Şî kelimesiyle isimlendirilmektedir.⁶ Örneğin Hz. Ömer İran'ın fethi sırasında huzuruna çıkartılan kişilere: “Bu adamı ve şiasını İslam'a boyun eğdiren Allah'a hamd olsun” diyerek dua etmiştir. Ayrıca Hz. Ali'nin kendi taraftarları için: “Benim şiam” cümlesini kullandığı bilinmektedir.⁷

Eş'arî Şia'yı, Hz. Ali'yi dost edinen ve bununla birlikte onu Resulullah'ın diğer ashabından üstün sayanların oluşturduğu grup olarak nitelendirmiştir.⁸ Günümüzde Şia bu anlamıyla kullanılmaya devam etmektedir. “Falan kişi, şiadandır” denildiği

---

¹ İbn Manzur Ebu'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensarî, *Lisanü'l-Arab*, şy'a maddesi, Beyrut, 1968, s. 188.

Rağıb el-İsfahanî, *Müfredat*, (çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul, 2012, s. 570.

³ Mustafa Öz, “Şia”, *DİA*, Cilt 39, 2010, s. 111.

⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, (çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 2007, s. 433; Ahmet Vehbi Ecer, “Şia ve Doğuşu”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, 1983, s. 132.

⁵ Saffat, 37/83; Kasas 28/15, ayetlerinde “taraftar,” “birine uyan” anlamında; En'am 6/65; Meryem 19/69, ayetlerinde “grup”, “mezhep” ve “bölük” anlamında; Nur, 24/19, “yaymak” manasında geçmektedir.

⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 15.

⁷ Öz, “Şia”, s. 111.

⁸ Ebu'l Hasen el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 35.

zaman, o kimsenin Şia mezhebine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte Şia denildiğinde taraftar akla gelirken, şimdi mezhep anlaşılmaktadır.

Şia, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra imamete Hz. Ali'nin geçmesi gerektiğine inanır.⁹ Bu hususa delil olarak hem Allah'ın emrettiğini hem de Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından önce imamı tayin ettiğini iddia eder. Böylece Hz. Ali'yi halife kabul eden ve ondan sonraki imamların da aynı şekilde Hz. Ali'nin soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplumun adı "Şia" olmuştur. Onlar, Allah'ın emri ve peygamberin vasiyetiyle hilafetin Hz. Ali'nin ve Ehl-i Beyt'inin hakkı olduğuna inanmanın farz olduğunu kabul ederler.¹⁰ Bu husus Ehl-i Sünnet alimleri tarafından reddedilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hz. Ali'yi bildirmesi gerekiyorsa mutlaka beyan etmesi gerekirdi. Eğer ashabına bildirmiş olsaydı, ensar ve muhacirin Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra biat etmesi gerekirdi.¹¹

Muhtelif Sünnî ve Şîî kaynakların belirttiklerine göre Şia:

- a) Hz. Ali'ye yandaş olan kişilerin,
- b) Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra insanların en üstünü olduğuna inananların,
- c) Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber tarafından imamlık ve halifelğe tayin olduğunu; dolayısıyla halifeliğin onun ve Ehl-i Beyt'in hakkı olduğunu ileri sürenlerin,
- d) Hz. Ali'den sonraki imamların da mutlaka onun soyundan açık veya gizli bir nassla tayin ve vasiyet olunacağını kabul edenlerin,
- e) İmamların büyük ve küçük günahlardan korunmuş (masum) ve özel bir bilgiyle donatılmış olduklarını söyleyenlerin teşkil ettiği topluluklardır.¹²

Tarih boyunca Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'inin yolunu izleyenlerin ve onlara yardım edenlerin ortak adı Şia ile bütünleşmiştir. Bu sebepten Hz. Ali veya Şia denildiği vakit bu iki isim birbirini çağrıştırmaktadır.

⁹ Julius Wellhausens, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, (çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 89.

¹⁰ Ebu Feth Muhammed eş-Şehristanî, *Milel ve Nihal*, Daru'l Ma'rife, Beyrut, 1993, s. 169.

¹¹ Ahmed Emin, *İslam'ın Doğuşu*, (çev. Ahmed Serdaroğlu), Kılıç Kit., Ankara, 1976, s. 382.

¹² Ethem Ruhi Fırlı, *İmamiyye Şiası*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2009, s. 12.

Şia mezhebinin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili ittifak edilmiş kesin bir tarih yoktur. Ehl-i Sünnet müellifleri, Şia'nın Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra oluştuğunu kabul eder.¹³ Şîi alimler ise bu düşüncenin tam aksini iddia ederek Şia'nın, daha Hz. Muhammed (s.a.v.) hayatta iken bir fırka olarak ortaya çıktığını iddia eder. Onlara göre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından olan Hz. Selman Farisî, Hz. Ebu Zer Gıfarî, Hz. Mikdad ve Hz. Ammar Yasir Şia ismi ile tanınmış kişilerdir.¹⁴

İlk dönem Şîi müelliflerden Ebu Halef el-Eş'arî el-Kummî (301/913) ve Ebu Muhammed el-Hasan b. Musa Nevbahtî (310/922)'nin eserlerinde, gerek Hz. Peygamber döneminde ve gerek sonrasında, Hz. Ali'nin taraftarlarını: "Şi'atu Ali" olarak zikreder.¹⁵ Bu durum genellikle Şîi nakillerinde yer aldığı için, Ehl-i Sünnet alimleri tarafından kabul edilmemiştir.

Muhammed Ebu Zehra, Şia'nın bir mezhep olarak ortaya çıkışının Hz. Peygamber'in sağlığında veya onun vefatından hemen sonra olmayıp daha sonraki zamanlarda gerçekleştiğini söyler. Ona göre Hz. Ali'nin yiğitliğini, ahlakını ve ilmini gören kişiler, Hz. Ali'ye karşı bir sevgi ve sempati meydana getirmiş, bu sevgi de zamanla istismara zemin hazırlamıştır. Hz. Ali ve Ehl-i Beytine yapılan zulüm ve haksızlıkları gören insanların öfke ve ızdıraplarının arttığını, bunun sonucu olarak da böyle bir grubun içine dahil olduklarını belirtir.¹⁶

Şiîliğin doğuşuyla ilgili farklı görüşleri, Bağdat Üniversitesi itikadî mezhepler ve akaid esasları üzerine araştırma yapan Dr. İrfan Abdulhamid yedi grupta toplamıştır. Buna göre:

1. Şiîlik, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in daha sağlığında zuhur etmiştir. Bu gruba dahil olanlar ilk ve sonraki Şîi yazarların tamamına yakındır.

2. Şiîlik, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra, Benî Saide Gölgeği'nde doğmuştur.

---

¹³ Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 36; Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 169.

¹⁴ Allamah Sayyed Muhammad Husayn Tabatabaî, *Shi'ute Islam*, State University of New York Press, 1975, s. 34.

¹⁵ Ebu Halef el-Kummî, Ebu Muhammed Hasan b. Musa b. Hasan Nevbahtî, *Şiî Fırkalar*, (çev. Hasan Onat), AOY, Ankara, 2004, s. 49; Tabatabaî, *Shi'ute Islam*, s. 32.

¹⁶ Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 38.

3. Şia mezhebi, Hz. Osman zamanında yapılan ihtilalden sonra ortaya çıkmış ve onun şehit edilmesiyle, Hz. Ali ve Hz. Muaviye taraftarı olarak ikiye bölünmüştür. Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra da Şia adı yalnız Hz. Ali'ye uyanlara verilmiştir.

4. Şîlik, Hz. Ali'nin hilafeti sırasında Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in ona karşı çıkışı üzerine Hz. Ali'ye uyanlara verilen isimle başlamış; Cemel ve onu takip eden olaylardan sonra teşekkül etmiştir.

5. Şia, Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra zuhur etmiştir.

6. Şîlik, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden sonra vuku bulan "Tevvabun hareketi"¹⁷ ile başlamıştır.

7. Şîlik, bu fırkaya has görüşler olan nass ve tayin akidesi ile birlikte ortaya çıkmıştır.¹⁸

Anlaşılabacağı üzere yukarıda zikredilen hadiselerin her biri Şia'nın doğuşuna katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Yalnız Şia taraftarlarının iddia ettiği gibi Hz. Peygamber öncesi ve hemen sonrası Şîlik teşekkül etmemiştir, diyebiliriz. Şia'nın bariz bir şekilde tekamülü on ikinci imam Mehdî'nin gaybete girmesiyle h. III. asrın sonlarına doğru gerçekleştiği anlaşılmaktadır.¹⁹

Şia mezhebi, günümüze üç büyük fırkaya ayrılarak gelmiştir. Bu fırkalar sırasıyla İmamiyye, İsmailiyye ve Zeydiyye'dir.²⁰ Bu mezhebin kendi içerisinde farklı fırkalara ayrılmasının sebebi olarak uluhiyyet, nübüvvet, imamet ve mehdîlik gibi kavramlara farklı yorumlar yapmasını gösterebiliriz.

Şîî fırkalarını diğer mezheplerden ayıran önemli bir özelliği vardır. Bu hususta Şia'nın imamet anlayışıdır. Şîîler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra devletin yönetimi katiyen Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamlara verilmesi gerektiğini savunur. Ayrıca onlar, Hz. Ali ve onun soyundan gelen bazı kişileri imam olarak kabul etmeyi imanın şartlarından biri olarak kabul ederler. Yalnız bu koşulu yerine getiren

---

¹⁷ Tevvabun hareketi: Hz. Hüseyin'i Kufe'ye davet etmelerine rağmen yanı başlarında şehit edilmesine seyirci kalanların, bu davranışlarından dolayı pişman olduklarını göstermek ve Kerbela'nın intikamını almak için giriştikleri bir harekettir. Bkz. Fatih Erkoçoğlu, "Kutsal(laştırılmış) Bir Mekan: Kerbela (Osmanlı Hakimiyetinin Sonuna Kadar)", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, s. 286.

¹⁸ İrfan Abdulhamid, *İslam'da İtikadi Mezhepler*, (çev. M. Saim Yeprem), İstanbul, 2011, ss. 20-23; Şaban Öz, "Şia'nın Aslı ve Doğuşu Üzerine Görüşler", *E-Makalat Mezhep Araştırmaları*, 2008, ss. 33-36.

¹⁹ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepler Tarihi*, DİB Yayınları, Ankara, 2016, s. 287.

²⁰ Maksut Çetin, *İtikadi ve Siyasi Mezhepler*, Yazıgen Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 76.

kişiler cehennemden kurtulup cenneti kazanabilirler.²¹ Bu görüşü itibariyle Şia, Ehl-i Sünnet çizgisinden ayrılmaktadır. Zira Ehl-i Sünnet mezhebine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra Hz. Ali'nin halife ve imam olarak seçilmesinin şartı yoktur.²² Ayrıca Şiilere göre, imamlara inanmak vacip iken Ehl-i Sünnet'te böyle bir husus söz konusu değildir.

1.2. Şia'nın Ortaya Çıkışını Sağlayan Nedenler

İslam tarihinde mezheplerin ortaya çıkma nedenleri birçok farklı faktöre dayandırılmaktadır. Fakat Şia mezhebinin ortaya çıkmasını tetikleyen bazı olaylar ön plandadır. Bu sebeplerden ilki Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatına yakın gerçekleşen Kırtas meselesidir. Bununla beraber Hz. Muhammed (s.a.v.) kendisinden sonra din ve dünya işlerini yürütecek kişinin ismini zikretmemesi üzere ortaya çıkan hilafet sorunudur. Ayrıca Şia'nın ortaya çıkmasını tetikleyen en önemli vakia, Hz. Ali halife olduktan sonra onun döneminde gerçekleşen Cemel ve Sıffin savaşlarıdır. Buna ek olarak Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali'nin oğlu olan Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbela olayıdır. Bu zikrettiğimiz olaylar doğrudan Şia'nın oluşumunu etkilediği düşünülmektedir.

1.2.1. Vasiyetname (Kırtas) Meselesi

İslam kültüründe “Kırtas Olayı” ismiyle meşhur olmuş bu hadise kısaca şöyledir: İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.), hastalığı şiddetlendiği zaman, yanında bulunan ashabına: “*Bana yazı malzemesi getirin de bundan sonra asla sapmamanız için size bir yazı (vasiyet) yazdırayım.*” buyurmuştur. Bunun üzerine orada bulunan Müslümanlar arasında ihtilaf çıkmış, bir kısmı bu son emrini yerine getirmeye çalışırken diğer bir kısmı da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu sözlerinin geçirmekte olduğu hastalıktan doğan ateşin tesiriyle söylenmiş olabileceğini, esasen Allah'ın Kitab'ı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Sünneti'nin kendilerine yeteceğini söylemiştir.²³ Bu çekişmeleri duyan ve bundan rahatsız olan Hz.

²¹ Ahmet İshak Demir, “İbnü'l-Mutahhar el-Hilli'ye Göre İmamet”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 2005, s. 88.

²² Mehmet Akif Aydın, “İmamet”, *DİA*, Cilt 22, s. 204.

²³ İbn Esir, *İslam Tarihi*, (çev. M. Beşir Eryarsoy), Bahar Yayınları, Cilt 2, İstanbul, Trs., s. 294.

Peygamber (s.a.v.) onlara: “*Bir peygamberin yanında tartışmak uygun değildir*”²⁴ dediği,²⁵ rivayet edilir.

Bu ve benzeri rivayetlerde bahsi geçen Kırtas Olayı, Şia ile Ehl-i Sünnet arasındaki tartışma konularının başında gelmiştir. Şia mezhebi, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e vasiyetini yazma imkanı verilseydi mutlaka dünyevî ve dinî yetkilerini Hz. Ali’ye vereceğini, onun kendisinin halefi olacağını iddia eder.²⁶ Şia mezhebine muhalif olan fırkalar ise, dinin tebliğinin zaruri oluşundan hareketle, böyle bir durum gerekli olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ahirete intikal etmeden önce bu vazifeyi mutlaka yerine getireceğini, zira tebliğ etmenin, onun zarurî görevleri arasında bulunduğunu savunurlar.

Ehl-i Sünnet’e göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat etmeden önce, inen ayetler tebliğ vazifesini tam anlamıyla yerine getirdiğini ortaya koymuştur.²⁷ Ehli-i Sünnet alimleri, “*Bugün sizin için dinînizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam’ı seçtim*”²⁸ ayetini delil göstererek, yazacak bir şeyin kalmadığını savunurlar.

Şiîler, Kırtas olayında sadece Hz. Ali’yi değil, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in on iki imamı da bildirdiğine dair, Sünnî ve hatta ilk Şiî kaynaklarda yer almayan bir rivayetten söz ederler. Buna göre Şia, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e vasileri sorulduğu zaman: “*Ali, kardeşim, varisim, vasim, benden sonra da her inananın velisidir;*²⁹ *sonra oğlu Hasan, sonra Hüseyin, sonra Hüseyin evladından dokuz kişidir; Kur’an onlardır, onlar Kur’an’la, onlar havuz kıyısında bana ulaşıncaya dek birbirlerinden ayrılmazlar*”³⁰ buyurduğunu, hatta onları adlarıyla yazdığını söyler. Böylece “Kırtas Olayı” ile birlikte ilk mezhepsel bölünmelerin başladığını söyleyebiliriz.

1.2.2. Halifelik Meselesi

²⁴ Buharî, Megazî 83; İlm 39; Cihad 176; Cizye 6; İtisam 26; Müslim, Vasiyye 22.

²⁵ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 28.

²⁶ Tabatabaî, *Shi’te İslam*, s. 37; Hasan Onat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 170.

²⁷ Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İİVY, İzmir, 2011, s. 68.

²⁸ Maide, 5/3.

²⁹ Alleme Şeyh Muhammed Rıza el-Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, (çev. Bilgin Çoşkun), Ehl-i Beyt Kültür Araştırma Derneği Yayınları, İstanbul, 1961, s. 76.

³⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatler*, s. 46.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra Müslümanların karşılaştığı en önemli ihtilaf, hilafet konusu olmuştur.³¹ Şehristanî bu hususu İslam ümmeti arasında en büyük anlaşmazlık olarak nitelendirmektedir. Çünkü daha önce herhangi bir anlaşmazlıkta, Müslümanlar birbirleriyle çatışma noktasına gelmezken, Cemel ve Sıffin olaylarında, halife olarak görmek istedikleri kişiler için birbirlerinin kanını dökmüştür.³² Bu mesele o kadar önemlidir ki, Hız. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından hemen sonra ortaya çıkmış olmasına rağmen, günümüze kadar süregelen ve çözülemeyen bir problem olarak kalmıştır.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in hicretin onuncu yılı Rebiülevvel ayında, 63 yaşında, pazartesi günü vefat etmesinden³³ hemen sonra, İslam siyasî düzenini yeniden kurma durumu ile karşı karşıya kalan sahabiler, bu dönem zarfında peygamber gibi büyük bir otoritenin boşluğunda nasıl hareket edeceklerini ve yeni liderlerini nasıl seçeceklerini bilmiyorlardı.³⁴ Hız. Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle birlikte sahabenin İslam devletinin temellerini attığı, bu siyasî yapının beklentileri karşılamadığı ve cahiliye dönemi değerlerine göre oluşturulduğu söylenebilir. Ancak ümmetin tümünü ilgilendiren bu durum, o günden itibaren günümüze kadar sorun teşkil ederek süregelenmiştir.

İlk Şiî müelliflerinden Nevbahtî ve Kummî'ye göre, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) vefatını müteakip ümmet üç fırkaya ayrılmıştır. Onlara göre birinci grup Şia'dır. Bu grubu, Hız. Ali'nin taraftarları oluşturur. Şia'nın bütün alt kolları, bu fırkadan doğmuştur. İkinci grup, emirlik ve başkanlık iddiasında bulunan ensardır ve onlar başkanlığı Hazrec kabilesinden Sa'd b. Ubade'ye verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Üçüncü grup ise, Hız. Ebu Bekir'e biat edenlerdir.³⁵ Bu hususta onlar, Hız. Muhammed (s.a.v.)'in halifeyi bizzat tayin etmediği ve bu konuyu, kabul edebilecekleri bir şahsı bizzat seçmek üzere ümmete bıraktığı şeklinde yorumda bulunmuşlardır.³⁶ Oysa Hız. Ali ve ufak bir azınlık dışında sahabeler Hız. Ebu Bekir'in halifeliğinde birleşmişlerdir.

³¹ Maksut Çetin, "İslam Mezheplerinde Yönetimin Gerekliliği Meselesi", *DEUIFD*, 2016, s. 205.

³² Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 29.

³³ İbn Esir, *İslam Tarihi*, s. 296.

³⁴ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, AÜİFY, Ankara, 1991, s. 185.

³⁵ Kummî, Nevbahtî, *Kitabu'l Makalat ve'l- Fırak*, s. 50.

³⁶ Ebu Cafer Muhammed bin Cerir et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, (çev. M. Faruk Gürtunca), Cilt 3, Sağlam Yayınevi, İstanbul, s. 321; Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 185.

Dolayısıyla Kummî ve Nevbahtî'nin buradaki sınıflandırması gerçeği yansıtmamaktadır. Aynı zamanda gruplardan birisini Şia olarak zikretmeleri, her iki müellifin Şia'nın oluşum sürecini oldukça erken bir tarihe alma çabası olarak görmek mümkündür.

Sahabelerden bazıları, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefat ettiği gece, Hz. Ebu Bekir'e ashabına namaz kıldırmasını emrettiği yolundaki bir rivayete dayandırır ve bu delille, onun halifeliği hak ettiği şeklinde anlayarak: "Mademki Nebi (s.a.v.) dinimizle ilgili işlerde ona razı olmuştur. Biz de onu, dünya işlerimiz için kabul ediyoruz" demişlerdir.³⁷ Böylece halifenin ondan başkası olamayacağı hususunda karar kılarak başkanlığını ilan etmişlerdir.

Hilafet tartışmaları, her şeyden önce muhacir-ensar ayrımı ile belirginleşmiş, ayrıca ensar arasında Hazrec ve Evs boylarının eski rekabeti yeniden canlanmıştır. Fakat sahabenin Hz. Ebu Bekir'in hilafeti etrafında birleşmesiyle bu rekabet geçici bir süre ortadan kalkmıştır. Bu süreçte yaşanan hadiseleri kısaca özetlemek gerekirse: Peygamber Efendimizin (s.a.v.) vefatından sonra defin işlemleri sırasında, Benî Saide Sakifesi denilen yerde toplanan ensar, din ve dünya işlerinin yürütülmesi için kimin halife olacağı konusunda tartışmaya başlamış; hatta hilafet için aday olacak kişiyi bile belirlemişlerdir. Onların halife adayı Sa'd b. Ubade'dir.³⁸ Durumdan haberdar olan Hz. Ömer b. el-Hattab, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in techiz ve tekfin işleriyle meşgul olan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali'nin yanına gitmiştir. Bu durumu sadece Hz. Ebu Bekir'e bildirip birlikte Benî Saide Sakifesi'ne gitmişlerdir.³⁹ Ensar'ın yanına varınca, önce Hz. Ömer söz almış, daha sonra Hz. Ebu Bekir onlara uzun bir konuşma yaparak imametin, Kureyş dışından birine ait olamayacağını söylemiştir.⁴⁰ Bu hususa, Hz. Peygamber'in "*İmamlar Kureyş'tendir*"⁴¹ sözünü delil olarak göstermiştir.⁴²

³⁷ Kummî, Nevbahtî, *Kitabu'l Makalat ve'l- Fırak*, ss. 50-53.

³⁸ Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 54.

³⁹ Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s.26.

⁴⁰ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 3, s. 333.

⁴¹ Buharî, *Fedailu'l-Ashab* 5; *Cenaiz* 3, *Megazi* 83; *Nesaî*, *Cenaiz* 11.

⁴² Bu rivayetin hadis ilimleri açısından değerlendirilmesi çalışmamızın kapsamı dahilinde değildir ve böyle bir çaba sınırlarımızı oldukça aşacaktır. Bkz. Mehmed Said Hatipoğlu, *Hilafetin Kureyşliliği*, Otto Yay., Ankara, 2016.

Tartışmaların sonucunda ensarın çoğunluğu Hz. Ebu Bekir'e biat etmiş ve onun imametinde birleşmişlerdir.⁴³

Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekir'e bey'at etmesi bir süre gecikmiş olmasına rağmen, Hz. Fatıma'nın vefatından sonra kesin bir şekilde bey'at ettiği bilinmektedir.⁴⁴ Böylece Müslümanlar arasındaki ilk büyük ihtilaf ve fitne Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle geçici olarak önlenmiştir.⁴⁵

İslam tarihinde ilk dört halife farklı seçim yöntemleri ile hilafete geçmişlerdir. Birinci yol, kısmi seçim usulü ile olmuştur. Yani ilk başta belli bir grubun ve daha sonra halkın genelinin biat etmesi ile gerçekleşmiştir. Hz. Ebu Bekir bu yolla halife seçilmiştir.⁴⁶ Seçim, Müslümanlar arasında doğrudan yapılmış ve Benî Saide Sakifesi'nde derhal uygulanmıştır. Böylece Müslümanlar kendi aralarında ilk defa halife seçme tecrübesini yaşamıştır. Ayrıca Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir gibi Medine halkının seçimi ile halife olmuştur.⁴⁷

İkinci yol, veliaht tayin etme yoludur. Hz. Ömer bu yolla halife olmuştur.⁴⁸ Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'i seçmiş, kendisinden sonra onu halife tayin etmiş ve Müslümanlardan biat almıştır.

Üçüncü yol, başta bulunan halifenin bir heyet tarafından seçilmesi, bu heyetin, kendi üyeleri arasından birini tayin edip müslümanların biatına arz etmesi yoludur.⁴⁹ Bu yol, Hz. Ömer'in başvurduğu yoldur. Hz. Ömer, hilafet meselesini altı kişiden oluşan bir heyete bırakmıştır. Bunlar, ittifak ettikten sonra aralarından birini halife seçip, biat etmeleri için müslümanlara arz etmişlerdir. Seçilen bu altı kişi, aralarından Hz. Osman'ı halife seçmiş ve biat için Müslümanlara aday göstermiştir. Müslümanlar da biat etmiştir. Biat edenlerin arasında Mikdad b. el-Esved gibi sırf ihtilafları önlemek için, istemeyerek biat edenler de bulunuyordu. Böylece Hz. Osman, hilafete getirildi. Fakat onun hilafeti döneminde büyük ihtilaflar baş göstermiştir. Bu ihtilaftan büyük

---

⁴³ İbn Kesir, *El Bidaye Ve'n-Nihaye*, Cilt 5, Çağrı Yayınları: İstanbul, Trs., ss. 420-423; Emin, *İslam'ın Doğuşu*, s. 382; Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şilik ve Kolları*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 66.

⁴⁴ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 3, s. 334; İbn Esir, *İslam Tarihi*, Cilt 2, s. 304.

⁴⁵ Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 191.

⁴⁶ Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 328.

⁴⁷ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 3, s. 569.

⁴⁸ Eş'arî, *a.g.e.*, s. 328.

⁴⁹ Eş'arî, *a.g.e.*, s. 328.

fitneler doğmuştur. Bu fitneler, Müslümanların siyasî yönden parçalanmasının ve mezheplerin ortaya çıkmasının başlıca sebebi olmuştur.⁵⁰

1.2.3. Cemel Savaşı

Hiz. Ali halife seçilince Hiz. Osman döneminde yaşanan sıkıntılar son bulmamıştır. Bilhassa bu fitneler, Hiz. Osman döneminde kazandıkları gücü ve mevkiyi kaybetme korkusu yaşayan bir grup tarafından ortaya çıkarılmıştır.⁵¹ Bunlar açık bir şekilde Hiz. Ali'ye her türlü muhalifliği yapıyorlardı. Bu muhalefeti yapmalarının sebeplerinden biri Hiz. Osman'ın katillerini, Hiz. Ali hilafete geçince hızlı şekilde cezalandırılmasını istemeleridir.⁵² Bunlar katillerin cezalandırılması hususunda girişimlerde bulunması için Hiz. Ali'yi uyarılmışlar. Fakat Hiz. Ali, bu duruma hakim olmadığını ve katillerin şu an için hemen bulunamayacağını bildirmiştir.⁵³

Medine'de bey'at alındıktan bir süre sonra Hiz. Talha ve Hiz. Zübeyr umre yapmak maksadıyla Mekke'ye gitmek için Hiz. Ali'den izin istemişler.⁵⁴ Hiz. Aişe de, Hiz. Osman'ın kuşatma altında bulunduğu sırada hacca gitmiştir. Medine'ye dönerken yolda Hiz. Osman'ın öldürüldüğünü öğrenmiş, bunun üzerine Medine'ye gitmekten vazgeçip Mekke'ye dönmüştür.⁵⁵

Hiz. Aişe'nin, Hiz. Ali'ye karşı bir kızgınlığı vardır. İfk hadisesinde Hiz. Aişe hakkında iftira atıldığı zaman, Hiz. Peygamber buna çok derinden üzülmüştü. Bunu farkedenden Hiz. Ali, Hiz. Muhammed'e bu konu hakkında şöyle demiştir: "Ya Resulallah, dünyada kadın çoktur. Eğer gönlün çok üzüldüyse, başka birini al," demiştir. Teskin amaçlı söylenmiş bir söz olsa da, Hiz. Aişe bu sözleri duyunca çok üzülmüş ve o günden beri Hiz. Ali ile konuştuğu görülmemiştir.⁵⁶

Hiz. Aişe, Hiz. Ali'nin Medine'de hilafete geçtiğini duyunca pek sevinmez. Hiz. Osman'ın yönetim tarzını pek beğenirse de Hiz. Osman'ın şehadet haberini alınca

⁵⁰ Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 29.

⁵¹ Adem Apak, "Hiz. Osman Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğulları'nın Devlet İdaresindeki Yeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Yayınları*, Sayı 7, Cilt 7, 1998, s. 506.

⁵² Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 16.

⁵³ Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 218.

⁵⁴ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 7

⁵⁵ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 6.

⁵⁶ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 6.

üzülüp katillerinden intikamın alınması gerektiğini söyler.⁵⁷ Farklı bölgelerden Mekke'ye gelen kişiler Hz. Osman'ın kanını talep etmek için bir araya gelmeye başlar. Böylece Mekke Hz. Ali'ye karşı muhalif grupların toplanma yeri olur.⁵⁸

Ya'la b. Ümeyye, Yemen'den getirdiği paralarla Mekke'deki muhalif gruba destek çıkar.⁵⁹ Böylece askerleri techiz eden Mekke'li muhalifler Basra'dan destek alabilmek için yola çıkar. Halife Hz. Ali bu haberi alınca bu fitneyi önlemek için birlikleriyle Medine'den yola çıkar.⁶⁰

Hz. Aişe, Basra yolunda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisiyle paylaştığı: "*Benim hatunlarımdan birisi Habbab'a gelince ona köpekler ulursa onun oradan geçmesi sevap ve caiz değildir.*" sözü aklına gelince geri dönmek ister. Ancak beraber yola çıktığı topluluk buna izin vermez.⁶¹ Sonunda iki ordu el-Huraybe denilen yerde karşılaşır. Savaştan önce barış girişimleri olsa da Hz. Osman'ın katilleri açığa çıkmamak için yaptıkları hilelerle savaşı başlatmaya muktedir olur.⁶²

14 Cemaziyelahir 36 / 9 Aralık 656 yılında başlayan Cemel Vakasında, bir tarafta Hz. Aişe, karşı tarafta da Hz. Ali bulunuyordu.⁶³ Hz. Talha⁶⁴ ve Hz. Zübeyr⁶⁵ dahil pek çok müslüman bu savaşta ölmüştür.

Cemel Olayı, İslam tarihinde iki Müslüman grubu karşı karşıya getiren ve din kardeşlerini öldürülmesine sebep olan ilk savaştır. Müslümanlar açısından bu savaşın herhangi bir galibi olmamış ve sosyolojik olarak tüm Müslümanların yaralanmasına sebep olmuştur. Bu durum, günümüze kadar gelen ihtilaf konular içerisinde başı çekmektedir. Öldüren veya ölen sahabelerin öbür dünyadaki durumu hakkında birçok fikir ileri sürülmüş, ortaya konan bu teorilerden de bazı mezheplerin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır.

1.2.4. Sıffin Savaşı

---

⁵⁷ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 8.

⁵⁸ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 6.

⁵⁹ İbn Esir, *İslam Tarih*, Cilt 3, s. 211.

⁶⁰ İbn Esir, *a.g.e.*, Cilt 3, s. 226.

⁶¹ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 10.

⁶² Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 27.

⁶³ Demircan, *İslam Tarihi*, s. 292.

⁶⁴ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 28.

⁶⁵ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 29.

Hiz. Ali Basra'yı fethettikten sonra, Suriye'de kendisine muhalif olan Hiz. Muaviye'nin üzerine gitmek için hazırlıklara başlar. Hiz. Ali, Cemel savaşının sonunda da Muaviye'ye, kendisine bey'at etmesi için elçi gönderir. Ancak Hiz. Muaviye, Hiz. Osman'ın katilleri bulunmadan bey'at etmeyeceğini bildirir.⁶⁶ Bu ve buna benzer daha sonraki girişimler malesef bir fayda sağlamaz.

Sonunda Hiz. Ali ile Hiz. Muaviye arasında Sıffin Savaşı hicretin otuz altıncı yılının Zilhicce ayında başlar.⁶⁷ Hiz. Ali, meşhur kumandanı el-Eşter vasıtasıyla Hiz. Muaviye'nin ordusunu yenilgiye uğratmak üzereyken, Amr b. el-As, iki taraf arasında Allah'ın Kitabı'nın hakemliğine başvurulmalıdır, diyerek Kur'an sayfalarını kılıçlarına geçirmelerini emreder.⁶⁸ Bu sebeple Hiz. Ali'nin askerleri arasında bulunan bazı Haricî askerlerin arasında ihtilaflar başlar, sonuç olarak Hiz. Ali'ye baskı kurulur, savaşın durması sağlanır.⁶⁹

Savaş durduktan sonra Hiz. Muaviye'nin önerisi ile Şam askerlerinden ve Irak askerlerinden bir temsilci çıkıp Kur'an'dan bir ayet göstererek ona göre amel edilmesi gerektiğini ileri sürer. Hiz. Muaviye elçi olarak Amr b. el-As'ı, Hiz. Ali ise elçi olarak Abdullah b. Abbas'ı seçmek istemesine rağmen Haricilerden dolayı halife, elçi olarak Musa el-Eş'arî'yi tayin etmek durumunda kalmıştır.⁷⁰

Tahkim sürecinde Amr b. el-As yaptığı hamlelerle Musa el-Eş'arî'yi saf dışı bırakarak Hiz. Ali'yi halifelikten azletmiştir.⁷¹ Hariciler bu sefer Hiz. Ali'ye: "Onlarla savaşmaya devam edelim" teklifleriyle geldiklerinde, Hiz. Ali Kur'an'dan örnek göstererek yaptığı sulhtan geri dönmeyeceğini bildirmiştir. Tahkim olayını kabul etmesinden dolayı Hariciler Hiz. Ali'yi, kafir olarak nitelendirdirmiş⁷² ve hicretin kırkıncı yılında gerçekleştirdikleri suikast ile Hiz. Ali'yi şehit etmişlerdir.⁷³ Böylece Müslümanlar arasında yeni bir fitne daha yayılmış ve İslam dünyasında ardı arkası kesilmeyen bölünmeler, siyasî sürtüşme ve çekişmeler boy gösterir olmuştur.

---

⁶⁶ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 36; İbn Esir, *İslam Tarihi*, Cilt 3, s. 284.

⁶⁷ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 38.

⁶⁸ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 45.

⁶⁹ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 46.

⁷⁰ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 46.

⁷¹ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 50.

⁷² Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 48.

⁷³ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, ss. 79-80.

1.2.5. Kerbela Olayı

Hz. Ali, Cemal ve Siffin savaşlarından sonra Hariciler tarafından düzenlenen bir suikast sonucu yaralanmış, ölmeden önce yerine kimin geçmesi gerektiği sorulduğunda, bu hususa cevap vermemiştir.⁷⁴ Yalnız onun ölümüyle birlikte büyük oğlu Hz. Hasan'a Kufe'liler daha sonra da İran, Mekke, Medine, Hicaz ve Yemen halkı biat etmiştir. Hz. Hasan ise devam eden iç savaşları bitirmek için Muaviye ile anlaşma yaparak halifelikten çekilmiştir.⁷⁵

Hz. Hasan'ın Muaviye ile anlaşarak halifelikten çekilmesiyle Hz. Ali taraftarları Hz. Hüseyin'e yönelmiştir. Bunun üzerine Hz. Hüseyin, Muaviye önderliğinde kurulan Emevi devletinin hanedanlığına son vermek için Kufe'lilerin daveti üzere yakınlarını yanına alarak Mekke'den yola çıkmıştır.⁷⁶ Kerbela denilen yerde Emevi halifesi Yezid'in askerleri tarafından günlerce aç ve susuz bırakılarak yanındakiler ile birlikte acımasızca şehit edilmiştir.⁷⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in torununun yaşadığı bu acı hadise tüm Müslümanların belleklerine acı bir şekilde kazınmıştır.⁷⁸

Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi ile birlikte, bu hadiseden kısa bir müddet sonra birçok topluluk Emevi devletine isyan hazırlığına girişmiştir. Bunların başında Hz. Hüseyin'i Kerbela'da yalnız bıraktığı için pişmanlık duyan Kufe'lilerin öncülük ettiği Tevvabün Hareketi gelmiştir.⁷⁹ Tevvabün Hareketi, Hz. Hüseyin'in intikamını almak, Hz. Ali ve soyuna yardımcı olmak ve onlara taraftar olanları ifade etmektedir.⁸⁰ Bunun yanı sıra Hz. Hüseyin'in intikamını almak isteyenlerin oluşturduğu diğer bir grup Muhtar es-Sekafî etrafında toplanmıştır.⁸¹ Bu ve buna benzer birçok grubun Yezid'e olan öfkeleri altında Emevi devleti ve hanedanlığından intikam almak için bir araya geldiği bize ulaşan rivayetler arasındadır.

⁷⁴ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, ss. 70-71.

⁷⁵ Demircan, *İslam Tarihi*, ss. 318-321.

⁷⁶ İbn Esir, *İslam Tarihi*, Cilt 4, ss. 40.

⁷⁷ İbn Esir, *İslam Tarihi*, Cilt 4, s. 81.

⁷⁸ Hasan Onat, "Kerbela'yı Doğru Okumak", *Akademik Orta Doğu Yayınları*, Sayı 1, Cilt 2, 2007, s. 2; İncinur Atik Gürbüz, "Kerbela Şehidinden Sevgili İmgesine: Hz. Hüseyin", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 64, 2012, s. 129.

⁷⁹ Erkoçoğlu, "Kutsal(laştırılmış) Bir Mekan: Kerbela (Osmanlı Hakimiyetinin Sonuna Kadar)", s. 286.

⁸⁰ Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 265.

⁸¹ Erkoçoğlu, "Kutsal(laştırılmış) Bir Mekan: Kerbela", s. 288.

Yukarıdan anlaşılacağı üzere yaşanan bu elim hadise, Şia ekolü için vuku buluşundan kısa bir süre sonra ortaya çıkmaya başlayacak olan hemen hemen bütün hareketlerin sebebi veya bahanesi olmuştur.⁸² Bununla birlikte daha önceden tam olarak mezhepsel bir yapıdan uzak olan Şiilik, ortaya çıkan hareketler ile siyasî bir mezhep yapısına kavuşmuştur. Zira bu olay geniş coğrafyada bulunan Müslüman toplumlarının etkilenmesi ile Şiilik dirilmiş ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur.⁸³

1.3. ZEYDİYYE’NİN İSMİ VE TARİHÇESİ

Kurucusunun ismine nispeten Zeydiyye, h. 80 yılında Şia’nın dördüncü imamı olan ve peygamberimizin torunlarından Hz. Hüseyin’in torunu olarak Medine’de dünyaya gelen Zeyd b. Zeynelabidin tarafından kurulan bir fırkadır.⁸⁴ Babası Keysaniyye dışındaki Şia’nın dördüncü imam olarak kabul ettiği Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, annesi ise Muhtar es-Sekafi’nin, babasına hediye ettiği Sindli bir cariyedir.⁸⁵

Zeyd b. Ali, diğer Ali evlatlarından farklı olarak ilmen ve sosyal yönden oldukça farklı bir hayat yaşamıştır. Hayatının ilk yıllarında Kur'an'ı, Sünnet'i ve Fıkıh ilmini öğrenen Zeyd b. Ali, ilme son derece önem vermiştir.⁸⁶ Zeyd, olgunluk yaşına geldiğinde Hz. Hüseyin ve akrabalarının Kerbela’da acımasızca katledilmesi sebebiyle, Emevi hanedanlığına açık bir şekilde düşmanlık beslemiştir. Bu tavırlarını fark eden ağabeyi Muhammed Bakır’ın, Emevi hanedanlığına karşı dikkat etmesi gerektiği uyarılarını dikkate almamıştır.⁸⁷

Nitekim Emevi iktidarına karşı çıkan ve Hz. Hüseyin’den sonra ilk kalkışmaya geçen kişi Zeyd b. Ali olmuştur. Harekete geçmesinin nedenleri olarak birden fazla rivayet olmasına rağmen asıl sebebi: Kerbela’da dedesi Hz. Hüseyin’i öldüren, Harre

⁸² Yakup Keskin, “Yakın Döneme Etkileri İtibari İle Kerbela”, *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 38, Erzurum, 2012, s. 318.

⁸³ M. Ali Büyükkara, “Kerbela'dan İnkılab'a: “Şiî Şehadet Düşüncesi ve Problemleri”, *AÜİFD*, Sayı 2, ss. 211-212.

⁸⁴ Yusuf Gökalg, “Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2007, s. 59.

⁸⁵ Mustafa Öz, “Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 19, 2000, s. 43.

⁸⁶ İlmi Gura, *Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Zeydiyye Fırkaları*, Y. Lisans Tezi, Bursa, 2010, s. 22-23.

⁸⁷ Öz, “Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye”, s. 43.

Vak'asında⁸⁸ Medine halkının canını ve malını helal sayan ve kutsal mekan olan Kabe'yi mancınıkla taşa tutan Emevilere karşı isyan edilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁸⁹

İmam Zeyd b. Ali'nin Emevi Halifesi Hişam b. Abdülmelik'le tartışması isyanın en büyük sebeplerinden birisidir. Zeyd b. Ali'nin amcası Abdullah b. Hasan ile vakıfların idaresi hakkında Emevi valisi Halit b. Zeyd'in huzurunda münakaşa etmişler; Emevi valisi Halid b. Zeyd de tartışmayı kasten alevlendirerek bundan faydalanmak istemiştir.⁹⁰ Bunun üzerine İmam Zeyd'in, Hişam b. Abdülmelik'in yanına giderek onunla tartışması Zeyd ile Hişam arasındaki anlaşmazlığa sebep teşkil etmiştir. Şam'a gelen İmam Zeyd'i kabul etmek istemeyen Halife Hişam, ısrarcı davranan Zeyd'i huzuruna alır. Ancak içeri girdiğinde oturacağı bir yer göstermez. Zeyd b. Ali salonun en solunda bulunduğu bir yere oturup şöyle der: "Ey Müminlerin Emir'i hiç kimse kendisini Allah'tan korkmaktan büyük sayamaz ve ondan korkmadan başka herhangi bir şey için kendisini küçültemez."⁹¹ Bunun üzerine Halife Hişam şu cevabı verir: "Sus, ey anası ölesi! Sen, içten içe halife olmak istiyorsun; sen halife olamazsın. Çünkü sen bir cariyenin çocuğusun" demesi üzere, İmam Zeyd cevap olarak: "Nebi (s.a.v.)'den başka hiç kimse Allah'a daha evla değildir. Hz. Muhammed (s.a.v.), İbrahim'in oğlu İsmail'in soyundandır. İsmail'in anası da cariyedir" deyince Hişam kızar ve: "Bu haini valisine götürün." der. İmam Zeyd b. Ali ise: "Vallahi sen beni oraya gönderirsen sen ve ben diri olarak bir daha bir araya gelemeziz" derse de on kişilik bir grup onu Şam hududuna kadar götürür. Ancak onların ayrılmasından sonra İmam Zeyd geri dönüp Kufe'ye gider.⁹²

İmam Zeyd Medine ve Irak'ta türlü türlü işkencelere uğrar. Bu sıkıntılarını Halife Hişam'a dile getirmek istediği zaman yine eziyet görür. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in torunu olmasına rağmen Hişam'ın huzurunda küçük düşürülmesi, yapılan

---

⁸⁸ Harre Vak'ası: 683 yılında Medine'de Yezid b. Muaviye b. Ebi Süfyan'a karşı gerçekleşen isyanın bastırılmasıdır. Harre Vak'ası, Emeviler'in siyasi hayatları boyunca yaptıkları büyük hatalardan biri olarak tarihe geçmiştir. Bkz. Meir Jacob Kister, "Harre Vakası (Bazı Sosyo-Ekonomik Tespitler)", (çev. Ünal Kılıç), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, 2000.

⁸⁹ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 100.

⁹⁰ Abdullah Kavalcıoğlu, *Zeydiyye Mezhebinin Usul-i Kaynakları*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2009, s. 7.

⁹¹ Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 48.

⁹² İsa Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Kardeş Matbaası, Samsun, 1996, s. 32.

haksızlıklar ve işkenceler Zeyd'in isyan etmesi için yeterli sebeplerdir. Zeyd b. Ali, Kufe'ye döndükten sonra Şiiler yanına gelerek hilafet davası için onunla görüşüp onu ikna edip ona bey'at ederler.⁹³

Muhammed b. Amr'ın, Kufeliler konusunda Zeyd b. Ali'yi şöyle uyardığı rivayet edilir: “Ey Allah'ın Resulü'nün torunu! Sen bu halkın sözüne güvenme. Medine'ye git. Kendi kavminin yanına ulaş ve onlara güven. Çünkü ben korkarım ki bu kavim zamanında dedelerine vefa göstermedikleri gibi senin sözüne de sadık kalmayabilirler. Sen bilirsin, Hz. Hüseyin b. Ali'yi nasıl bir duruma düşürdülse seni de o duruma düşürebilirler” der. Kendisine yapılan bu tavsiyelerin hiçbirine kulak asmayan İmam Zeyd, düşüncesini değiştirmeden isyan hazırlıkları için halktan bey'at almaya devam eder. Bey'at alırken halktan Ehl-i Beyt'e yardım etmeyi de istemektedir.⁹⁴

İmam Zeyd kendisine tabi olan Kufe'lilerin bey'atını aldıktan sonra 122/740 senesinin başında ayaklanmaya karar verir. Ancak çalışmalarını tam olarak bitirmeden Emevi casusları Zeyd b. Ali'ye bey'at edenler arasında ihtilaf çıkarmaya muktedir olur.⁹⁵ Bunun üzerine Şiiler ortaya çıkan fitneler sebebiyle ve Hişam'ın tehditlerine boyun eğerek, daha önce Ehl-i Beyt'e yaptıkları gibi, Zeyd b. Ali'yi de yüz üstü bırakmışlardır. Zeyd onlara: “Beni bırakıp kaçtınız, terk ettiniz anlamına gelen “Rafaztumunî” diyerek seslenir.⁹⁶ Bundan dolayı daha sonraları pişman olsalar da onlar “Rafiziler” şeklinde anılmışlardır.⁹⁷

Yanında kalan çok az taraftarıyla savaşa devam eden İmam Zeyd isyanın ilk gününde başarılı olduysa da ikinci gün takviye gelen Suriyeli askerler karşısında direnemez ve alnına isabet eden bir ok nedeniyle hayatını kaybeder.⁹⁸ Zeyd b. Ali'nin başlattığı Emevilere karşı bu girişim sonucunda, Şia bünyesinde, ilk siyasî mezhep olma özelliğini taşıyan Zeydiyye'nin temelleri atılmıştır. Zeydiyye, siyasî bir hareket

---

⁹³ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 371.

⁹⁴ Taberî, *Tarih-i Taberî*, Cilt 4, s. 372.

⁹⁵ İsa Doğan, “Zeydiyye Mezhebi”, *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 3, Samsun, 1989, s. 85.

⁹⁶ Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 83.

⁹⁷ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 375.

⁹⁸ Taberî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 377.

olarak ortaya çıkmış olsa da, daha sonradan gerçekleşen sosyal-kültürel nedenlerden dolayı itikadî bir bünyeye sahip olmuştur.

1.4. İSMAİLİYYE’NİN İSMİ VE TARİHÇESİ

İsmailiyye, Cafer es-Sadık’ın büyük oğlu İsmail b. Cafer’in yedinci imam olduğunu iddia ederek teşekkül etmiş bir fırkadır.⁹⁹ Fakat buradaki asıl paradoks şudurki: Onlar, İsmail b. Cafer’in, henüz babası hayatta iken öldüğünü kabul etmezler. Neticede Cafer es-Sadık, İsmail b. Cafer’i vefat etmeden önce vasiyetle imamlığa tayin etmiş ve kendisinden sonra imam olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁰ İnançlarından dolayı, imamın hata yapma sıfatı olmadığından, İsmail b. Cafer’in imametini benimseyenlerin oluşturduğu yeni bir fırka kurulur. İsmail b. Cafer’in ölmediğini ortaya koymak için taraftarları kaybaldığına, zamanı geldiğinde saklandığı yerden ortaya çıkacağına inanırlar.¹⁰¹ Şia’nın diğer mezhebi İmamiyye ise İsmail b. Cafer’in çocuk yaşta ölmesinden dolayı, onun imamlığını kabul etmezler. Onun yerine diğer kardeşi Musa el-Kazım’ın imamlığını kabul etmektedir.¹⁰²

İsmailiyye, İsmail b. Cafer’den sonra, Muhammed b. İsmail’in de imametini benimser. Onlar imamet devrinin tamamlandığını ve imamların sadece yedi kişiden ibaret olduğunu kabul eder. İmamları yedi kişi kabul ettikleri için “Seb’iyye” veya Kur’an-ı Kerim’in dinî naslarının yanında batın anlamının olduğunu iddia ettikleri için “Batınîyye” gibi farklı isimler kullanılmıştır.¹⁰³

İsmailiyye imamları Abbasi devletinin baskısından çekindiği için genellikle merkezden uzak yerlerde görüşlerini yaymaya çalışmışlardır.¹⁰⁴ Bu yedi imamdan sonra gizli olarak işleri yürüten, gizli imamlar, devresi başlar. Gizli kalmaya çalışan imamlar mezhebi yayma işini “dai”¹⁰⁵ denilen kişileri kontrol ederek gerçekleştirmişlerdir.¹⁰⁶

⁹⁹ Eş’arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 56.

¹⁰⁰ Eş’arî, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁰¹ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 226.

¹⁰² Mustafa Öz, “İsmailiyye Mezhebi”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul, 1993, s. 605.

¹⁰³ Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 280.

¹⁰⁴ Öz, “a.g.m”, s. 606.

¹⁰⁵ İsmailiyye mezhebinin kendi inanç ve görüşlerini benimsetmek için vazifelendirdiği ve mezhebine davet için görevlendirmiş olduğu din adamlarına verilen isimdir. Mustafa Öz, “Dai”, *DİA*, Cilt 8, 1993, s. 420.

¹⁰⁶ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 226.

İsmailiyye fırkasına mensup kişiler, işlerin yürütülmesi ve kontrol edilebilmesi için her zaman zahir ve batın ilme sahip bir imamın olması gerektiğine inanırlar.¹⁰⁷ İmam takıyye halinde olabilir ancak dailerin mutlaka açık bir şekilde faaliyet göstermesi gerekir. İsmailiyye bu ilk dönemi geçirdikten sonra devlet kuruncaya kadar genellikle gizlilik içinde yaşamaya çalışmışlardır. Çalışmalarını bir yandan devam ederken bir yandan da gizli kalmak için çok çaba harcamışlardır.¹⁰⁸

İsmailiyye, Mısır'ı ele geçirdikten sonra Fatimî devletini kurmuştur. Bu başarıda dailerin rolü ve gizlilik içerisinde yürüttükleri çalışmalar belirleyici rol oynamıştır. Devletin kurulması ile gizlenme devri kapanmış, açıktan davet dönemi başlamıştır.¹⁰⁹ Kahire'de el-Ezher medresesini kurarak gizli imamların işini yürütecek birçok dai yetiştirmiştir. Böylece bu dailer, çeşitli ülkelerde mezheplerinin propagandasını etkili bir şekilde gerçekleştirmiştir. İsmailiyye mezhebinin en büyük din adamları el-Ezher üniversitesi kurulduktan sonra yetişmiştir.¹¹⁰

İsmailiyye, kendi içinde bölünmeyi el-Muntasır-Billah'ın döneminde yaşamıştır. İsmailiyye, Nizarî ve Musta'li kolu şeklinde ikiye ayrılmıştır. Musta'li kolu, Nizarî koluna göre daha zayıf kalmış ve tarih içinde sakin bir hayatı benimsemişlerdir. Nizarî kolu özellikle Hasan Sabbah döneminde işledikleri değişik suikastlerle o dönemin en dikkat çeken unsuru haline gelmiştir. Günümüzde ise Hindistanda İsmailiyye fırkası oldukça önemli bir topluluktur.¹¹¹

1.5. İMAMİYYE'NİN İSMİ VE TARİHÇESİ

İmamiyye, Allah'ın emri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tayini ile Hz. Ali¹¹² ve onun soyundan gelen on bir kişiyi,¹¹³ imam olarak görmeyi vacip kılan mezheptir.¹¹⁴ Bu mezhebe göre, İslam'da imam tayininden daha önemli bir şey yoktur.¹¹⁵ Bundan dolayı bu mezhebe "İmamiyye" denilmiştir. Bu mezhep için farklı isimler de kullanılmaktadır. Örneğin; İmamiyye isminin yerine Zeyd b. Ali'yi savaş esnasında

¹⁰⁷ Maksut Çetin, *İtikadî ve Siyasî Mezhepler*, s. 87.

¹⁰⁸ Şehristanî, *a.g.e.*, s. 226.

¹⁰⁹ Çetin, *a.g.e.*, s. 86.

¹¹⁰ Öz, "İsmailiyye Mezhebi", s. 607.

¹¹¹ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 281.

¹¹² Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 189.

¹¹³ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 65; Kummî, Nevbahtî, *Kitabu'l Makalat ve'l- Fırak*, s. 51.

¹¹⁴ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 77.

¹¹⁵ Şehristanî, *a.g.e.*, s. 190.

yalnız bıraktıklarından dolayı “Rafıza” kavramı kullanılmıştır.¹¹⁶ Hz. Ali’nin ve soyundan gelen on bir kişiyi, imam olarak kabul ettiklerinden dolayı “İsna-aşeriyye“ denilmiştir.¹¹⁷ İmamiyye fırkasına mensup kişiler, on ikinci imamın tekrar yeryüzüne dönüşüne inandıklarından dolayı kendilerine “Ashabu’l-İntizar” denilmiştir. Bunlar on ikinci imamın öldüğüne inanmadıklarından ve on ikinci imamı kaim (var olan, hayatta olan) sıfatıyla zikrettiklerinden dolayı bu mezhebe mensup kişilere “Kaimiyye” adı da verilmiştir. Ayrıca muamelatta ve itikatta İmam Cafer es-Sadık’ın görüşlerine uydukları için “Caferiyye” olarak da isimlendirilmiştir.¹¹⁸

Şu hususu belirtmeliyiz ki, İmamiyye ismi zamanla “İsna-aşeriyye” terimine dönüşmüştür. Bu geçiş sürecine kısaca; “İsna-aşeriyye”nin Küçük Gaybet zamanında kullanıldığına dair açık bir delil bulunmamaktadır ve bu terim, 344-345/ 955-956 yılında yazılmış bir eser olan, Mes‘udî’nin et-Tenbih ve’l-İsrafındaki bir bölümünde görülmüştür. Büveyhiler dönemi boyunca, On İki İmam yazarları, “Şia” veya “İmamiyye” gibi eski isimlendirmeleri korumayı tercih ederek, büyük oranda bu kelimeyi kullanmıştır. İsna-aşeriyye ismini eserinde ilk kullanmaya başlayan ise Abdülkahir el-Bağdadî olmuştur. Bununla birlikte “İsna-aşeriyye” terimi nihai olarak Şehristanî ile birlikte yaygınlaşmış ve günümüzde “İsna-aşeriyye” olarak kalmıştır.¹¹⁹

İmamiyye mezhebi, Zeydiyye ve İsmailiyye’den daha sonraki süreçte oluşumunu tamamlamış bir fırkadır. Ancak İmamiyye mezhep özelliğini daha sonradan kazanmasına rağmen, Şia mezhebinin temel yapısını oluşturmaktadır.¹²⁰ Tarihi süreçte ideolojileriyle siyasetlerini birleştirmeleri, onların hep güçlü kalmalarını sağlamıştır. İmamiyye, geçmişte olduğu gibi günümüzde de, hem din ve siyasî anlayışlarını hem de ideolojilerini baskın bir şekilde hissettirmeye devam etmektedir.

1.6. NUSAYRİLİĞİN İSMİ VE TARİHÇESİ

¹¹⁶ Etan Kohlberg, “İmamiyye Şia’sı Geleneginde Rafizî Terimi”, (çev. Halil İbrahim Bulut), *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2004, s. 117; Neşet Çağatay, İbrahim Ağah Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985, s. 59.

¹¹⁷ Onat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 184.

¹¹⁸ Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 290.

¹¹⁹ Etan Kohlberg, “İsna-Aşeriyye Teriminin İlk Kullanışları”, (çev. H. İbrahim Bulut), *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2004, ss. 105-106.

¹²⁰ Onat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 185.

Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr en- Nemîri'nin liderliğinde kurulan aşırı batınî fikirlere sahip mezhep,¹²¹ onuncu yüzyılın ikinci yarısında başlayarak "Nusayrîler" adı altında tanınmaya başlanmıştır. Alevî mezhebinin oluşmasından sonra bu isim halk nazarında olmasa da din adamları ve bilimsel literatür alanında yaygınlaşmıştır.¹²²

Nusayrî isminin kökeni ile ilgili birden çok görüş vardır. Bir görüşe göre, adını Kufe yakınında bulunan bir köyden almıştır.¹²³ Bir başka rivayette, Şîî şehitlerinden birinin adı olan Nusayr'dan aldığından bahsedilmiştir. O kişinin de Hz. Ali'nin oğlu yahut azatlısı ya da Muaviye'nin bir veziri olduğuna dair farklı görüşler vardır.¹²⁴ Diğer bir rivayette Haçlıların Suriye bölgesinde bulunan bir dağa bu ismi verdikleri, fırkanın da ismini buradan aldığı belirtilir.¹²⁵

Nusayrî ismi, Hristiyanlık dini ile bazı benzerliklerini öne çıkarmak amacıyla "nasranî" kelimesinden türediği ileri sürülmüştür. Ancak bu iddia İslam coğrafyasındaki bazı grupları Hristiyanlar olarak görme eğilimine sahip kişilerin bakış açısının ürünü niteliğinde değerlendirilmiştir.¹²⁶

Nusayrîliğin ismi ve ortaya çıkışı hakkında başka bir iddia da şöyledir: Baalbek ve Humus tarafları, İslam devletinin ordusu tarafından fethedilmesi için yardıma ihtiyaç duyulmuştur. Irak ve Mısır'dan gelen kuvvetlere bir de Medine'den Gadir Hum biatına katılan 450 mücahit de dahil olmuştur. Bu küçük gruba "Nusayra" (yardımcık) denilmiştir. Genel olarak cihat kuralına göre, fethedilen yerler fetheden orduya verilir. Bu nedenle Nusayra grubuna bulunduğu dağlık arazi verilerek buraya Nusayra dağları denilmiştir. Daha sonra burada yaşayanlara da Nusayrî adı verilmiştir. Yardıma gelen Medine'deki ensardan oluşan bu grup Arapların Kahtan soyundan gelmiştir. Bunlar, halen burada yaşamakta olan Nusayrîlerin ataları olduğu rivayet edilmiştir.¹²⁷ Ancak bu rivayetlere nisbetle Nusayrî adının buradan geldiği iddiası isabetli görülmemiştir.

---

¹²¹ Çetin, *İtikadî ve Siyasî Mezhepler*, s. 112.

¹²² Ergin Sertel, *Dini ve Etnik kimlikleriyle Nusayrîler*, Ütopya Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 13.

¹²³ Abdulhamit Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, Esra Yayınları, Konya, 1997, s. 15.

¹²⁴ Ömer Uluçay, *Arap Aleviliği*, Karahan Kitabevi, Adana, 2003, s. 109.

¹²⁵ Muhammed Emin Galib et-Tavil, *Arap Alevîleri Tarihi*, (çev. İsmail Özdemir), Karahan Kitapevi, Adana, 2003 s. 257.

¹²⁶ İlyas Üzüm, "Nusayrîlik mad." *DİA*, Cilt 33, 2007, s. 270.

¹²⁷ Şule Can, *Nusayrîlik: Sır ve Direniş*, Y. Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 7.

Bu iddiaların yanında ittifak edilen görüş şöyledir: Nusayrî sözcüğü, on birinci imam Hasan el-Askerî'nin babı¹²⁸ olduğunu iddia eden Muhammed b. Nusayr adından kaynaklanır.¹²⁹ Zira itikadî fırkaların hemen hemen birçoğu kurucularına nisbeten tanındıkları ve buna uygun isim aldıkları bilinen ve sıkça rastlanan bir durumdur.

Günümüzde Nusayrî mezhebi genellikle Alevî, Hasibî, Nemirî ve Nusayrî isimleri ile de bilinir.¹³⁰ Bu mezhep bir dönem boyunca, Hasibî olarak isimlendirilmiştir. Aslında bu fırkaya mensup kişiler Nusayrî veya Hasibî isminden ziyade, kendilerini isimlendirirken “mü'minler”,¹³¹ “muvahhidun”, “ehl-i tevhid” veya “tevhidçiler” olarak isimlendirmişlerdir.¹³²

Nusayrîlere halk arasında “fellağ” ve “Arap uşığı” isimleri de verilmiştir. Fellağ sözcüğü, Arapçada çiftçi anlamında kullanılmıştır. Nusayrî inancına sahip kişilere fellağ denilmesi, bu insanların yüzyıllar boyunca toprak ağalarının yanında çalışmalarından kaynaklanmıştır. “Arap uşığı” olarak adlandırılması, onların hem etnik kökenlerine hem de Alevilik yönlerini vurgulanmasını sağlamaya yöneliktir.¹³³ Nusayrî ismi, geçmişte kalan bir sözcük olmasına rağmen bilimsel litaretürde halen kullanılmaya devam edilmektedir. Halk arasında ise, Nusayrî inancına sahip kişilere yaygın olarak Alevî denildiği de gözlenmiştir.

Nusayrîliğin kökeni ile ilgili görüşlerden biri de şudur: İlk dönemlerde gerçekleşen hilafetin kimin hakkı olduğuna dair tartışmalar, Ehl-i Sünnet ve Şia çekişmesi sonucunda zamanla Hz. Ali soyundan bazı kişileri ilahlaştırmaya kadar gitmiştir. Böylece “Gulat-ı Şia” denilen ve mutedil Şia fırkaları tarafından red edilen aşırı görüşlere sahip¹³⁴ Şîî gruplar ortaya çıkmıştır.¹³⁵ Bu gruba giren Nusayrîlik, böyle

¹²⁸ Arapça'da kapı manasına gelmektedir. Şîilikte bab kelimesi, imam ile insanlar arasındaki bağlantıyı kuran yüce şahsiyet anlamına gelmektedir.

¹²⁹ Abdulkadir Bağdadî, *El-Fark Beyne'l Fırak*, **Mektebe'tül Asriyye, Beyrut, 2004, s. 77**; Kummî, Nevbahtî, *a.g.e.*, s. 238.

¹³⁰ Ömer Uluçay, *Arap Aleviliği*, Gözde Yayınları, Adana, 2010, s. 109; Çağatay, Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 68.

¹³¹ Uluçay, *Arap Aleviliği*, s. 109.

¹³² İnan Keser, *Nusayrî Alevilik Tarih İnanç Kimlik*, Karahan Kitabevi, Adana, 2016, s. 12.

¹³³ Hüseyin Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013, s. 31.

¹³⁴ Nusayrîlerin kutsal kitabı olan "*Kitabu 'I-Mecmu*" kontrol edildiğinde bu hüküm ne derece yerinde olduğu görülecektir.

¹³⁵ Mazlum Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 301.

aşırı görüşlere sahip mezheplerden biri olarak görülmüştür.¹³⁶ Bu mezheplerin aşırılığa gitmelerinin sebebi olarak, insanların İslam'a girmesine rağmen hala eski kültür, gelenek ve inançlarını İslamî kalıba sokmaya çalışmaları gösterilebilir.¹³⁷ Farklı ve aşırı görüşlerinden dolayı baskı altına alınmış bu mezhep, Şîî inançlara bağlı kişilerin vasıtasıyla (H. III.-M. IX. yy.) Kufe'de yeni bir mezhep olarak ortaya çıkmıştır.¹³⁸

İlk Şîî müelliflerinden "Kummî-Nevbahtî"ye göre, Nusayrî fırkası, III. yüzyılda Basra şehrinde ortaya çıkmıştır. Ona göre Nusayrîlik, İmamiyye fırkasının on birinci İmamı Hasan el-Askerî'nin babı olduğunu ileri sürerek ortaya çıkan Muhammed b. Nusayr tarafından kurulmuştur. Nusayr, Askerî'nin vefatıyla, oğlu olan on ikinci imam Muhammed b. Mehdî'nin bab ve sefaret¹³⁹ görevlerinin kendisine verildiğini ve zamanın imamı olduğunu söylemesiyle zuhur etmiştir.¹⁴⁰ Bu iddialarla da yetinmeyip, Ali en-Naki'ye atfettiği görüşleriyle, tenasüh anlayışı ve haramları helal saymak gibi aşırı düşünceler de ileri sürmüştür.¹⁴¹ İbn Nusayr'ın bab ve sefaret görevlerinin kendisine verilmesini iddia etme sebebi; kendi görüş ve inançlarını meşrulaştırması ve diğer insanlar tarafından itibarı ve şöhreti kabul edilen kişilerin nüfuzunu etki altına almaya çalışması olabileceği kanaatindeyiz.

Mezhebin kurucusu Muhammed b. Nusayr'ın ölümünün ardından Nusayrîler, İbn Nusayr'ın öğrencilerinden Muhammed b. Cündeb'in liderliğinde faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁴² Muhammed b. Cündeb'den sonra gelen Muhammed el-Cünbülânî (ö. 287/900) ile mezhep tasavvufî ağırlıklı bir yol izlemeye başlamıştır. Tasavvufî karaktere büründükten sonra mezhebe katılım artmış ve Ebu Abdullah Hüseyin b. Hemdan el-Hasibî üzerinde etkili olarak onun Nusayrî olması sağlanmıştır. İran kültürüyle ilgili olduğu düşünülen Nevruz ve Mihrican gibi bayram ve festivalleri Nusayrîliğe kazandıran kişi o olmuştur.¹⁴³

Nusayrîlik mezhebinin kurucusu İbn Nusayr olmasına rağmen Nusayrîliğin ikinci kurucusu olarak bilinen yani inancın tanınmasını, yayılmasını ve

¹³⁶ Şehristânî, *Milel ve Nihal*, s. 221; Bağdadî, *El-Fark Beyne'l Fırak*, s. 177; Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 62.

¹³⁷ Sönmez Kutlu, *Tarihsel Din Söylemleri*, s. 18.

¹³⁸ İnan Keser, *a.g.e.*, s. 10.

¹³⁹ Şîîlikte imam ile insanlar arasındaki bağlantıyı sağlayan elçi anlamında kullanılmaktadır.

¹⁴⁰ Kummî/Nevbahtî, *a.g.e.*, s. 238.

¹⁴¹ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 302.

¹⁴² Tavil, *Arap Alevîleri Tarihi*, s. 125.

¹⁴³ Öz, *Şîîlik ve Kolları*, s. 337.

sistemleşmesini sağlayan Hamdan el-Hasibî adlı kişi olmuştur. Hamdan el-Hasibî, İbn Nusayr'dan aldığı bilgileri işleyerek yeni bir kalıba sokup gelişmesini sağlamıştır.¹⁴⁴ Geliştirmiş olduğu bu bilgileri Kitab-ül Mecmu'da ilk beş sureyi yazarak, mezhebin kalıcılığını temin etmiştir.¹⁴⁵ Hasibî, söz konusu mezhebin inanç esaslarını açıklayan (şarih), mezhebi sistemleştiren (mürsih), Nusayrî akaidinî tamamlayan, ibadet ve ritüellerine son şeklini veren kişidir. Mezhep üyelerini derecelerine göre bir hiyerarşiye tabi tutmuş, ayrıca birbirlerini tanımaları için “AMS” (Ali-Muhammed-Selman) sembolünü geliştirmiştir.¹⁴⁶

Hasibî, yazdığı eserlerle Nusayrîliğin dinî boyutunu ortaya koyduktan sonra kalıcılığını sağlamış ve daha geniş çevrelerce de kabul görmesi için verdiği uğraşlar sonucunda “Şeyhüddin” lakabını almıştır.¹⁴⁷ Yazdığı eserlerden en önemlisi olan ve on altı bölümden oluşan “Kitab-ül Mecmu”nun ilk kısmı,¹⁴⁸ Nusayrîler açısından Kur'an-ı Kerim'e denk olarak görülmüştür. Bu kitabın yanında “el-Hidayetü'l Kübra”,¹⁴⁹ “el-Maide”, “el-İhvan”, “Rastbaş”¹⁵⁰ “Esmâül el-İmma” (isimlerin anası), adlı eserler ortaya koymuştur.¹⁵¹ Onun yazdığı bu eserler mezhebin temel kaynakları arasında yerini almıştır.

Hamdan el-Hasibî'ye “Babların Vekili”, “Şeyhüddin” (dinin kurucusu), lakaplarının verilmesinin en önemli sebeplerinden biri de çok sayıda öğrenci yetiştirmiş olmasıdır. Hasibî'nin elliden fazla öğrenci yetiştirdiği bilinmektedir.¹⁵²

¹⁴⁴ Ali Coşkun, “Bir Dini Grup Olarak Nusayrîler ya da Suriye Aleviliği”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2003, s. 181.

¹⁴⁵ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 19.

¹⁴⁶ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 303.

¹⁴⁷ Tavil, *Arap Alevîleri Tarihi*, s. 128.

¹⁴⁸ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 19.

¹⁴⁹ Halep hakimi Seyfuddevle'ye ithaf etmiştir. Tavil, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁵⁰ Rastbaş: doğru ol anlamındaki kitabını Aduddevle'ye ithaf etmiştir. Tavil, *a.g.e.*, s. 128.

¹⁵¹ Sertel, *Dini ve Etnik kimlikleriyle Nusayrîler*, s. 65; 20/01/2018 tarihinde, tezimizin saha çalışması için gittiğimiz Adana Hadırlı, Akkapı, Mıdık mahallelerinde, konuştuğumuz Nusayrî inancına sahip kişiler kendilerinin Kur'an inançları hakkında söylenilenin aksine Kur'an-ı Kerim'i kabul ettikleri ve onun Allah tarafından gönderilmiş kutsal bir kitap olarak kabul ettiklerini anlattılar. Bilhassa kendi görüşlerini açıklarken, ezberlerinden Kur'an'dan ayetlerle delil göstermeye ve Kur'an'da bulunan kıssalardan örnek getirmeye çalıştılar. Ancak Nusayrîlerin kutsal kitabı olarak iddia edilen Kitabü'l Mecmu hakkındaki düşüncelerini sorduğumuzda şu şekilde cevap verdiler: Yeryüzünde zahir, batın ve fikh ilminin olduğunu, Hz. Peygamber (s.a.v.) fikh ilmiyle Allah'tan aldığı vahiy sayesinde Kur'an'ı oluşturduğunu ve yüzyıllar sonra gelen Hasibî'nin yine bu ilim ile Kitabü'l Mecmu'yu meydana getirdiğini iddia ettiler. Bu sebeple hem Kur'an'ı hem de Kitabü'l Mecmu'yu kutsal kitap olarak inandıklarını söylediler.

¹⁵² Tavil, *a.g.e.*, s. 128.

Öğrencilerinin vasıtasıyla Nusayrîlik Irak, Suriye ve Anadolu'ya yayılma imkanı bulmuştur. Yetiştirdiği bu öğrenciler günümüzde büyük bir saygıyla anılır ve Kitab'ul Mecmu'da "Elli Bir Tilmiz" olarak zikredilir.¹⁵³

Hasibî'nin vefatından sonra, böyle büyük bir otoritenin yeri doldurulamamış, bundan dolayı da iki dinî merkez ortaya çıkmıştır. Bu merkezlerden biri Seyyid Muhammed b. Ali el Cilli'nin başkanlığını üstlendiği Halep, diğeri ise Seyyid Ali el-Cisrî'nin başkanlığını yürüttüğü Bağdat'tır.¹⁵⁴ Nusayrîlik bu iki merkezde ayrı ayrı gelişmeye devam etmiştir. Ancak Moğolların, Bağdat'ı işgali sebebiyle, Nusayrîliğin yönetimi Halep'te olan Muhammed b. Ali el Cilli'ye geçmiştir.¹⁵⁵

Muhammed b. Ali el Cilli'nin vefatından sonra Nusayrî literatürüne birçok eser kazandıran, Cunbulanî tarikatının önderi ve Nusayrîlerin büyük şeyhlerinden Ebu Said el-Meymun Sürur b. Kasım et-Taberanî geçmiştir. Halep şehri Hülagu'nun işgalinden ve muhtelif sıkıntılardan dolayı merkezini Lazkiye'ye taşımıştır.¹⁵⁶ Böylece Lazkiye'de kırsal kesimlerde yaşayan halk da Nusayrî inancını benimseye başlamıştır.

Selefî olan Hasibî gibi Nusayrî tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Taberanî, kutsal günler, dualar, namazlar ve türbe ziyaretleri gibi konuları ayrıntılı bir şekilde kaleme almış, böylece Nusayrîliğin yazılı geleneğini oluşturarak, önemli dinî metinleri ortaya koymuştur. Nusayrî inanç sisteminin gelişmesine ve sistemleşmesine önemli bir katkı sağlamıştır.¹⁵⁷ Ebu Said et-Taberanî döneminde altın çağını yaşayan Nusayrîlik, ondan sonra başa gelen yöneticiler, selefleri gibi başarılı olamamış ve bundan sonra her şeyh bulunduğu bölgede bağımsız olarak şeyhliğini sürdürmüştür.¹⁵⁸ Bundan dolayı tek elden yönetim devri bitmiş, karmaşık olarak kültürlerini aktarmaya devam etmişlerdir.¹⁵⁹

Her fırkanın başına geldiği gibi Nusayrîler de kendi içerisinde çok basit meselelerden dolayı bölünme yoluna gitmiştir. Bu bölünmenin sonucu olarak iki kol ortaya çıkmıştır. Bu kollar, Haydarîler ve Kılazîler olarak isimlendirilmiştir.

¹⁵³ Keser, *Nusayrî Alevilik Tarih İnanç Kimlik*, s. 18.

¹⁵⁴ Tavi, *a.g.e.*, ss. 128-129.

¹⁵⁵ İlker Kiremit, "İnanç ve Tarihte Nusayrîler (Arap Alevîleri) Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*, Bingöl, 2014, s. 718.

¹⁵⁶ Tavi, *Arap Alevîleri Tarihi*, s. 130.

¹⁵⁷ Keser, *Nusayrî Alevilik Tarih İnanç Kimlik*, ss. 20-21.

¹⁵⁸ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 45.

¹⁵⁹ Keser, *a.g.e.*, s. 22.

Kılazîlerin çoğu güneyde oturduğundan dolayı el-Kıbliyye (güneyliler), Haydarîlerin de çoğu kuzeyde oturduğundan dolayı eş-Şimaliyye (kuzeyliler) adıyla anılmıştır. Kılazîlik, H. 1011 yılında Şeyh Muhammed b. Kılazî tarafından, Haydarîlik kolunu da Şeyh Ali Haydar tarafından kurulmuştur.¹⁶⁰ Bu iki kol arasındaki en önemli fark Hz. Ali'nin makamının nerede olduğuna dair farklı görüşleridir. Haydarîlere göre, Hz. Ali'nin makamı güneştedir. Nurunun yeryüzündeki varlıkları kapsadığı gibi, gökyüzünde bulunan gök varlıklarını da kapsaması gerekmektedir. Kılazîler ise, Hz. Ali'nin makamının ayda olduğunu iddia ederler. Bu iddianın delili olarak da Kur'an-ı Kerim'den: “*O her gün başka durumdadır.*”¹⁶¹ ayeti gösterilir. Kılazîler ayın gün içinde dünyayı durmadan gezmesi sebebiyle, Tanrı'nın makamının ay olduğunu söylemektedirler.¹⁶²

Nusayrîler devlet kurmaya muktedir olamamışlardır. Bundan dolayı başka devletlerin yönetimi altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Abbasi devleti, Selçuklu devleti, Haçlı ordusunun yönetimi altında bulunan şehirler, Eyyubî devleti, Memlük devleti ve Osmanlı devletinin hakimiyeti altında yaşamışlardır.¹⁶³

Nusayrîler, yaşamlarını devam ettirdikleri devletlerde gerek kendi hataları yüzünden gerek yönetimin politikalarından müreffeh bir hayat sürdürememişlerdir. Haçlı seferleri esnasında Haçlı ordularına yol göstermiş ve yardım etmiş, İslam'ı kabul ettiklerini söyleyip Müslüman oldukları halde, Müslümanların aleyhinde işlerde bulunmuşlar ve Hristiyanlara destek olmuşlardır. Selahaddin Eyyubî bu durumu öğrenince, Nusayrî inancına sahip kişileri cezalandırmıştır.¹⁶⁴ Aynı şekilde Memlûklü devletinin yönetimi altında yaşamalarına rağmen onların aleyhinde Moğollara yardım etmişler. Bunun sonucu Memlûklü Sultanı Baybars'tan da baskı görmüşlerdir. Memlûklüler zamanında özellikle Sultan Baybars devrinde Nusayrî inançları İslam'ın kendi değerlerine uygun düşmediğinden ilk defa Sünnîliği kabul etmeleri için çalışmalar yapılmıştır. Sultan Kalavun döneminde Nusayrî beldelere cami yapılmasına

---

¹⁶⁰ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 308.

¹⁶¹ Rahman, 55/29.

¹⁶² İrfan Abdülhamid Fettah, “Nusayrîyye”, (çev. Avni İlhan), *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, İzmir, 1995, s. 355.

¹⁶³ Halil İbrahim Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, *Ortaoğu Yıllığı Dergisi*, 2011, s. 586.

¹⁶⁴ Ayşe Atıcı, “Arayancan, “Suriye Bölgesindeki İki İnanç Hareketi: Nizari İsmailileri ve Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, 2010, s. 190.

özen gösterilmiştir. İbn Teymiyye, fetvasında “müşrik” olarak vasıflandırdığı Nusayrîleri zor durumda bırakmıştır.¹⁶⁵

Nusayrîler, zaman zaman Osmanlı devletine isyan etmelerinden dolayı baskı görmüşler, özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde sıkı gözetim altında tutulmuşlardır.¹⁶⁶ II. Abdülhamid zamanında ise Nusayrîlik resmen bir mezheb olarak kabul görmüştür. Ayrıca Nusayrîlere hangi dine mensup oldukları sorulduğunda “İslam” olarak cevaplandırmışlar, bunun üzerine beldelerine camiler yaptırılmıştır. Ancak bu camilerde ibadet etmek yerine beş vakit ezan okumakla varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid, Nusayrî mekteplerde Ehl-i Sünnet’e uygun kitaplar okutturulmasını emretmiş, nüfus defterlerine de “Hüdayî” şeklinde yazdırmıştır.¹⁶⁷

Nusayrîlerin çoğunluğunun Suriye civarında hayatlarını sürdürdüğü ve Nusayrî subayı Hafız el-Esed’in 22 Şubat 1971 yılında kurduğu devlet ile siyasî kimliğe kavuştuğu bilinmektedir.¹⁶⁸ Nusayrîler Amerika, Brezilya, Lübnan, Yemen, Mısır, İran gibi devletler de yaşamaktadır. Türkiye’de ise, özellikle Adana, Hatay, Mersin, Tarsus, Antakya, İskenderun ve İstanbul civarında yaşadıkları bilinmekle beraber sayılarının bir milyon olduğu tahmin edilmektedir.¹⁶⁹

Nusayrîlik, inanç ve görüşleri sebebiyle ve özellikle de fırkanın batınî karakterli olmasından dolayı Ehl-i Sünnet düşüncesine sahip mezhepler tarafından dışlanmışlardır. Bu dışlanma sebebiyle tarihi, görüşleri ve inanç yapısı hakkındaki düşünceleri sebebiyle Nusayrîlik günümüzde hala tam olarak anlaşılmamaktadır. Son dönemlerde Nusayrî inancına sahip kişilerin bizzat kendileri tarafından tarih, inanç ve görüşleri hakkında ortaya konulan muhtelif eserlerle bu karanlık kısım kısmen açıklığa kavuşturulmaya başlanmıştır.

---

¹⁶⁵ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 46; Aytakin Şenzeybek, “Suriye’de Dürzî-Nusayrî-İsmâîli ve Sünnî ilişkileri”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, VI/2, 2013, ss.477-478.

¹⁶⁶ Muhammet Raşit Batur, “Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”, *İnsan ve Toplum*, 3/5, 2013 s. 66; Hatice Arslan, “Başlangıcından Günümüze Arap Alevîliği-Nusayrîlik”, *Mizanü’l Hak İslami İlimler Dergisi*, Sayı 1, 2016, s. 107.

¹⁶⁷ Fıçlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 367.

¹⁶⁸ Fıçlalı, *a.g.e.*, s. 361.

¹⁶⁹ Tavail, *Arap Alevîleri Tarihi*, ss. 309-310.

I.BÖLÜM

1.1. ZEYDİYYE’NİN TEMEL GÖRÜŞLERİ

Zeydiyye, itikadî konularda Mu'tezile'nin; fikhî konularda ise Hanefî mezhebinin katkısıyla müstakil bir mezhep haline dönüşmüştür.¹⁷⁰ Zeydiyye'nin görüşlerinin bağımsız itikadî bünyeye kavuşması, Zeyd b. Ali'nin hayatında değil, Abbasi devletinin ilk dönemlerinde oluşmuştur.¹⁷¹

Zeydiyye'ye göre, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonra ümmetin en faziletlisi ve halifelige en layık kişi Hz. Ali ve onun soyudur.¹⁷² Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan kim gelirse gelsin, imametini açıkça ilan ederse, o kişiye itaat etmek zorunludur.¹⁷³

Emeviler'e karşı kalkışması sırasında Zeyd b. Ali'ye; Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer hakkındaki düşünceleri sorulmuştur.¹⁷⁴ Bu soruya Zeyd b. Ali: "Cedlerim onlar hakkında hayırdan başka bir şey söylemedi." cevabını vermiştir. Ayrıca İmam Zeyd, Hz. Ali'nin yerine Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesini şu şekilde açıklamıştır: Hz. Ali sahabenin en üstünüdür, ancak O'nun kılıcında akan kafir kanları daha kurumadan Müslüman olmuş kişilerin akrabalarını öldürmesi Hz. Ali'ye karşı öfke ve kin beslemesine sebep olmuştur."¹⁷⁵ Gizliden kin beslemeye devam eden kişiler Hz. Ali'ye itaat etmek istememişlerdir. Fitne ve fesadın önüne geçmek için, Hz. Ali'ye göre daha çok sevilen, daha tecrübeli olan, İslam'a girişte önceliği bulunan ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en yakın arkadaşı olan Hz. Ebu Bekir'in halife olmasının daha uygun olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁷⁶

Zeyd b. Ali, "Hz. Ali, sahabenin en üstünü olmasına rağmen (efdal), kendisinden daha az faziletlinin (mefdulün) imam olması caizdir" diyerek, İmamiyye Şia'sından ayrılıp kendine has farklı bir yorum getirmiştir.¹⁷⁷ Zeydiyye, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in

¹⁷⁰ Yusuf Gökalp, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 231.

¹⁷¹ Fırlıklı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 274.

¹⁷² Muhammed Raşit Batur, *Zeydilik ve Selefilik Arasında İbnü'l Vezir*, Doktora Tezi, Erzurum, 2016, s. 146

¹⁷³ Yusuf Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi", s. 61.

¹⁷⁴ İbn Esir, *İslam Tarihi*, Cilt 5, s. 202.

¹⁷⁵ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 180.

¹⁷⁶ Mehmet Ümit, *Zeydiyye- Mutezile Etkileşimi*, İsam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 38.

¹⁷⁷ Şehristanî, *a.g.e.*, s. 180.

vefatından sonra Hz. Ali'nin halifelige geçmesi toplumda birçok karışıklığa sebep olacağından, Hz. Ebu Bekir'in halifelige geçmesinde herhangi bir sıkıntı olmadığı ve bu durumun toplumun maslahatına uygun olduğu icazetini vermiştir.¹⁷⁸ Böylece Zeydiyye, Hz. Ebu Bekir'in ve Hz. Ömer'in imametini meşrulaştırmıştır. Ayrıca Zeydiyye mezhebine mensup kişilerin, Şia'nın diğer mezheplerinde olduğu gibi sahabeyi kafirlikle itham etmediğini görmekteyiz. Buna benzer yumuşatıcı görüşleri nedeniyle Zeydiyye, Şia mezhepleri arasında Ehl-i Sünnet'e en yakın ve mutedil mezhep olma özelliği taşır. Ancak Zeyd b. Ali'nin bu düşünceleri birçok tartışmanın sebebi olmuştur.

Zeydiyye mezhebine göre, Hz. Muhammed (s.a.v.), imamı ismen değil, sıfatları ile tayin etmiştir. Bu sıfatlar Hz. Muhammed'den sonraki imamın Hz. Ali'nin imam olması gerektiğini ortaya koyar.¹⁷⁹ Buradan anlaşıldığına göre, Hz. Ali'nin isminin doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ağzından zikredilmesine gerek yoktur. Ancak dolaylı olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) imamet vazifesine Hz. Ali'yi işaret etmiştir. Hz. Ali ise toplumun iyiliği için bu hakkını gecikmeli olarak kullanmıştır.

Zeyd b. Ali'ye göre, Hz. Fatıma neslinden gelen alim, zahit, cömert gibi özellikleri taşıyan ve yapılan bir zulme imamet davası ile karşı çıkan kişi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan olsa dahi, onlara imam olarak itaat etmek vaciptir.¹⁸⁰ İmam olacak kişinin takva ve ilim sıfatını taşıması yeterlidir. Bu sıfatlar Allah tarafından verilmemiştir. Bunun kesbî yani tecrübe edilerek kazanılması gerekir.¹⁸¹

Zeydiyye'ye göre, İmametini açıkça dile getirmeyen ve harekete geçmeyen kişi imam sayılamaz. İmamın bu yolda cihad etmesi ve hakkını savunması lazımdır. İmamet şartlarını yerine getiren ve bu vasıfları kendisinde bulunduran kişi, halka biat etmesi için çağrıda bulunmalıdır. Hatta Muhammed b. Bakır: "Senin mezhebine göre baban imam değildir, zira o imamet iddiasıyla ortaya çıkmamıştır" diyerek, muhalefette bulunmuştur.¹⁸² Zeydiyye'nin bu düşüncelerinden hareketle, İmam Zeyd b. Ali'nin takıyye, mehdî ve gaib imam düşüncelerine katılmadığı söylenebilir.

¹⁷⁸ Ümit, *Zeydiyye- Mutezile Etkileşimi*, s. 38.

¹⁷⁹ Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 85.

¹⁸⁰ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, ss. 179-180.

¹⁸¹ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 275.

¹⁸² Yusuf Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi", s. 61.

Zeydiyye'ye göre, imamın hem Hz. Hasan hem de Hz. Hüseyin'in soyundan gelebilme düşüncesi, İmamiyye ve İsmailiyye mezheplerine muhalefetine sebep olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak Hz. Hüseyin soyundan gelmeyen imamlar genellikle Zeydiyye mezhebine tabi olmuşlardır.¹⁸³

Zeydiyye'ye göre, aynı zamanda iki farklı bölgede iki ayrı imama biat etmek caizdir. Böylece her imam, kendisini imam ilan ettiği bölgede imam olarak kalır. Önemli olan "Ehlü'l Hal ve'l akd"e göre imamın taşınması gereken sıfat ve özellikler yerine getirilmiş olsun.¹⁸⁴ Zeydiyye, bu inançları yönünden diğer mezheplerden ayrılır, aynı zamanda iki farklı imamın olması diğer mezheplerde fazla görülmeyen bir imamet anlayışıdır.

Zeydiyye, imamların diğer insanlar gibi olduklarını, ancak peygamberler hariç tüm insanlardan üst mertebede olduklarını kabul ederler. İmamlar kusursuz varlıklar değildir. Böylece imamları peygamber ile insanlar arasında orta bir noktaya yerleştirmişlerdir.¹⁸⁵ İmamların da günahları olabilir, çünkü büyük günah işlemeyen ismet sıfatı ancak peygamberlerde bulunmaktadır. İmamlar kesbi bilgiye sahiplerdir, onlar da diğer insanlar gibi tecrübe kazanarak öğrenirler ve ictihad yapabilen alim kişilerdir.¹⁸⁶ Bu düşüncelerinden dolayı Zeydiyye hem Şiilik çizgisinden ayrılmışlar hem de Sünnî çizgisinde olan mezheplere yaklaşmıştır.

Zeydiyye mezhebi, tevhid, adalet, va'd ve va'id konularında Mutezile'den etkilenmiş ve itikadî görüşlerini bu kavramlara dayandırarak oluşturmuştur.¹⁸⁷ Adalet, va'd ve va'id konularına Mutezile ile benzer görüştedirler.

Zeyd b. Ali, Vasıl b. Ata'nın iman ve küfür ile ilgili düşüncelerinden etkilenmiştir. Ona göre, mü'min Kur'an'da Allah dostu olarak isimlendirilmiş ve büyük günah işleyen kimse, işlediği büyük günahtan dolayı mü'min olarak vasıflandırılmaz. Ancak bu kişiye kafir de denilemez. Büyük günah işleyen kişiler, iman ve küfür durumunda değillerdir. Onları ümmet fasık (günahkar) olarak nitelendirmiştir.¹⁸⁸ Zeydiyye, büyük günah işleyenlerin ölmeden önce bunun

¹⁸³ Öz, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", s. 46

¹⁸⁴ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 180.

¹⁸⁵ Batur, *Zeydilik ve Selefilik Arasında İbnü'l Vezir*, s. 146

¹⁸⁶ Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 275.

¹⁸⁷ Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", s. 92.

¹⁸⁸ Öz, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", s. 47.

pişmanlığını yaşayıp tövbe etmezlerse ebedi olarak cehennemde kalacaklarına inanırlar.¹⁸⁹

Zeydiyye'yi diğer Şia mezheplerinden ayıran en temel özellik, imamete bakışı hakkındaki görüşleridir, diyebiliriz. Bu görüşüyle Şia çatısı altında sayılan bir mezhep olmasına rağmen, düşünce itibarıyla, Ehl-i Sünnet'in içerisinde bulunan mezheplere yakın durmaktadır.

1.2. İSMAILİYYE'NİN TEMEL GÖRÜŞLERİ

İsmailiyye'nin görüşlerinde Eski Yunan felsefesi ve Orta Doğu dinlerinin izleri görülür. İçerisine kattığı inanç ve görüşleri kendisine has te'villerle, batınî anlayış içerisinde yorumlayarak mezhepler tarihi içerisinde özgün bir ekol oluşturur.¹⁹⁰

İsmailiyye'nin en dikkat çeken düşüncesi batınlıktır. Bu düşünceye göre her zahirin bir batınî, her düşüncenin bir te'vili bulunmaktadır.¹⁹¹ Onlar zaman içerisinde batınî gerçeğe ulaşmak için te'vil hususunda aşırılığa gitmişler ve zahirin tamamen terkedildiği görülmüştür. Örneğin namaz yeni bir biçime bürünerek imama kalben yönelmeyi ifade edilmiştir. Oruç mezhep hakkındaki sırlarını ifşa etmemek, hac ise imama ziyaret etmek şeklinde kabul edilmiştir.¹⁹²

Batınî anlayışı tasvir etmek gerekirse, şeriat bir buzdağı ise buzdağın görünen küçük kısmını avam bilir, buzdağın görünmeyen büyük kısmını ise İsmaililere göre ancak imam bilebilir. Bu batınî düşünce İsmailiyye'nin temelini oluşturur. Bundan dolayı İsmailiyye'ye bağlı olanlar “Batınî” olarak da isimlendirilir.

İsmaililer için imamların önemli bir yeri vardır. Çünkü bu ekole göre Allah, onlara özel bir ilim vermiştir. İmamlar bu ilimle diğer insanlardan üstün kılınmıştır. Bu ilmi sebebiyle insanlar, imama tamamen güvenmeli, imamın hatalardan münezzeh olduğunu bilmeli ve ona inanmanın vacip olduğunun bilincinde olmalıdır. İmam, hiçbir kimsenin önünde sorumlu değildir. İmamın yaptığı işlerden dolayı hiç kimse onu hatalı görmeye yetkili değildir. İmamların sınırsız yetkisi vardır. Yaptıkları her işte hayır vardır, onlardan şer sudur etmez. Zira imamlar özel bir ilimle donatılmıştır

¹⁸⁹ Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, s. 120.

¹⁹⁰ Fırlı, *a.g.e.*, s. 283.

¹⁹¹ Muzaffer Tan, *İslam Mezhepleri Tarihi, Grafiker Yayıncılık*, Ankara, 2015, s. 247.

¹⁹² Mustafa Öz, Mustafa Muhammed eş-Şek'a, “İsmailiyye”, *DİA*, Cilt 23, 2001, s. 130

ve yaptıkları fiiller Allah'ın gözetimi altındadır.¹⁹³ Ayrıca imamı tanımayan kimselere, helal olan şeyler haramdır. Yalnız imamı tanıyan kimselere de şarap içme gibi haram olan şeyler helaldir.¹⁹⁴

İsmaililer için şehadet, batılın reddi ile Hakkı kabul etmektir. Namaz, imamın bilgisine ve gerçek dine ulaşmaktır. Taharet, zahire uyanlardan kendini korumaktır. Oruç, imamın sırlarını açıklamamaktır. Hac ise imamı görmeye gitmektir.¹⁹⁵ İsmailiyye görüldüğü üzere buna benzer birçok İslamî esası, te'vil yoluna giderek farklı bir biçime sokmuşlardır.

İsmailiyye'yi diğer fırkalardan ayıran özelliklerinden biri de “devrî tarih” düşüncesidir. Bu düşünceye göre her devrin bir peygamberi ve altı imamı bulunur, şeriatın düzenlenmesi ve uygulanmasından bu imamlar sorumludur. Her imam, kendi zamanında bulunduğu peygamberi takip eder. İmamlar kendi dönemlerindeki peygamberlere gelen vahyin batınî yorumunu ortaya koyarlar.¹⁹⁶

Natık, yeni devreyi başlatan imama verilen isimdir. Samit (esas) ise, natık'tan sonra gelen altı imamdan her birine söylenen addır. İsmailîlere göre, Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa natık (konuşan) peygamber iken Hz. Şit, Sam, Hz. İsmail, Hz. Harun, Şem'un esastır.¹⁹⁷ Ayrıca onlar, bu düşünceye dayanarak, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in natık (konuşan) peygamber, Hz. Ali'nin de esas (susan) imam olduğunu iddia ederler.¹⁹⁸

İsmailiyye, mezhebinin öğretisinde imamları yedi ile sınırlandırması, onun karakteristik özelliklerinden biri olmuştur. Ayrıca bu mezhebin diğer tipik bir öğretisi ise Muhammed b. İsmail'in son imam ve onun mehdî olarak yeryüzünde adalet ve huzuru sağlaması için tekrardan geleceğine inanmalarıdır. Yalnız Fatımî devleti kurulunca bu düşüncelerden vazgeçilmiş, Muhammed b. İsmail'in yerine getireceği vazifeleri Ubeydullah el-Mehdî'ye yükleyerek, İsmailiyye mezhebine mensup kişiler bu şekilde doktrinlerini güncellemişlerdir.¹⁹⁹

---

¹⁹³ Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 61.

¹⁹⁴ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 286

¹⁹⁵ Fırlalı, *a.g.e.*, ss. 286-287

¹⁹⁶ Çetin, *İtikadî ve Siyasî Mezhepler*, s. 87.

¹⁹⁷ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 143.

¹⁹⁸ Çetin, *İtikadî ve Siyasî Mezhepler*, s. 87-88.

¹⁹⁹ Öz, Mustafa Muhammed eş-Şek'a, “İsmailiyye”, s. 130.

1.3. İMAMİYYE’NİN TEMEL GÖRÜŞLERİ

İmamiyye’nin temel prensipleri iki ana bölümden meydana gelir. Bunlar dinî ve itikadî konular olan Usulü’-d-din, insanlar arasındaki muameleler ve ibadetler olan Fürû’u’-d-din’dir.²⁰⁰ Şia’nın her ne kadar Ehl-i Sünnet’ten farklı siyasî düşünceleri olsa da, inanç ve amel boyutunda çoğu zaman ortak inanç ve amellere sahiptir. Bu ortak inançlar, tevhid, nübüvvet ve mead gibi konulardır. Amel açısından ise; namaz, oruç, zekat ve hac gibi ibadetler her iki düşüncede ortaktır.

1.3.1. Uluhiyyet İnanıcı

İslam’da uluhiyyet tevhid-i, Allah’ın bir olduğuna ve ondan başka hiçbir yaratmanın olmadığına inanmaktır. Allah’ı zatında, sıfatlarında ve fiillerinde tek kabul edip, aynı şekilde zatında, sıfatlarında ve fiillerinde başka hiçbir şeyi, kimseyi ona ortak koşmamaktır. Yani tevhid; onun zatı ve sıfatları itibariyle birleşmesi demektir. Allah’tan başka bir varlığa ilah vasfını vermek tevhid ilkesini bozmaktadır.²⁰¹ İslam’ın temel inanç noktası olan tevhid anlayışı, İmamiyye’de de önemli bir yer tutar.²⁰² İmamiyye tevhid inancı hakkındaki görüşlerini dörde ayırır. Bunlar “tevhid-i zat”, “tevhid-i sıfat”, “tevhid-i fiil”, “tevhid-i ibadet” tir.

İlk Şiî müelliflerinden Kummî Allah’ın zatî özelliklerini şöyle sıralamıştır: Semiî: Bir vasıtaya ihtiyacı olmaksızın, herşeyi işitendir. Basar: Yaratmış olduğu alemde gizli veya açık herşeyi görendir. Alîm: Geçmiş ve gelecekte olan olan herşeyi bilendir. Hakim: Yaratığı veya yaptığı bütün işlerde hikmet sahibi olandır. Hayy: Diri ve hayat sahibidir. Kayyum: Göklerde, yerde her şeyi yönetendir. Azîz: Yenilmesi mümkün olmayandır. Kuddüs: Her türlü noksalıktan münezzehe olandır. Alim: İlmin gerçek sahibi olandır. Kadir: İsteddiği her şeyi yapabilendir. Ganiyy: Her bakımdan sınırsız zenginliğe sahip olandır.²⁰³

Allah’ın sıfatları “Zatî ve Subutî” olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Bu husus İmamiyye ile Ehl-i Sünnet arasında bir ihtilaf konusudur. İmamiyye ve Ehl-i Sünnet, Allah’ın zatı ve sıfatları konusunda üç meselede ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi,

²⁰⁰ Öz, *Şiîlik ve Kolları*, s. 223.

²⁰¹ Mevlüt Özler, “Tevhid mad.”, *DİA*, Cilt 41, 2012, s. 18.

²⁰² Ayetullah el-Hac Seyyid İbrahim el-Musevî ez-Zincanî, “Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi”, (çev. Murat Serdar), *Bilimname Dergisi*, Cilt 2, Sayı 8, 2005, s. 133.

²⁰³ Ebu Cafer Muhammed b. Ali İbn Babeveyh Şeyh Saduk el-Kummî, *Şiî-İmamiyye İnanç Esasları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Yayınları, (çev. Ethem Ruhi Fırlalı), Ankara, 1978, s. 18.

Ehl-i Sünnet'e göre Allah'ın zatı ve sıfatlarının ne aynı, ne gayrı olmasıdır.²⁰⁴ Onlar, Allah'ın kendi zatında var olan sıfatlardır. Ancak İmamiyye, Allah'ın sıfatlarıyla zatının aynı olduğunu iddia eder.²⁰⁵ İkincisi, Kur'an yaratılmış olup olmadığı hususudur. Ehl-i Sünnet'e göre Kur'an, Allah'ın kelamı olduğundan mahluk değildir. İmamiyye'ye göre Allah'ın kelamı ve vahyi olan Kur'an, kendi yarattığı kelam çeşitlerindedir ve muhdestir. Onlar, Kur'an-ın hadis olmasından hareketle, onu mahluk olarak nitelendirirler. Üçüncüsü ise, Allah'ın ahirette görülmesi hususudur. Ehl-i Sünnet, Allah'ın ahirette görüleceğini iddia ederken, İmamiyye, Allah'ın hem dünyada hem de ahirette görüleceğini kabul etmez.²⁰⁶ Buna delil olarak Kur'an'dan ayetleri ve imamlardan gelen haberleri gösterir. Ayrıca Kur'an'da geçen yed, vech, istiva vb. sıfatları İslam'ın genel esaslarına aykırı olmamak üzere te'vil eder. İmamiyye bu konuda Mutezile ile aynı görüşleri paylaşmaktadır.²⁰⁷

İmamiyye, irade ve kelam sıfatlarını Allah'ın fiil sıfatı olarak kabul ettiğinden bu noktada Ehl-i Sünnet'ten ayrılmaktadır. Çünkü Ehl-i Sünnet bu sıfatları ilim manası kapsamına alır ve zati sıfatı olarak kabul eder.²⁰⁸

1.3.2. Nübüvvet İnancı

İslam'da nübüvvet; Allah'ın kulları arasından seçtiği, Cebrail vasıtası ile vahiy yoluyla insanlara doğru yolu göstermek, dünyada ve ahirette mutluluklarını sağlayacak hükümleri bildirmek ve onları kötülüklerden sakındırmak için verdiği ilahi bir vazifedir.²⁰⁹ Onlar, insanların en üstünü ve insanların en hayırlısıdır. Peygamberlik, İlahî bir elçilik ve Rabbanî bir vazifedir.²¹⁰

Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de: “*Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.*”²¹¹ Başka bir ayette: “*Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın*”²¹² buyurarak, insanı boş yere yaratmadığını ve sorumlulukları daha kolay yerine getirmesi için de insanlara kendi içerisinde yaşayan kılavuzlar

²⁰⁴ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 336.

²⁰⁵ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 38.

²⁰⁶ Fırlalı *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 337.

²⁰⁷ Öz, *Şiflik ve Kolları*, s. 223.

²⁰⁸ Tabatabaî, *Shi'ite İslam*, s. 116.

²⁰⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *DİA*, Cilt 33, 2007, s. 279.

²¹⁰ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 51; Zincanî, “Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi”, s. 136.

²¹¹ Enbiya, 9/16.

²¹² Fatır, 35/24.

vazifelendirdiğini bildirmiştir.²¹³ Anlaşılacağı üzere elçiler tüm insanlık tarihi boyunca Allah'ın emirlerini tebliğ etmiştir.

İmamiyye'ye göre, ismet sıfatı, peygamberlerin masum olduğunu, küçük ve büyük günahlardan, yanılmaktan, unutmaktan münezzehe olduğunu ve tebliğ vazifesinde en küçük bir noksanlık ve hata bulunmadığını ifade eder.²¹⁴ Zira aklen peygamberlerin büyük bir hatasının görülmesi durumunda ümmetinin inanması güçleşir. Peygamberler büyük günah işlerse, sözleri ve işleri bir anlam ifade etmez, hareketleri bir örnek teşkil etmez ve peygamberlerin gönderilmesi lüzumsuz olur. Bu durum nübüvvet vazifesinin anlamın yitirmesine sebep olabilir.²¹⁵ Bu konuda Kur'an'dan delil olarak gösterdikleri ayet şöyledir:²¹⁶ “O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak seçtiği resuller başka. Fakat o, Resulün önünde ve arkasında gözetleyici (melek)ler yürütür ki resullerin, Rablerinin vahiylerini tebliğ ettiklerini bilsin. Allah, onların her halini kuşatmış ve her şeyi inceden inceye sayıp dökmüştür.”²¹⁷

İlk Şî müelliflerinden Şeyh Saduk Kummî'nin nübüvvet hakkındaki düşünceleri şöyledir: “Yüz yirmi dört bin nebi ve yüz yirmi dört bin vasi vardır. Her nebinin, Yüce Allah'ın emriyle kendisine vasiyette bulunduğu bir vasisi vardır. Vasiler, Hak katından hakkı getirmişlerdir. Sözleri Allah'ın adınadır ve Allah'tan aldığı vahiy ile konuşurlar.”²¹⁸

İmamiyye'ye göre, bazı peygamberlerin mertebesi diğerlerinden daha yüksektir. Yüksek mertebeye sahip olan ve şeriatin sahipleri olan bu beş peygambere, “Ulu'l-Azm” peygamberler adı verilir.²¹⁹ Bunlar: Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Onlara inanan ve yardım edenler, kurtuluşa eren ve zafere ulaşan kimselerdir. Onları yalanlayanlar ise çok acı bir azabı tadacaklardır.²²⁰

---

²¹³ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçlar*, s. 51.

²¹⁴ Tabatabaî, *Şi'ite İslam*, s. 127.

²¹⁵ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçlar*, s. 56.

²¹⁶ Tabatabaî, *a.g.e.*, s. 128.

²¹⁷ Cin, 72/ 26-28.

²¹⁸ Kummî, *Şi'î-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 107.

²¹⁹ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şi'ilik*, s. 259.

²²⁰ Tabatabaî, *a.g.e.*, s. 130.

Hız. Muhammed (s.a.v.), bütün peygamberlerin en üstünü ve sonuncusudur. Onun en büyük mucizesi, Kur'an-ı Kerim'dir.²²¹ Yukarıda bahsetmiş olduğumuz hususlar dikkate alındığında İmamiyye, nübüvvet konusunda Ehl-i Sünnet'le çoğu noktada aynı düşünceleri paylaşmaktadır.

Ehl-i Sünnet ile İmamiyye'nin kitaplara iman konusundaki inançları büyük benzerlik gösterse de, ayrı düştükleri noktalar da bulunmaktadır. Örneğin onlar Kur'an-ı Kerim'in günümüze kadar değişmeden geldiğini kabul ederlerken,²²² buna ek olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Hz. Ali'ye yazdırılmış olan el-Camî'nin²²³ varlığını da kabul ederler.²²⁴ Ayrıca Ehl-i Sünnet'ten farklı olarak mevcut Kur'an-ı Kerim'i anlama ve yorumlama hususunda farklı tefsir anlayışları benimsemişlerdir.²²⁵

İmamiyye mezhebinin fıkıh otoritesi olan Cafer es-Sadık'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Yüce Allah'ın indirdiği Kur'an, iki kapak arasındadır. İnsanların ellerinde olandır ve bundan fazla değildir. Halka göre surelerinin sayısı, yüz on dördür. Bize göre "Duha" suresi ile "İnşirah suresi bir tek suredir. Fil suresi ile Kureyş suresi bir tek suredir. Kur'an'ın mevcut halinden fazla olduğunu söylediğimizi ileri süren, bir yalancıdır."²²⁶ Bu gibi birkaç noktada İmamiyye ile Ehl-i Sünnet birbirinden ayrılrsa da, her iki ekolün düşünceleri genel itibariyle büyük benzerlik gösterir.

1.3.3. İmamet İnancı

Sözlükte imam, "kendisine uyulan kişi" anlamında kullanılmaktadır. Kendisine uyan cemaatin sorumluluğunu üstlendiğinden dolayı "ümmezin idaresini üstlenen kişi" anlamında imamet lafzı ile ifade edilmiştir. Terim olarak imamet, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra yerine geçen devlet başkanlarının makamına verilen isim olmuştur.²²⁷

²²¹ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 60.

²²² Zıncanî, "Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi", s. 138.

²²³ İçeriği Kur'an-ı Kerim'den farklı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Hz. Ali'ye yazdırıldığı iddia edilen mushaftır. Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 340.

²²⁴ Tayyar Altıkulaç, "Hz. Ali ve İlk Mushaf Nüshaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, 2012, ss. 6-7.

²²⁵ Öz, *Şiîlik ve Kolları*, s. 265.

²²⁶ Kummî, *Şiî-İmamiyye İnaç Esasları*, s. 99.

²²⁷ Mustafa Öz, Avni İlhan, "İmamet", *DİA*, Cilt 22, 2000, s. 201.

İmamiyye'nin en önemli inanç esaslarından biri, Hz. Ali tasavvurudur.²²⁸ Allah'ın peygamberine bildirmesiyle Hz. Ali imamete hak kazanmıştır. Bunun neticesinde Hz. Ali'nin imametinden zerre şüphe edilmemesi gerekir.²²⁹ Hz. Ali'nin imameti hem Kur'an'daki ayetlerle hem de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisleriyle temellendirilir.

İmamiyye, Hz. Ali'nin diğer sahabelerden üstünlüğünü belirtmek için şu hadiseyi delil olarak kullanır: Hz. Peygamber (s.a.v.) insanları toplayıp onlara Kur'an'dan bir sure okuması için Hz. Ebu Bekir'i görevlendirmişken, daha sonra arkadan Hz. Ali'yi göndermiş, ona bu sureyi okutarak, kendi adına tebliğ ile görevlendirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e niçin böyle bir tasarrufta bulunduğu sorulunca, Hz. Peygamber (s.a.v.), Cebrail'in gelerek sureyi onun ailesinden birisinin okuması konusunda uyardığını belirtmiştir.²³⁰ Hz. Ali, hiçbir zaman Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dışında riyaset ve komuta altına girmemiştir. Bununla birlikte Hz. Muhammed (s.a.v.) Hz. Ali'yi, ayrı buldukları her savaşta komutan tayin etmiştir.²³¹

İmamiyye, Hz. Ali'nin imametinin nass ile sabit olduğunu şu hadiseyle temellendirir: Hz. Muhammed (s.a.v.)'e: “*Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan, Onun elçiliğini yapmamış olursun.*”²³² ayeti nazil olunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) Gadir Hum'a gelip, Hz. Ali'nin elini kaldırarak: “*Allahu Ekber ya Ali*”, dedikten sonra: “*Nimetin tamamlanması ve Allah'ın rızası benim risaletim ve Ali'nin benden sonra velayeti iledir*” buyurmuştur.²³³ Sonra da: : “*Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır. Allah'im onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı yardımsız bırak, o nereye yönelirse hakkı onunla beraber oraya çevir.*” dedikten sonra: “*Dikkat edin, tebliğ ettim mi?*” diye hitap etmiştir.²³⁴ Bu hadiseyi delil göstererek Hz. Ali'nin şanını

²²⁸ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s.75.

²²⁹ Zincanî en-Necefi, “Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi”, s. 133.

²³⁰ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 189.

²³¹ Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 53.

²³² Maide, 5/67.

²³³ Demir, “İbnü'l-Mutahhar el-Hilli'ye Göre İmamet”, s. 94.

²³⁴ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 190.

yüceltmeye çalışan İmamiyye, aynı zamanda Hz. Ali'nin halifeğini tanımayanları²³⁵ ve imamları kabul etmeyenleri kafirlikle itham eder.²³⁶

İmamiyye, Hz. Ali'nin imametini güçlendirmek için Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şu rivayetlerini ileri sürer: “*Benden sonra Ali'nin imam olduğunu inkar eden, benim peygamberliğimi inkar eder ve benim peygamberliğimi inkar eden de Allah'ın Rab oluşunu inkar etmiş olur.*”²³⁷ Diğer bir rivayet de şudur: “*Ey Ali! Benden sonra sana zulmedilecektir. Sana zulmeden, bana zulmetmiş, sana karşı doğru hareket eden bana karşı doğru hareket etmiş, seni inkar eden beni inkâr etmiş, sana dost olan bana dost olmuş; sana düşman olan bana düşman olmuş, sana itaat eden bana itaat etmiş, sana isyan eden bana isyan etmiş olur.*”²³⁸

İslam'ın yayıldığı ilk dönemlerde Hz. Muhammed (s.a.v.)'e: “*En yakın akrabalarını uyar*”²³⁹ ayeti nazil olunca, rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) akrabalarını topladı. Onları dine davet ettikten sonra: “*Kim davetimi kabul edip bana yardımcı olursa onu kendime kardeş, vasî, vezir, varis ve halife yapacağım*” buyurmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.) bu sözü üç kez tekrarladığı halde kimse onun sözlerine cevap vermemiştir. Sadece Hz. Ali'nin her seferinde: “Ben” diye cevap verdiği, rivayet edilir.²⁴⁰ Bu rivayete dayanan İmamiyye'ye göre, Hz. Ali bu sıfatları kazanmayı daha İslam'ın ilk dönemlerinde hak etmiştir. Yine bir başka rivayete göre ise Hz. Muhammed (s.a.v.), ensar ile muhacirin arasında kardeşlik (muahat) akdi oluşturmuştur. Ancak Hz. Ali'yi kimseyle eşleştirmemiştir. Bunun üzere Hz. Ali'ye şöyle demiştir: “*Seni kendime ayırdım. Bana yakınlığın Harun'un Musa'ya yakınlığı gibidir. Sen kızımın birlikte cennetteki köşkümde benimle beraber olacaksınız*” buyurduktan sonra: “*Biz onların gönüllerinde olan kını çıkarıp attık, artık onlar sedirler üzerinde karşılıklı oturan kardeşlerdir*”²⁴¹ ayetini okumuştur.²⁴²

İmamiyye'nin, imameti temellendirmek ve Hz. Ali'nin imametini ispatlamak için kullandığı en önemli delillerden birisi de: “*Sizin dostunuz (veliniz) ancak*

²³⁵ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 75.

²³⁶ Ahmet İshak Demir, “İbnü'l-Mutahhar el-Hilli'ye Göre İmamet”, s. 88.

²³⁷ Kummî, *a.g.e.*, s. 122.

²³⁸ Kummî, *Şiî-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 123.

²³⁹ Şuara, 26/214.

²⁴⁰ Demir, “İbnü'l-Mutahhar el-Hilli'ye Göre İmamet”, s. 96.

²⁴¹ Hicr, 15/ 47.

²⁴² Demir, “a.g.m.”, ss. 95-96.

Allah'tır, Resul'dür, iman edenlerdir. Onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekatı verirler."²⁴³ mealindeki Maide suresinde geçen ayettir. İmamiyye'ye göre, bu ayetteki "velinizden" kasıt Hz. Ali ve onun soyundan gelen tüm imamlardır.²⁴⁴

İmamiyye'ye göre, imamet konusunda Hz. Ali'yi destekleyen önemli sahabeler de bulunmaktadır. Bu sahabilerden bazıları şunlardır: Ammar b. Yasir, Ebu Zer el-Gıfarî, Selman Farisî, Cabir b. Abdullah ve oğulları, Übey b. Ka'b el-Huzeyfe.²⁴⁵

İmamiyye, imamet konusundaki farklı görüşlerinden dolayı diğer fırkalardan ayrılmıştır.²⁴⁶ Onlar için imamın velayetine inanmak en önemli prensiplerinden birisidir. Çünkü İmamiyye imameti nübüvvetin devamı olarak kabul eder.²⁴⁷ Onlara göre, imam başında olduğu toplumun dinî, siyasî ve içtimaî işlerini düzenleyen kişiye denir.²⁴⁸ İmam, hem dinî hem dünyevî liderdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in halifesi, vekili ve vasîsidir.²⁴⁹ İmam ile peygamber arasında yalnızca küçük bir fark vardır. Peygamber olan kişiler Allah'tan vahiy alır, ancak hiçbir imam Allah'tan vahiy almaz.²⁵⁰ İmamın yerine getirdiği irşad'ın asıl sahibi Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. İmamın asıl görevi, peygamberin kaldığı yerden dinî korumaya devam etmesidir.²⁵¹

İmamiyye, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in halife olacak kişiyi bazı özelliklerini söyleyerek değil de Hz Ali'nin şahsını işaret ederek nass ile tayinle olduğunu iddia eder.²⁵² Onlara göre, dünyada imamın tayininden daha önemli bir iş yoktur. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu işi kesinliğe kavuşturmadan fani dünyadan ayrılmaması gerekir. Çünkü bunu yerine getirmek peygamber üzerine vaciptir.²⁵³

İmamiyye'de imamet inancı yanında vasîlik düşüncesi de ortaya çıkmıştır. Bu düşünceye göre Hz. Ali halkın seçmesi ile iktidara gelmemiş, Hz. Muhammed

²⁴³ Maide, 5/55.

²⁴⁴ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 75.

²⁴⁵ Emin, *İslam'ın Doğuşu*, s. 382.

²⁴⁶ Maksut Çetin, "Mu'tezile'nin Siyaset Anlayışı", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 58, 2014, s. 349.

²⁴⁷ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 65.

²⁴⁸ Tabatabaî, *Shi'ite İslam*, s. 150.

²⁴⁹ Demir, "İbnü'l-Mutahhar el-Hilli'ye Göre İmamet", s. 87.

²⁵⁰ Emrullah Yüksel, "İmamiyye Şia'sında İnanç Esasları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 11, 1993, s. 30.

²⁵¹ Tabatabaî, *a.g.e.*, s. 160.

²⁵² Yüksel, "a.g.m.", s. 33.

²⁵³ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 190; Bkz. Maksut Çetin, *Maturidiliğin Siyaset (Hilafet/İmamet) Anlayışı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013.

(s.a.v.)'in vasîsi olduğundan halife olmuştur. Onlar, bu hilafeti sadece Hz. Ali ile sınırlandırmazlar, oğulları²⁵⁴ Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyundan gelen dokuz kişiyi de imamette yetkin kişiler olarak görmektedirler.²⁵⁵ Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisinden sonra gelen Hz. Ali'ye hilafeti vasiyet etmiştir. Hz. Ali de kendinden sonra geleni, sonrakiler de kendilerini takip edenleri tayin etmiştir. Böylece vasî kelimesi İmamiyye mezhebinin en önemli argümanlarından birisi olmuştur.²⁵⁶ İmamiyye, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vasî olarak Hz. Ali'yi tayin etmesini buna benzer birçok ayet ve hadise dayandırmıştır. Bu nedenle İmamiyye alimleri Hz. Ali'nin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vasîsi olduğunu inkar edenlerin, açık bir şekilde kafir olduğunu, imametini kabul etmeyenlerin ise fasık olduğunu belirtmişlerdir.²⁵⁷

İmamiyye'ye göre, Hz. Ali'nin imamlığını ve ondan sonra gelen on iki imamı inkar eden biri, bütün nebilerin peygamberliklerini inkar etmiş gibidir. Hz. Ali'nin imamlığını kabul eden; ancak ondan sonra gelen imamlardan birini inkar eden kimse, bütün peygamberleri kabul eden ve fakat Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini inkar eden biri gibidir.²⁵⁸ Bunun neticesinde peygamberlerden sonra inanılması gereken on iki imam vardır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'tan vahiy alarak, Hz. Ali'nin adını ve soyundan gelen on iki imamı bildirmiştir. Onların ilki Mü'minlerin Emiri Hz. Ali, daha sonra sırasıyla Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Cafer es-Sadık, Musa Kazım, Ali Rıza, Muhammed Taki, Ali Naki, Hasan Askeri, Muhammed Mehdî (zamanın sahibi, Rahman'ın yeryüzündeki halifesi, yeryüzünde var olan fakat gözlerden gizli gaib olan)'dir.²⁵⁹ On iki imam için Ulu'l-Emr ismi de kullanılır. Ulu'l-Emr, Allah'a giden yoldur. Ona işaret eden delillerdir. Onun ilminin hazinesi, vahyinin açıklayıcıları ve tevhidinin rukünleridir.²⁶⁰ Onlar hata ve yanlışlardan korunmuşlardır. Çünkü imam, peygamberin naibi (vekili)'dir, peygamberler gibi şeriatın koruyucusudur. Onların mucizeleri ve delilleri vardır.

---

²⁵⁴ Şunu da belirtmeliyiz ki Hz. Ali'nin Muhsin adında bir oğlu olmasına rağmen İmamiyye on iki imam içerisine Muhsin'i almamıştır. İlyas Üzüm, "Muhassin b. Ali b. Ebu Talib", *DİA*, Cilt 31, 2006, s. 22.

²⁵⁵ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 77.

²⁵⁶ Öz, *Şiîlik ve Kolları*, s. 226.

²⁵⁷ Demir, "a.g.m.", s. 88.

²⁵⁸ Kummî, *Şiî-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 124.

²⁵⁹ Tabatabaî, *Shi'ite Islam*, s. 164.

²⁶⁰ Kummî, *a.g.e.*, s. 109.

Onlar, bu ümmet içinde Nuh'un gemisine benzetilebilir. Ona binen kurtulur ve bağışlanma kapısına ulaşır.²⁶¹

On iki imamı sevmek iman, onlardan nefret etmek küfürdür. Onların buyruğu Allah'ın emri; yasakları da Allah'ın nehyidir. Onlara itaat Allah'a itaat, onlara itaatsizlik Allah'a itaatsizliktir. Onların dostları Allah'ın dostu ve düşmanları da Allah'ın düşmanlarıdır.²⁶² Yeryüzü ve Allah'ın yarattıkları hücceten, yani açık (zahir) veya gizli (hafî) ve belirsiz bir imamdan mahrum olamaz. İmamiyye, Allah'ın yeryüzünde kulları içindeki halifesinin Muhammed Mehdî “el-Kaaim” (Allah'ın şeriatını ayakta tutan), “el-Muntazar” (beklenen) olduğuna inanır.²⁶³

On ikinci imamın gaybete girmesiyle başlayan 260/863 tarihinden 328/940'a kadar geçen döneme “Gaybet-i Suğra” denilmiştir. On ikinci imamın gizlenmesiyle, onunla Şiîler arasında irtibatı sağlayan sefirler dönemi başlamıştır. Sefirlerin sayısı dörttür²⁶⁴ ve sırayla Muhammed Mehdî ile görüşmüşlerdir. Bunlara “nüvvab-ı erba'a” da denilmiştir.²⁶⁵ Sonuncu sefir olan Ali b. Muhammed'in vefatıyla, İmamiyye için “Gaybet-i Kübra” dönemi başlamıştır. Gaybet-i Kübra dönemi, kıyametin kopmasına yakın Mehdî'nin gelişiyle sona erecektir.²⁶⁶

İmamiyye, Cenab-ı Allah'ın, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den ve imamlardan daha üstün bir varlık yaratmadığını savunur. Buna göre Allah, alemde bütün yarattıklarını, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ehl-i Beyt için yaratmıştır. Eğer onlar olmasaydı, Yüce Allah ne göğü, ne yeryüzünü, ne cenneti, ne cehennemi, ne Hz. Adem'i, ne Hz. Havva'yı, ne melekleri, ne de yarattığı şeylerden bir tekini yaratmazdı.²⁶⁷

İmamların bazı özellikleri şöyledir: Onlar peygamberler gibi mutlak manada masumdur. Çocukluktan ölüncüye kadar kasten veya hata ile herhangi bir günah işlemezler. Zira imamların büyük ya da küçük hataları olması halinde insanların onlara

---

²⁶¹ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 70.

²⁶² Muzaffer, *a.g.e.*, s. 70.

²⁶³ Kummî, *a.g.e.*, s. 111.

²⁶⁴ Bu kişiler; Ebu Amr Osman b. Said, Ebu Cafer Muhammed b. Osman, Hüseyin b. Ruh, Ali b. Muhammed'dir. Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiîlik ve Kolları*, s. 205.

²⁶⁵ Hamdi Kaya, *İmamiyye Şia'sında Sefirler Dönemi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 43.

²⁶⁶ Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 296.

²⁶⁷ Kummî, *a.g.e.*, s. 108.

uyuması güçleşir.²⁶⁸ İmamlar günün şartlarına uygun dine, yeni dinî hükümler koyabilir. Onların getirdikleri yeni hükümlerle din düzenlenir ve böylece imam dinî koruyucusu olma özelliğini kazanır.²⁶⁹ İmamiyye bu görüşüyle bir bakıma imamları nebi makamında görür.²⁷⁰ Çünkü şeriatleri koruma ve uygulama hususunda nebiler ve imamları denk kabul eder.²⁷¹ Ayrıca imamlar toplumsal problemler karşısında farklı fikirler arasında birliği sağlayarak sosyal barışı korurlar.²⁷² İnsanların sıhhati için iyiliği emredip kötülükten sakınmaları için çabalarlar.²⁷³

Birçok Şîi müellif, eserinde ‘imamet’ konusuna ayrı başlıklar ayırmış, Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’den sonra bizzat onun tarafından tayin olunmuş bir imam olduğunu kanıtlamak için özel eserler yazmaya çalışmıştır. Yazılan bu eserlerde, Hz. Ali ve soyunun Hz. Peygamber’den sonra imam ve halife oldukları iddia edilmiş ve bu hususta bir takım deliller sıralanmıştır. Hz. Ali’nin meşru imameti için nasslardan delil getirilmeye çalışılmıştır.

Özetlemek gerekirse, İmamiyye’ye göre imamete inanmak, imanın şartlarındandır. İnsanlar, dinî ve dünyevî işlerinde, Hz. Peygamber tarafından tayin edildiği söylenen on iki imamın imametini kabul edip getirdiği hükümlere tabi olmak zorundadır. On ikinci ve son imam olan Mehdî Muntazar (Beklenen Mehdî) halen sağdır ve kıyametin kopmasından önce zulümle dolmuş dünyayı adaletle doldurmak için gelecektir. Bu bakımdan mehdî’nin zuhur edeceğine inanmak ve iman etmek gereklidir.²⁷⁴

1.3.4. Mehdî İnancı

Arapça’da “yol göstermek”²⁷⁵ anlamına gelen h-d-y kökünden türeyen “mehdî” kelimesi “doğru yola iletilmiş”²⁷⁶ veya “kendisine yol gösterilen” anlamlarına gelir. İslamdan önce “mehdî” kelimesi “iyiye ve hayra götüren kişi” anlamında

²⁶⁸ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 67.

²⁶⁹ Demir, “İbnü'l-Mutahhar el-Hilli'ye Göre İmamet”, s. 90.

²⁷⁰ Metin Bozan, “İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmarnet Anlayışlarının Mukayesesi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 26, 2006, s. 97.

²⁷¹ Bozan, “a.g.m.”, s. 98.

²⁷² Demir, “a.g.m.”, s. 91.

²⁷³ Demir, “a.g.m.”, s. 92.

²⁷⁴ Kummî, *Şîi-İmamiyye İnaç Esasları*, s. 124.

²⁷⁵ İsfahanî, *Müfredat*, s. 1103.

²⁷⁶ İbn Manzur, *a.g.e.* s. 354.

kullanılmıştır. Cahiliye dönemindeki anlamı İslam'dan sonra “imana delalet etmek ve iman ettirmek” gibi manalar kazanıp dinî bir forma girmiştir.²⁷⁷ Terim olarak bir akideyi ifade eden “mehdî”, kıyametten önce zulüm ve haksızlıkların alıp yürüdüğü yeryüzünü, adaletle dolduracak kimsedir.²⁷⁸ Bugün konunun ele alındığı ve halk arasında yaygın kullanımı itibariyle “mehdî”den anlaşılan şey bu ıstilahî anlamdır. Aynı kökten “ihtedâ” şeklinden gelen ve Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçen “mühtedi” kelimesiyle de çok yakın bir manaya sahiptir.²⁷⁹

Mehdî nitelemesi İslam'da erken dönemde kullanılmaya başlanmış, ilk defa Hassan b. Sabit'in bir Şiirinde Hz. Peygamber'e peygamberlik vasfını belirtmeye ithafen kullanılmıştır. Daha sonra Hulefa-yı Raşidin'in yanısıra Hüseyin b. Ali ve bazı Emevi halifeleri için de kullanılmıştır. Ancak mehdî kelimesinin bu kullanımları kelimenin terim anlamıyla değil, sözlük anlamıyla olmuştur.²⁸⁰

Mehdî kelimesinin terim anlamını kullanan ilk kişinin Abdullah b. Sebe olduğu rivayet edilmiştir. İbn Sebe, Hz. Ali'nin suikasta uğrayıp vefat etmesiyle birlikte, onun ölmediğini ve kıyametin kopmasına yakın dünyaya dönüp zulümle dolan yeryüzünde adaleti hakim kılacağını ileri sürmüştür.²⁸¹ Bunun yanında en önemli etkenlerden biri de Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi üzerine Muhtar es-Sekafî, Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'nin Müslümanların gerçek halifesi ve kurtacısı olduğunu iddia etmiştir. Muhtar es-Sekafî, Muhammed b. Hanefiyye'nin vefat edip Medine Kabristanı'na defnedilmesine rağmen, onun ölmediğini ve Radvâ dağında bulunduğunu, Kıyametin kopmasından önce vakti geldiğinde mehdî olarak geri gelip dünyadaki adeletsizliği ortadan kaldırıp ve adaleti hakim kılacağını ileri sürmüştür.²⁸² Böylece mehdîlik fikri ilk defa Keysaniyye tarafından ortaya atılmıştır.²⁸³ Daha sonra diğer Şîilere intikal ederek Müslümanlar arasında yayılmaya başlamıştır. Ortaya çıktığı erken devirde mehdî inancı sadece Şîî zümreleri arasında rağbet görmemiş, bütün İslam alemine yayılmıştır.

²⁷⁷ Cemil Hakyemez, “Mehdî Düşüncesinin İtikadileşmesi Üzerine”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2004, s. 128.

²⁷⁸ Mustafa Öz, “Mehdî el-Muntazar”, *DİA*, Cilt. 28, 2003, s. 376.

²⁷⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mehdî”, *DİA*, Cilt 38, 2003, s. 369.

²⁸⁰ Sarıkçıoğlu, “Mehdî”, s. 371.

²⁸¹ Eş'ari, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 46; Emin, *İslam'ın Doğuşu*, s. 386.

²⁸² Hakyemez, Mehdi Düşüncesinin İtikadileşmesi Üzerine”, s. 131.

²⁸³ Sarıkçıoğlu, “a.g.m.”, s. 371.

İslam'dan önce “Mehdî” kavramı “Mesih” kavramına benzer bir anlam içermektedir.²⁸⁴ Hz. Süleyman'ın inşa ettirdiği mabet, Yahudiler için çok önemlidir. Süleyman Mabedi'nin yabancı güçler tarafından yıkılması sonucu kendilerini “Arz-ı Mevud”a kavuşacak ve Mabet'i yeniden inşa edecek bir “Mesih” beklmelerine sebep olmuştur.²⁸⁵ Yahudiler ile Hristiyanların Mesih anlayışı arasındaki tek fark şudur: Yahudiler Mesih için yeni bir şahsın geleceğine inanırken, Hristiyanlar Mesih olarak Hz. İsa'nın geleceğine inanırlar.²⁸⁶ Bu duruma ek olarak İmamiyye, on ikinci imamı Mehdi olarak belirtmiştir.²⁸⁷ Ehl-i Sünnet'te de mehdi inancına rastlamaktayız. Ancak kaynaklarda Mehdi'nin kim olacağı ve şahsı hakkında kesin ve detaylı bilgi görememekteyiz.

Mehdi terimi özellikle İmamiyye mezhebinin temel taşlarından biri olmuştur. Bu inancından dolayı İmamiyye hem Ehl-i Sünnet'ten hem de Şia'nın diğer kollarından ayrılmıştır. Şia-İmamiyye'nin düşüncesinde mehdi anlayışının önemli olmasının sebeplerinden biri şudur: Farisiler, Sasani devletinin yıkılmasından sonra başka bir devletin yönetimi altında yaşamaya başlamışlardır. Yeniden eski güçlerine kavuşmak için bir kurtarıcı tasavvuruna ihtiyaçları olmuştur.²⁸⁸ Bu tasavvur mehdi anlayışına dönüşerek inanç meselesi haline gelmiştir.²⁸⁹

Mehdi inancı tarih boyunca sosyal sarsıntılara ve zulme maruz kalan toplumların bir moral kaynağı olarak görülmektedir. Mehdi düşüncesi hemen her toplumda yankı bulan bir sığınma aracıdır.²⁹⁰ Zulüm ve baskı gören toplumlar, kendi fikir ve eylemleriyle olumsuzlukları değiştirmede yetersiz kalınca, bu zulüm ve baskının üstesinden gelebilecek güçler aramaya yönelmektedir. Bu durum, insanların mesih veya mehdi misyonu ile ortaya çıkacak kimseleri niçin beklediklerini açıklamaktadır. Zira bu ezilme psikolojisi ile yaşayan insanlar sağlıklı düşünemez. Başkasının liderliğinde yönetilmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç duyar. Hayatlarını kurtaracak, soylu aileden gelecek, karizmatik kişiyi; imam, mehdi ve mesih sıfatıyla bekler. Hz.

²⁸⁴ Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 244.

²⁸⁵ Fırlı, *a.g.e.*, s. 223.

²⁸⁶ Fırlı, *a.g.e.*, s. 226.

²⁸⁷ Tabatabaî, *Shi'ite İslam*, s. 185.

²⁸⁸ Sönmez Kutlu, *Zihniyet Çözümlemeleri*, Otto Yayınları, Ankara, 2012, s. 35.

²⁸⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Mehdi”, *DİA*, Cilt 38, 2003, s. 372.

²⁹⁰ Kutlu, *a.g.e.*, s. 35.

Ali veya onun soyundan birisinin mehdî olarak beklenmesi bu düşüncenin en tipik tezahürüdür.²⁹¹

Mehdîlik, iktidar mücadelesinde yenilgiye uğrayan veya mevcut iktidarını güçlü kılmak isteyen siyasî topluluklar tarafından ortaya atılmış, önce aşırı Şia (Galiyye), ardından mutedil Şia ve Sünnîler tarafından İslam dinine mal edilmiş siyasî kökenli bir inanç olmuştur. Şîî düşüncelerden etkilendiği bilinen tasavvuf ehlinin mehdî inancını benimsemesi bu akidenin siyasetten uzak Müslümanlar arasında yayılmasını hızlandırmıştır.²⁹²

İmamiyye'ye göre, kıyametin kopmasına yakın Müslümanları, içinde yaşadıkları zulümden kurtaracak bir mehdî gelecektir²⁹³ ki, bu da "Sahibüzzaman" olarak anılan on ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Mehdî'dir.²⁹⁴ Onlara göre, babasının vefatından sonra insanlardan gizlenen Muhammed el-Mehdî ölmemiştir. Kıyamet alemlerinden Deccal'in ortaya çıkışının ardından Mekke'de zuhur edip iktidarı ele geçirecek, zalimleri cezalandırıp adaleti hakim kılacak, ilahî emirlere itaat edilmesini sağlayacak ve Müslüman olmayanları öldürecektir.²⁹⁵

İmamiyye, Mehdi'yi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bildirdiğini iddia eder. Mehdi, İsa b. Meryem indiği zaman, İsa'nın onun arkasında namaz kılacağı kimsedir. Onun arkasında namaz kılan, Allah'ın Resulü (s.a.v.) arkasında namaz kılmış gibi olur. Çünkü Mehdi onun halifesidir. Ondan başka bir kaimin bulunması caiz değildir. O, istediği kadar gizlilik (gaybet) içinde kalabilir. Hatta onun yokluğu, dünyanın ömrü boyunca sürse bile, ondan başka bir kaim olmayacaktır. Çünkü Allah'ın Nebi ve imamları, onun adını ve soyunu işaret etmişler. Onu tayin etmiş ve müjdelemişlerdir.²⁹⁶

İmamiyye inancına göre, Kur'an'da kırktan fazla surenin yüzden çok ayetinde Muhammed b. Hasan'ın mehdî olarak geleceğine işaret edilmiştir. Hz. Peygamber'den ulaşan rivayetlerde ilgili ayetlerin bu anlamı içerdiği belirtilmiştir.²⁹⁷ Onlar, bu konuya

---

²⁹¹ Kutlu, *a.g.e.*, s. 36.

²⁹² Sarıkçıoğlu, "Mehdî", s. 372.

²⁹³ Hakyemez, "Mehdî Düşüncesinin İtikadîleşmesi Üzerine", s. 136.

²⁹⁴ Tabatabaî, *Şi'ite İslam*, s. 185.

²⁹⁵ Sarıkçıoğlu, "Mehdî", s. 372.

²⁹⁶ Kummî, *Şîî-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 112.

²⁹⁷ Sarıkçıoğlu, "a.g.m.", s. 372.

Kur'an'dan delil olarak şu ayetleri öne sürer: "*Ölen kimseyi Allah'ın diriltmeyeceği üzerine bütün güçleriyle Allah'a yemin ederler. Hayır, öyle değil; bunu Allah gerçekten vaad etmiştir; fakat insanların çoğu bilmezler.*"²⁹⁸ Onlara göre, buradan kasıt imamın geri dönüşüdür.²⁹⁹

Ehl-i Sünnet'e göre bir insanın ölümsüzlüğüne inanmak, İslam dininin temellerine aykırı bir görüştür. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de bu hususta: "*Her nefis ölümü tadacaktır*"³⁰⁰ buyrulurken ölümsüzlük konusunda bir istisna olamayacağına kesin bir dille vurgu yapılır. Genellikle İmamiyye kaynaklarında daha çok el-Kaim, el-Mehdî şeklinde geçen ve gözden kaybolduktan sonra ortaya çıkacak olan kurtarıcı şahsa dair geniş bilgiler verilmektedir. Şîi müellifler, mehdîlik hakkında kaleme aldıkları müstakil eserlerde fikir birliğine varmış olsalar da, Sünnî ve Şîi kaynaklar karşılaştırıldığında, Mehdîlik konusunda, üzerinde uzlaşılammış birçok fikir ve düşünce ayrılığı söz konusu olduğu görülmektedir. Böylece iki mezhep arasında Mehdîlik hakkında ortak bir yargıya ulaşmanın imkansızlığı aşikardır.

1.3.5. Ric'at İnancı

İmamiyye mezhebinde Ric'at kavramı, Allah'ın ölenlerin bir bölümünü, öldükleri surette dünyaya getireceğine, böylece de bir bölüğün yükseltileceğine, bir bölüğün alçaltılacağına, gerçeklerin haklı olduklarının, zalimlerin haksız bulduklarının meydana çıkacağına inanmaktır.³⁰¹

İmamiyye ric'at kavramına delil olarak, Kur'an-ı Kerim'den: "*Binlerce kişi oldukları halde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah, onlara "ölün" dedi, sonra da onları diriltti. Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler*"³⁰² ayetine dayanarak ric'at'ın hak olduğunu iddia etmektedir.³⁰³ Başka bir delil olarak da: "*Rabbimiz dediler, bizi iki kere öldürdün ve iki kere dirilttin; artık suçlarımızı da söyledin; çıkmamıza bir yol yok*

²⁹⁸ Kehf, 18/46.

²⁹⁹ Kummî, *Şîi-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 70.

³⁰⁰ Ankebut, 29/57.

³⁰¹ Öz, *Şiilik ve Kolları*, s. 237.

³⁰² Bakara, 2/243.

³⁰³ Kummî, *Şîi-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 66.

mu?"³⁰⁴ ayetine dayanarak, ric'at ettirilenlerin, hallerini düzene sokmayanların, bir kez daha dünyaya döndürülmek isteyeceklerini bildirmektedir.³⁰⁵

İmamiyye, genel itibariyle ric'atı kabul etmekle birlikte, dünyaya döndürüleceklerin imanda en üst ve en alt makamda olan kişiler olduğunu iddia eder.³⁰⁶ Onlara göre ric'at kavramına inanmak inanç esaslarından biridir.³⁰⁷ Bundan dolayı ric'at'a inanmayan Şiî değildir.³⁰⁸ İmamiyye Ric'at'ı, Ashab-ı Kehf'in durumuna benzetir. Mağarada yüzyıllar boyunca kaldıktan sonra tekrar dirilmelerine dair ayetler bunun en büyük delilidir.³⁰⁹

Ehl-i Sünnet, ric'at kavramını kabul etmez, bundan dolayı Şia'yı takbih eder.³¹⁰ Ancak Şia'ya göre ric'ate inanmak, ne tevhid inancına zıddır ne de nübüvvet inancına; aksine o, bu iki inancı kuvvetlendirir. Onlara göre ric'at inancı, ölenlerin kıyamette dirileceği, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den ve Ehl-i Beyt'inden zuhur eden mucizelere iman etmeyi pekiştirir. Bu inancın, Hz. İsa'nın ölüyü diriltme mucizesiyle aynı olduğuna, hatta ondan da üstün olduğuna inanılır. Buna örnek olarak, Kuran-ı Kerim'den: "*Dedi ki, çürümüş-gitmiş, dağılmış kemikleri kim diriltir? De ki, onları ilk defa düzüp koşan, meydana getiren diriltir ve O, her çeşit yaratmayı bilendir.*"³¹¹ ayetleri delil gösterilir.³¹² İmamiyye ayrıca ric'at inancının, ba's (yeniden dirilmek) inancıyla aynı olduğunu savunur. Ölülerin diriltilmeleri nasıl mümkün ise, aynı şekilde bunun da mümkün olabileceğini iddia eder. İmamiyye'ye göre ric'ata inanmayanları bu hataya iten sebep, dünya hayatına alışmaları ve ona aşırı bağımlılık göstermeleridir.³¹³

1.3.6. Takıyye İnancı

Takıyye, "v-k-y" kökünden gelen, "tehlikeli herhangi bir şeyden korunmak, mensub olduğu topluluğu veya kendi malını, canını, inancını, zarardan korumak,"³¹⁴

---

³⁰⁴ Mü'min, 40/11.

³⁰⁵ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçlar*, s. 82.

³⁰⁶ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 82.

³⁰⁷ Kummî, *a.g.e.*, s. 66

³⁰⁸ Kummî, *a.g.e.*, s. 66.

³⁰⁹ Kummî, *a.g.e.*, s. 68.

³¹⁰ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 82.

³¹¹ Yasin, 36/78-79.

³¹² Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 83.

³¹³ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 84.

³¹⁴ İsfahanî, *Müfredat*, s. 1176.

düşüncesini ve inancını gizlemek” anlamlarında kullanılan bir kelimedir.³¹⁵ Terim anlamı ise benimsediği görüşlerinden vazgeçmeyip muhalifleriyle aynı düşüncedeymiş gibi hareket etmeyi ifade eder.³¹⁶

Takıyye kelime olarak Kur’an’da yoktur. Ancak: ”Mü’minler, mü’minleri bırakıp inkarcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişiği kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah’adır”³¹⁷ ayette geçen gelebilecek tehlikeden korunmanız lafzının arapçası olan “tukah” kelimesi takıyyenin kelime manasında kullanılmıştır.³¹⁸

Takıyye inancı, Şia ve özellikle İmamiyye mensupları için çok önemli bir yere sahiptir. İmamiyye’ye göre takıyye vaciptir ve onu terkeden, namazı terk edenle aynı durumdadır.³¹⁹ Ancak İmamiyye alimlerinden biri olan Rıza el-Muzaffer’e göre, takıyye her durumda farz ve gerekli değildir. Hatta bazı durumlarda takıyye terk edilmelidir. Herhangi bir tehlike anında takıyye farz iken, Allah yolunda savaşırken takıyyeyi terk etmek farzdır.³²⁰

İmamiyye için takıyyenin farz olmasının sebebi, Ehl-i Beyt İmamları ve onlara uyanlar, genellikle düşmanlarının saldırılarından korunmak için inançlarını, ibadetlerini muhaliflerinden gizleme ihtiyacının oluşmasıdır. Bundan dolayı İmamiyye "takıyye" terimi ile zamanla ün kazanmıştır. Bu prensibi, kendilerinden ve kendilerine uyanlardan zararı uzaklaştırmak, canlarını korumak, müslümanların düzenini ve birliklerini sağlamak için Ehl-i Beyt’in şiarı olduğunu savunmuştur.³²¹

Kur’an-ı Kerim’deki: "*Canla, gönülle inanmışken ve yüreği, inançla yatışmışken zorla, cebirle, istemediği halde dinînden döndüğünü söyleyenden başka inandıktan sonra Allah’ı inkar eden, hatta kafirlikle yüreği genişleyen, hoşlanan kişi yok mu, bu çeşit kişileredir. Allah’ın gazabı ve onlara pek büyük bir azap vardır*"³²² ayeti, İslam

³¹⁵ Takıyye’nin kökü hakkında daha geniş bilgi için bk. İbn Manzur, *Lisanü’l Arab* “v-k-y” mad.

³¹⁶ Mustafa Öz, “Takıyye”, *DİA*, Cilt 39, 2010, s. 453.

³¹⁷ Al-i İmran, 3/28.

³¹⁸ Öz, “Takıyye”, *DİA*, s. 453.

³¹⁹ Kummî, *Şii-İmamiyye İnanç Esasları*, s.127.

³²⁰ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 86.

³²¹ Mustafa Ekinci, “İmamiyye Şia’sında Takıyye Anlayışına Yeni Bir Yaklaşım”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları*, Sayı 15, 2006, s. 39.

³²² Nahl, 16/106.

düşmanlarından korkarak kafirlerin zorla söyledikleri sözleri söyleyen Ammar bin Yasir'in takıyyesi hakkında nazil olmuştur.³²³ Ayrıca: “*Firavun ailesinden imanını gizlemekte olan mü'min bir adam dedi ki: 'Siz, benim Rabbim Allah'tır diyen bir adamı mı öldürüyorsunuz? Oysa o, size Rabbinizden apaçık belgelerle gelmiş bulunuyor. Buna rağmen o eğer bir yalancı ise yalanı kendi aleyhindedir ve eğer doğru sözlü ise, (o zaman da) size va'dettiklerinin bir kısmı size isabet eder. Şüphesiz Allah ölçüyü taşıran, çok yalan söyleyen kimseyi hidayete erdirmez*”³²⁴ vb. ayetlere dayandırarak İmamiyye, takıyyenin meşruiyetini savunur.

İmamiyye inancına göre, Mehdi'nin ortaya çıkmasından önce takıyyeyi terk eden kimse, Yüce Allah'ın dininden ve İmamiyye mezhebinden çıkmıştır. Allah'a, Onun Rasulü'ne ve bütün imamlara muhalefet etmiştir.³²⁵ Anlaşıldığı üzere takıyye prensibi zamanla İmamiyye'nin temel inanç esaslarından biri haline gelmiştir. Ancak günümüzde herhangi bir tehlike olmadığından, takıyye yapılması uygun görülmemiştir.³²⁶

Takıyye inancı, Ehl-i Sünnet ile Şia arasındaki ihtilafli konulardan biridir. Ehl-i Sünnet'e göre, İslam'ın zaruri kabul ettiği başlıca maslahatlar arasında bulunan; dinî, aklı, nesli, malı ve canı korumak zorunludur. Buna göre insan, can ve malını kurtarmak için, inancını veya sahip olduğu düşüncesini saklayabilir ve takıyye yapabilir. Ancak takıyyeyi Ehl-i Sünnet zarurî durumlarda caiz görürken, Şia'da bu durum zorunlu bir niteliğe sahiptir.³²⁷

1.3.7. Ahiret İnancı

İmamiyye, ölümün, berzahın ve kıyametin hak olduğuna inanır.³²⁸ Ölümden sonra kıyamete dair Kur'an-ı Kerim de ve hadislerde geçen mizan,³²⁹ soru, hesap, sırat, şefaet, cennet, cehennem kavramlarının tümüne iman eder.³³⁰ Ancak cismanî olarak³³¹ gerçekleşecek olan bu olayların hiç birinin akılla tasavvur edilemeyeceğini de ekler.

³²³ Öz, “Takıyye”, *DİA*, Cilt 39, 2010, s. 453.

³²⁴ Mü'min, 40/28.

³²⁵ Kummî, *Şiî-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 128.

³²⁶ Şerafettin Sofioğlu, *Takıyye Kavramı*, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2001, s. 105.

³²⁷ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 86.

³²⁸ Tabatabaî, *a.g.e.*, s. 142.

³²⁹ Kummî, *Şiî-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 84.

³³⁰ Zincanî, “Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi”, s. 142.

³³¹ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 139.

Bu yüzden bunları sorgulanmaz olarak kabul eder. Çünkü bunların gerçekleşeceği durum peygamberler ve imamlar tarafından haber verilmiştir.³³²

Bu hususla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şu ayetler delil gösterilir: *(Ey insanlar!) Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra tekrar diriltilmeniz, ancak bir tek insanı yaratmak ve diriltmek gibidir. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*³³³ Kıyame suresinden bir ayette, ölümden sonra dirilmeyi de şu şekilde tasvir eder: *“İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanır? Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye gücümüz yeter.*³³⁴ Başka bir ayette de: *“Eğer şaşacaksan, asıl şaşılacak olan onların, ‘Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacakmışız?’ demeleridir. İşte bunlar Rablerini inkar edenlerdir. İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.*³³⁵

İmamiyye'ye göre insan, ölümünün hemen sonrasında hesaba çekilecektir. Kabirde, insanlara, “Rabbin kim? Peygamberin kim?” diye sorulduktan sonra, ayrıca “İmamın kim?” diye de sorulacak ve sadece “İmamım Ali'dir” diyenler kurtulacaktır.³³⁶ Ayrıca cennet ile cehennem arasındaki bir sur olarak tarif edilen A'raf'da: *“Her iki tarafı da simalarından tanıyan adamlar vardır”*³³⁷ ayetinde bahsi geçen adamların, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve vasiler olan on iki imam olduğu iddia edilir. İmamiyye'ye göre sırat, Allah'ın hüccetlerinin adıdır. Allah bu dünyada iken onları tanıyan ve onlara itaat edenlerin, sırat üzerinden geçişine müsaade edecektir. Ayrıca onun üzerinden ancak Hz. Ali'nin velayetine delil getirenler geçebilir.³³⁸

İmamiyye'ye göre, ba's (yeniden diriliş) günü Kevser havuzunun suyu imam Hz. Ali tarafından dağıtılacaktır. O, dostlarına ikramda bulunup düşmanlarını kovacaktır.³³⁹ İnsanlar ister büyük, ister küçük günah işlemiş olsun, günahlarından tövbe etmiş olanlar bağışlanırlar ve şefaate ihtiyaçları yoktur. Ayrıca ahirette, peygamberlerin ve imamların şefaate etme yetkisi vardır.³⁴⁰

³³² Gölpınarlı, *100 Soruda Mezhepler ve Tarikatler*, s. 44.

³³³ Lokman, 31/ 28.

³³⁴ Kıyame, 75/ 3-4.

³³⁵ Ra'd, 13/5.

³³⁶ Kummî, *Şîr-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 64; Yüksel, “İmamiyye Şia'sında İnanç Esasları”, s. 34.

³³⁷ Araf, 7/47.

³³⁸ Kummî, *a.g.e.*, ss. 79-80.

³³⁹ Kummî, *a.g.e.*, s. 73.

³⁴⁰ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîlik*, s. 502.

1.4. NUSAYRİLİĞİN TEMEL GÖRÜŞLERİ

Nusayrîlerin görüşleri, İslam dinî ile irtibatlandırılmasına rağmen aşırı batınî te'villere dayanmaktadır. Bu sebepten bu fırkanın görüşlerinin daha iyi açıklanabilmesi için batınîliğin bilinmesi gerekir.

Batınî inançlara sahip olan kişiler Kur'an'ın çift yönlü olduğuna inanırlar. Batınîlere göre Kur'an-ın hem zahiri hem batınî yönü vardır.³⁴¹ Batınî yönünü ancak belli bir dereceye gelmiş (imam) kişiler bilebilir. Bu seviyeye gelmiş insanlar için Kur'an'ın zahiri yönünün pek bir önemi kalmaz, onlar ayetlerde geçen emirlerin batınî yönünü bilir ve kendi anlayışları üzere yorum getirirler. Bu inanca sahip kişilere batınî denir.³⁴²

Batınîliğin öne sürdüğü aşırı görüşler belli bir sistematik delile dayanmadığı için İslam dünyasında genele yayılmamıştır. Bilhassa İslam yapısına uymayan aşırı görüşleri barındırması ve imamın hem peygamber hem de Tanrı olabileceği inancı İslam toplumunda rağbet görmemiştir. Ayrıca batınîlikte kıyametin insanın ölümünden ibaret olduğu iddia edilmiştir. Bu inancın temelinde bulunan Asya dinlerinde var olan ve İslam dininin inanç esaslarıyla bağdaştırılmaya çalışılan "tenasüh inancı" en dikkat çeken hususlardan olmuştur. Bununla birlikte batınî fikirlere mensup kişiler, "Şer'i" hükümlerin avama geldiğini iddia ederek, bu hükümlere kendilerinin uymaları gerekmediğini söylemişlerdir.³⁴³

Batınîliğin temeli Sabîlik, eski Hint, İran, Yunan dinlerinin birikimiyle yoğrulan ve dinî öğeleri felsefeyle desteklemekten meydana gelir. Batınîlik bir din, mezhep veya fırka değildir. İslam dinîyle bağdaştırma çabaları IV. Yüzyılda Ebu Süleyman Muhammed b. Ma'şerî ve Ebu Ahmed Nihrcanî aracılığıyla gizli bir grup tarafından başlatılır.³⁴⁴ Batınî düşünceler, özellikle Şia mezhebinin alt kollarını etkileyerek geniş bir yankı oluşturur. Bu düşüncelere inanan grupların başında da İsmailiyye ve Nusayrîler gelir.³⁴⁵ Batınî düşünceleri kabul eden bu fırkalarda imamın otoritesi

³⁴¹ Avni İlhan, "Batınîyye", *DİA*, Cilt 5, 1992, s. 190. Uluçay, *Arap Aleviliği Nusayrîlik*, s. 233.

³⁴² Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç*, s. 68.

³⁴³ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîlik*, s. 128.

³⁴⁴ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîlik*, s. 129.

³⁴⁵ Keser, *a.g.e.*, s. 7; Sayın Dalkıran, "Tarih-i Cevdet'te İslam Mezhepleri II" (Dürzilik ve Nusayrîlik), Atatürk Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Erzurum, 2003, s. 214.

sorgulanamaz. Bu durum, imam veya şeyhin haramı helal saymak gibi büyük bir güce kavuşmasını sağlar.

Nusayrîlerin inanışları ve davranışları göz önüne alındığında, bölgedeki eski dinler, inançlar, Totemcilik, Sabîlik, Musevilik, Hristiyanlık ve ilkel inanışlardan Müslümanlığa kadar birçok dinin izlerini taşıdığı görülür.³⁴⁶ Ayrıca yaşadıkları bölgelerde agnostik, Yeni Eflatuncu, Manici ve Budacı unsurları da mezhebin görüşleriyle mezcetmişler, bunun yanında inançlarında sembolizme büyük önem vermişlerdir.³⁴⁷

Nusayrîlikte cemaate giriş, Nusayrî sayılmanın temel şartıdır. Dinî bilgiler, mezhebe giriş süreciyle verilmeye başlanır. Bir kimsenin mezhebe girebilmesi için anne ve babasının Nusayrî olması, erkek olması, sağlıklı olması, 16-18 yaşını doldurmuş ve ölümlle tehdit edilse bile sır saklayabilecek derecede güvenilir olması gerekir. Kadınların hiçbir dinî sorumluluğu yoktur, kadınlara dinî bilgiler aktarılmaz. Bunun sebebi, Nusayrî olmayan bir erkekle evlenen kadının, baskı veya eziyet gördüğünde, bu sırları açığa vurabileceği ihtimalidir.³⁴⁸

Erkek çocuk mezhebe girecek yaşa geldiğinde ve belli bir olgunluğa ulaştığında bir Nusayrîye gider ve mezhebe girmesine aracı olmasını ister. Bir tür yola giriş ritüeli diyebileceğimiz “din amcalığı kurumu”, mezhebe yeni girecek adayın önceden belirlenmiş amca ya da şeyh yanında bir süre kalarak, kendisine dinsel geleneklerin ve özellikle batınî öğretilerin aktarılması gayesini taşır. Din amcası diye isimlendirilen bu kişi, mezhebe girecek bu gencin öğretmeni olma görevini üstlenir.³⁴⁹

Din amcası, Nusayrî yoluna girmek isteyen gence namaz, dua, adap, erkan ve kuralları öğretir. Bir bakıma uygulamalı eğitim yapar. Gelenek içinde din amcası vazifesi çok önemli bir yer işgal ettiğinden o kişinin biyolojik babası olmasa da, manevî babası kabul edilir. Aday, din amcasının çocuklarını kardeş kabul eder ve onlarla evlenemez. Talip, din amcasının yanında öğrendiklerinden imtihana tabi tutulur, eğer başarılı olursa mezhebe giriş süreci başlatılır. Üç aşamalı bir süreçten

³⁴⁶ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 288.

³⁴⁷ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 299; Dalkıran, “Tarih-i Cevdet'te İslam Mezhepleri II” (Dürzilik ve Nusayrîlik)” s. 217.

³⁴⁸ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 81; Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, s. 66; Çoşkun, *a.g.e.*, s. 60; Can, *Nusayrîlik: Sır ve Direniş*, s. 24

³⁴⁹ Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 601.

geçen aday, her aşamada mezhebin bazı sırlarına vakıf olarak tam anlamıyla Nusayrî olur. Öğretilen sırları açığa vurursa şahitleri tarafından öldürüleceğini bilir.³⁵⁰

Nusayrîlikte ibadetlerin isimleri Ehl-i Sünnet'te ve Şîilikte var olan ibadetler ile aynı olmakla birlikte uygulama tamamen farklı ve batinî özellikler taşımaktadır. Sözelimi Müslümanların genel olarak kabul ettiği namaz şekli ile Nusayrî inancına sahip kişilerin kıldığı namaz, birbirinden oldukça farklı içerik ve şekle sahiptir. Namazı beş vakit olarak kabul etmelerine karşın, onlar namazı sesli yapılan dua şeklinde kabul edip uygularlar. Biçimi, yeri ve zamanı mühim değildir, bundan maksat Rablerini sürekli zikretmektir.³⁵¹

Nusayrîlikte dinî hiyerarşi büyük şeyhlik, şeyhlik, naiplik ve imamlık olmak üzere dinî işleri yürüten dört din adamı sınıfından oluşur. Bunlar sırasıyla şöyledir:

Büyük Şeyh: Hz. Ali'nin yeryüzündeki gölgesi durumunda olup, geniş ve büyük bir otoritesi vardır. Olağanüstü güçleri bulunduğu inanılır, bu yüzden büyük itibar görür. Vazifesi, şeyh ve imam adaylarını seçmektir. Her bölgede ancak bir büyük şeyh bulunmaktadır.³⁵²

Şeyh: Cemaatin manevî önderleri durumunda bulunurlar. Şeyhlerin sayıları çoktur ve atalarının melekler olduğuna inanılır. Melekler onlara hulul eder. Şeyh olabilmek için şeyh ailesinden gelmek şart olduğu gibi geniş bir kültüre de sahip olmak zorunludur.³⁵³ Dinî ve toplumsal önderlik yapan şeyhler, merasim ve ziyaretleri idare edip, hastalara dua ederler. Sosyal alanda en itibarlı kişi olan şeyh, bulunduğu toplumda herhangi bir sorun vuku bulursa, çözüm merciidir. Şeyh bunu çözüme kavuşturamazsa olay büyük şeyhe aksettirilir.³⁵⁴

Nüvvab: Bir nevi şeyh yardımcısı durumunda, şeyhin alt makamındadır. Şeyhlere vekalet eden, ileride şeyh olmaları muhtemel kişilerdir. Ancak şeyh olabilmeleri için büyük şeyhin onayından geçmeleri gerekir. Bunun için nüvvab geniş

³⁵⁰ Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", s. 601; Türk, *Nusayrîlik*, s. 82; Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, s. 66.

³⁵¹ Er, "Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayrîler) ve İnanç Esasları", s. 282; Dalkıran, "Tarih-i Cevdet'te İslam Mezhepleri II" (Dürzilik ve Nusayrîlik), s. 213.

³⁵² Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 330.

³⁵³ Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, s. 377.

³⁵⁴ Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, s. 132.

bir tecrübeden geçmelidir. Şeyh olabileceği kanaatine varıldığında bir başka bölgeye şeyh olarak atanır.³⁵⁵

İmam: Nüvvab makamından daha alt derecede görevlilerdir. Klasik Nusayrî geleneğinde olmayan imamlar, II. Abdülhamid zamanında Nusayrîlerin bulunduğu bölgelere cami açtırıp görevli olarak imam vazifelendirmişlerdir. İmamın daha sonradan tahsis edilmiş bir makamı olsa da toplum üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.³⁵⁶

1.4.1. Uluhiyyet İnanıcı

Nusayrîlerin inançları kısmen İslam dininden kaynaklanmış olsa da ağırlıklı olarak batınî te'villere dayanmakta ve hatta bu inançlarda zaman zaman Hristiyan kültürünün etkileri görülmektedir. Bu inançların temeli ve en dikkat çeken hususu Hz. Ali'yi ilah olarak tasavvur etmeleridir. Bu sebeptendir ki çoğu mezhepler tarihi kitabı Nusayrî fırkasını “gulat fırkalar” arasında zikretmektedir.

Nusayrî inancına göre Hz. Ali, Tanrı'nın kendisidir.³⁵⁷ Ehl-i Sünnet'in Allah için saydığı sıfat ve özellikleri, onlar Hz. Ali için sayar. Ezelilik, sonsuzluk, günahları bağışlama, tövbe edenlerin tövbesini kabul etme, yardım isteğine cevap verme, rızık verme gibi özellikleri vardır.³⁵⁸ Ayrıca zamandan ve mekandan münezzehe olduğuna, hayat sahibi olup yerlerin ve göklerin yaratılmasından önce de sonra da var olduğuna inanılır.³⁵⁹ Hz. Ali ne doğurmuş ne de doğrulmuştur. Bu gibi sözleri Hz. Ali'ye ithaf ederek, ona ilahî sıfatlar yüklerler. Hz. Muhammed onun nurundan yaratılmıştır.³⁶⁰ O, manadır.³⁶¹ O, Allah'ın cisimleşmiş halidir. O, batında (görünmeyen) Allah, zahirde (görünen) insan ve imamdır. Buna göre onların şهادet kelimesi: "Ben Ali'den başka ilah bulunmadığına şهادet ederim." şeklindedir.³⁶² Hz. Ali'ye insanî vasıflar atfetmek mezhepte günah olarak kabul edilmektedir.

³⁵⁵ Fığlalı, *a.g.e.*, s. 377.

³⁵⁶ Uyar, *a.g.e.*, s. 332.

³⁵⁷ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 221.

³⁵⁸ Batur, “Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”, s. 67.

³⁵⁹ Harun Işık, “Kitabu Ta’lîmi Diyaneti’n-Nusayrîyye Işığında Nusayrî Teolojisi”, *Bilimname*, Sayı 24, 2013, s. 42.

³⁶⁰ Halil İbrahim Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 590.

³⁶¹ Mana: Bu terimden maksat, Tanrıyı somut alemde yola çıkarak anlatılmıyacağını ve bilinemeyeceğini; insanî akılla tanınmaz bir varlık olduğunu ifade etmek için kullanılan metaforudur.

³⁶² Abdulhamit Sinanoğlu, “Günümüz İnanç Problemlerinden Nusayrîlerin Tanrı Tasavvurları ve

Hız. Ali'nin ilahlığı, kutsal kitapları Kitabü'l Mecmu'da net bir şekilde ortaya konulmuştur: "Ey Ali b. Ebu Talib! Ey her arzu edenin sevip dilediği, ey uluhiyeti ezeli olan, ey bütün yaratılmışların aslı! Sen bizim gizli ilahımız, açık imamızsın. O, her şeyi olan, evveli ve sonu olmayan ezeli! Sebeplerin sebebi, gayelerin gayesi, sonların sonu! Ey gizli sırları bilen, ey hazır, ey mevcut, ey zahir ve ey maksud olan, ey gizlenmeksizin gizli olan, ey nurundan nuruna parlayan ve nuru kendinde sönen! O nur senden başladı, sana dönüyor. Ey her nuru ortaya çıkaran, meydana çıkan! Sen ey Emiru'n- Nahl, ey kendine yönelene yol gösteren Ali b. Ebi Talib! Her şey sensin, hü, ya hü, ya hü!"³⁶³

Nusayriler, Hız. Ali'nin uluhiyeti hakkında Kur'an'dan da delil getirmeye çalışırlar. Örneğin: "Gökleri ve yeri yaratan kendilerinin benzerini yaratmaya kadir olamaz mı? Elbet olur. Çünkü O, yaratan ve bilendir."³⁶⁴ ayetini "alâ" harfi cerrini "Ali" şeklinde okuyup ayetin manasını da batınî olarak şu şekilde yorumlarlar: Ayrıca onlara göre: "Şüphesiz ki Ali, gökleri ve yeri yarattığı gibi, sizi de yaratmaya gücü yetendir." Hız. Ali'nin te'vil ilmini bilmesi, münafıklarla savaşması, Hayber kapısını tek başına sökmesi, onda ilahî bir vasfın olduğuna dair delildir.³⁶⁵ Başka bir rivayet ise şöyledir: Veda haccının yapıldığı sırada Cebrail, Hız. Muhammed (s.a.v.)'den insanları toplamasını istedi. Bunun üzerine Hız. Muhammed (s.a.v.) kendisine inanları Gadir Hum'da topladı. Cebrail Hız. Muhammed (s.a.v.)'e: "Sana verdiğimiz sırrı artık açıklamanın zamanı geldi" demesi üzerine, orada toplananlara Hız. Ali'yi göstererek: "Hız. Ali ilahın ta kendisidir", dedi.³⁶⁶

Nusayrilerin inanişına göre Hız. Ali (Tanrı), kendi ruhundan bir aşağı mertebede Hız. Muhammed'i, o da Hız. Selman-ı Farisî'yi yaratmıştır. Hız. Ali "Mana", Hız. Muhammed "İsim",³⁶⁷ Hız. Selman ise "Bab"³⁶⁸dır. Bu üçlü A (Ayn), M (Mim) ve S

Reenkarnasyon Görüşleri", *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu*, Erzurum, 2001, s. 322.

³⁶³ Ahmet Turan, "Kitabü'l Mecmu Tercümesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, 1996, s. 8.

³⁶⁴ Yasin, 36/81.

³⁶⁵ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 312.

³⁶⁶ Keser, *Nusayri Alevilik Tarih İnanç Kimlik*, s. 74.

³⁶⁷ İsim: Mana'yı anlamak karmaşık ve zor olduğundan, insanların anlayabilmesi için Tanrı'nın insan cisminde bürünerek (İsim) tecelli etmesidir. Nusayrilere göre İsim olarak son gelen kişi Hız. Muhammed'dir. Mana ve İsim özce aynı olmasına rağmen, İsim, Mana'dan aşağı seviyededir.

³⁶⁸ Şii mezheplerine göre, peygamberlikten ve imamlıktan sonra gelen kutsal bir makam olarak görülen "Bab" dünyevî olarak düşünülse de, Nusayri teolojisinde bir kavramdır: Mana'ya ulaşmak için Bab'dan geçmek gerekir. Onlar, Hız. Selman Farisî'yi, Cebrail yerine koyarlar.

(Sin) sembolleriyile ifade edimiştir.³⁶⁹ Bu üçlü sembolize sistemi Süleyman Hasibî tarafından Hristiyanlıktaki "Baba-Oğul-Ruhul-Kudüs" sistemine benzer şekilde açıklanmıştır.³⁷⁰ Hristiyanlıktaki teslis inancında insana (Hz. İsa'ya) Tanrılık vasfı etfedilmekte, böylece üç parçadan oluşan tek bir Tanrı meydana gelmektedir. Nusayrîlikte görülen bu ve benzeri inanışlar, Hristiyanlığın Nusayrîlik üzerinde ne denli önemli etkileri olduğunu gözler önüne sermektedir.

Nusayrîlerdeki uluhiyyet anlayışı, teslis inancı ile birebir aynı değildir.³⁷¹ Teslis inancında, birbirinden ayrı üç parça bir bütünün eşit parçalarıdır. Ancak Nusayrîlerde, Mana'ya delalet eden Allah, Hz. Ali ile özdeşleşmiştir ve en üstündür. İsim'i temsil eden Hz. Muhammed ve Bab'ı simgeleyen Hz. Selman ise daha aşağı seviyede yer almaktadır. Bu da göstermektedir ki Nusayrîlikte, Hristiyanlıktaki teslis anlayışına farklı bir yorum katılmıştır. Bu durum İslam dininin en temel akidesi olan "tevhid" anlayışına uygun düşmemektedir.

Mana olan Hz. Ali, nurundan yaratılan sembol Hz. Muhammed'i yaratmış, o da Hz. Selman Farisî'yi yoktan var etmiştir.³⁷² "Mana", "İsim" ve "Bab" yeryüzünde değişik isimlerle tecelli olmuştur. Bunlar sırasıyla şöyledir:

<u>Mana</u>	<u>İsim</u>	<u>Bab</u>
Habil	Adem	Cebrail
Şît	Nuh	Yabil b.Fatin
Yusuf	Yakub	Hem b. Kuş
Yuşa	Musa	Den b. Asyot
Asaf	Süleyman	Abdullah b. Sinan
Simon es-Saf	İsa	Ruziye b. Merzuban
Ali	Muhammed	Selman Farisî ³⁷³

³⁶⁹ Işık, "Kitabu Ta'limi Diyaneti'n-Nusayriyye Işığında Nusayrî Teolojisi", s. 44.

³⁷⁰ Çağatay, Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 68.

³⁷¹ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 42.

³⁷² Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 46.

³⁷³ Fettah, "Nusayriyye", s. 354.

Hız. Muhammed'den sonra yaratılan Hız. Selman da kendisinden, semaların ve arzın hükümlanlığı kendilerine verilmiş olan "Beş Yetimi" meydana getirmiştir. Bunlar; Mikdad b. el-Esved (tabiat olayları ve zelzeleyi yürüten), Ebu Zer el-Gıfarî (yıldızların hareketini idare eder), Abdullah b. Revaha (canlıların hayatlarıyla uğraşır), Osman b. Maz'un (rızk ve hastalıklarla uğraşan) ve Kanber b. Kadan ed-Devrî' (ruhları cesetlere gönderen)dir. Bu beş eytam, aynı zamanda beş büyük yıldızdır.³⁷⁴

Nusayrılıkte beş eytam inancı önemlidir. İman etmek için şahadet getirilirken bu husus şöyle dile getirilir: "Ben şahadet ederim ki Ali b. Ebi Talip'ten başka ilah yoktur, övülmüş Muhammed'den başka hicap yoktur, kendisine yönelinen Selman-ı Farisi'den başka bab yoktur. Meleklerimiz en büyüğü beş eytamdır."³⁷⁵

Nusayrî fırkasını diğere İslamî fırkalardan ayıran özelliklerden en önemlisi; hulul³⁷⁶ ve ruhun yeniden döneceği (reenkarnasyon)³⁷⁷ anlayışıdır. Bu fırkada uluhiyyet ve nübüvvet inancı iç içedir. Hız. Ali, ilah olarak veya Allah, Hız. Ali olarak dünyada görülmüştür.³⁷⁸

1.4.2. Nübüvvet İnancı

Nusayrîlere göre, yeryüzündeki bütün nebi ve filozoflar Hız. Ali'nin, bu dünyadaki bir yansımasıdır. Hız. Muhammed onun adına konuşan (natık) ismi ve hicabıdır. Hız. Muhammed, tekrardan bir olan Hız. Ali'ye dönecektir.³⁷⁹ Bu anlayış varlığın ortaya çıkışını anlatmak için ileri sürülen sudur anlayışıyla³⁸⁰ paraleldir. Peygamberler uluhiyyetin ilk sudur halkasıdır. Bu nedenle Nusayrîler, uluhiyyetin temsilcileri olan Hız. Ali ve peygamberlerin insanî özelliklerden münezzeh olduğunu kabul eder. Onlara göre, uluhiyyetin temsilcileri yemek yiyip-içmez, evlenmez veya

³⁷⁴ Öz, *Şiilik ve Kolları*, s.344; Keser, *Nusayrî Alevilik Tarih İnanç Kimlik.*, s. 80.

³⁷⁵ Işık, "Kitabu Ta'limi Diyaneti'n-Nusayrîyye Işığında Nusayrî Teolojisi", s. 46.

³⁷⁶ Hulul inancı: Tanrı'nın evren ve insanla bütünleşmesi, onların cisimlerine girmesi anlamlarında kullanılmaktadır. Doğu dinlerinde yaygın olan bu inaniş, özellikle hint dinlerinde bariz görülmektedir.

³⁷⁷ Reenkarnasyon: Canlıların ölüm olayı ile bedeni terk etmiş ruhun, madde kainatındaki dünyalarda, türleri ilgilendiren tekamül yasına aykırı olmayacak şekilde tekrar tekrar bedenlere girmesine verilen addır.

³⁷⁸ Şehristanî, *Milel ve Nihal*, s. 221; Fettah, "Nusayrîyye", s. 348; Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 50; Dalkıran, "Tarih-i Cevdet'te İslam Mezhepleri II" (Dürzilik ve Nusayrîlik), s. 216; Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", ss. 589-590.

³⁷⁹ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 44.

³⁸⁰ Sudur teorisi: Tanrı ve varlık ilişkisini açıklayan bu teoride, Mutlak kaynak olan Allah'tan sudur etmesi (taşması) sebebiyle ilk akıl ortaya çıkmıştır. İlk akın kendisini bilmesiyle ikinci akıl sudur etmiştir. Böylece yaratma devam edip gittiği düşüncesine dayanmaktadır. İslam dünyasının büyük düşünürlerinden, el Kindî, Farabî ve İbn Sina bu teoriyi savunmaktadır.

hata yapmaz.³⁸¹ Hz. Fatıma kadın bile değildir, bu sebeple “Fatır” diye isimlendirilir.³⁸² Hz. Ali’nin çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin zahiren oğullarıdır, fakat batinen oğulları değildir. Aksi inanca sahip kişileri müşrik olarak sıfatlandırır. Bunu kabul eden kişilere sövmeyi “Birinci Kısım Cihad” sayarlar.³⁸³ Nusayrîler hakkında yazılan eserlerde, genellikle bu fırkanın hulul inancını kabul ettiği ifade edilmekle birlikte, bazı eserlerde Nusayrîlerin bu inancı kabul etmedikleri bildirilmektedir.³⁸⁴ Bu nedenle bu hususta genel bir yargıya varmak mümkün görülmemektedir.

1.4.3. Ahiret İnancı

Nusayrîler, insanın ölümünden sonra yeni bir bedenle dünyaya gelmesi, yani reenkarnasyonu kabul etmektedirler. Bu inanca göre, ölümle birlikte bedenden çıkan ruh yok olmaz, sadece yeni bir bedene girerek bir çeşit geçiş yapmış olur. Bitkiler, hayvanlar ve insanlar arasında bu geçiş zinciri sürekli yaşanmaktadır.³⁸⁵ Buna göre dünyada iyi işler yapan ruh yükselmekte, kötü işler yapan ruh ise aşağı derecelere düşmektedir. Ayrıca ölen bir Nusayrî’nin ruhu göğe çıkmakta, Nusayrî olmayanların ruhu hayvan bedenlerine girmektedir.³⁸⁶ Bu zincir, insanın belli eğitim aşamalarından geçtikten sonra insan-ı kamil şeklinde gelişerek fenafillah mertebesine yani Tanrı’nın varlığında yok olma aşamasına ulaştığında son bulur.³⁸⁷ Nusayrîlikteki tenasüh inancı, Eski Mısır, Fars, Hint, Yunan ve Budizm gibi dinlerden kalma bir inanıştır. Nusayrîler bu düşünceyi biraz daha farklı bir biçime sokarak devam ettirmişlerdir.³⁸⁸

Nusayrîler reenkarnasyonun, ruhun günahlara ve sevaplara göre cezalandırılması veya ödüllendirilmesi şeklinde olacağını ve insanın mükafat ve cezayı sadece bu dünyada göreceğini iddia ederler. Günahkarlar bitki veya hayvan olarak dünyaya

---

³⁸¹ Abdulhamit Sinanoğlu, “Günümüz İnanç Problemlerinden Nusayrîlerin Tanrı Tasavvurları ve Reenkarnasyon Görüşleri”, *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu*, Erzurum, 2001, s. 324.

³⁸² Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 598.

³⁸³ Abdulhamit Sinanoğlu, “Günümüz İnanç Problemlerinden Nusayrîlerin Tanrı Tasavvurları ve Reenkarnasyon Görüşleri”, s. 324.

³⁸⁴ Tavil, *Arap Alevîleri Tarihi*, s. 109; Uluçay, *a.g.e.*, s. 256; Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, s. 85.

³⁸⁵ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 56.

³⁸⁶ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 319.

³⁸⁷ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 258; Arayancan, “Suriye Bölgesindeki İki İnanç Hareketi: Nizari İsmailileri ve Nusayrîlik”, s. 193.

³⁸⁸ Türk, *a.g.e.*, s. 248.

gönderilip cezalandırılırken, sevap işleyenler, insan olarak dünyaya gelerek mükafatlandırılmaktadır.³⁸⁹ Onlara göre cennet ile cehennem insanın kendi içindedir. İnsan iyiyse, iyi bir yaşam; kötüyse, kötü bir yaşam sürer.³⁹⁰ Nusayrîlerin iddia ettiği bu inancın, Ehl-i Sünnet'in ahiret inancı ile açıkça çeliştiği aşıkardır.

1.4.4. Bayram İnancı

Nusayrî toplumunda bayramlar çok önemli bir yer teşkil eder. Her biri farklı bir anlam taşıyan birçok bayram vardır. Ulusal bayramların dışında, yıl içinde kutlanmakta olan yüzden fazla bayram vardır. Bunları dört ana başlık halinde sıralandırabiliriz:

- 1) İslamî bayramlar ve kutsal günler
- 2) Öteki inançlardan alınan bayramlar
- 3) Geleneksel bayramlar³⁹¹

Bayramlar, çoğunlukla bayram yapan kişinin evinde veya evi uygun değilse türbelerde yapılmaktadır. Bayram sahibine akrabaları ve komşuları yardım etmekle yükümlüdür. Bu bayramlar, kurban keserek davetlileri ağırlamak, namaz düzenlemek ve kurban etinden yapılan yemeklerle fakirleri doyurmak şeklinde kutlanmaktadır. Nusayrîler kurban bayramı dışında genellikle adak kurbanı kesmeye de dikkat ederler.³⁹²

Nusayrî bayramlarının en önemlileri arasında “Mübahale Bayramı” yer alır. Bu bayram Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Necran Hristiyanları ile mübahale ettiği gün kutlanmaktadır. Fıtr (Ramazan) bayramı, Kurban bayramı, Gadir (Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi imam tayin ettiğine inanılan gün) bayramı, Aşure (Nusayrîlere göre Hz. Hüseyin, Kerbela'da ölmemiş, Hz. İsa gibi göğe çekilmiştir), Nevruz ve Mihrican bayramları vb. birçok bayram bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hicret edeceği gün, yerine Hz. Ali'yi bırakması da bayram olarak kutlanır. Çünkü bu şerefin Hz. Ali'den başkasına ait olmadığına inanılır.³⁹³

³⁸⁹ Keser, *Nusayrî Alevilik Tarih İnanç Kimlik*, s. 86-87.

³⁹⁰ Türk *a.g.e.*, s. 258; Er, “Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayrîler) ve İnanç Esasları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, 2010, s. 288.

³⁹¹ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 329; Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 120; Batur, “Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”, s. 75.

³⁹² Er, “Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayrîler) ve İnanç Esasları”, s. 285; Can, *Nusayrîlik: Sır ve Direniş*, s. 44.

³⁹³ Türk, *a.g.e.* ss, 127- 130; Keser, *Nusayrî Alevilik Tarih İnanç Kimlik*, s. 123-124; Batur,

Gizlilik esasına dayalı Nusayrî inancında bayramların nerede ve ne zaman yapıldığı da gizli tutulan bilgiler arasındadır. Ailelerin kendine özgü bayram günleri vardır. Bayram günü sahibi kişi ölünce, genellikle çocukları da aynı bayramı kutlamaya devam eder. Hicri takvime göre tarihlendirilmiş bu bayramlar Miladi takvime uyarlamasını şeyhler yapmakta ve ailesinden kendisine miras kalan bayram günü sahiplerine bunu şeyhler bildirmektedir.³⁹⁴

“Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”, s. 75; Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 599.

³⁹⁴ Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, s. 123; Fatma Ahsen Turan, “Nusayrîlerde Gadir Hum, Fıraş ve Mubahale Bayramları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 4, 2010, s. 291.

II.BÖLÜM

1.1. İMAMİYYE VE NUSAYRÎLİK İLİŞKİSİ

Tezimizin bu bölümüne kadar Şia'nın ortaya çıkış sebepleri ile Zeydiyye, İsmailiyye, İmamiyye ve Nusayrîyye mezheplerinin tarihî ve temel görüşlerini açıklamaya çalıştık. Özellikle Nusayrîyye ve İmamiyye mezheplerinin temel yönlerini bilmemiz, tezimizi anlama hususunda önemlidir. Bu bölüm itibariyle her iki mezhebin din kapsamında farklı ve benzer yönlerini izah edeceğiz.

1.1.1. Farklı Noktalar

Bu başlık itibariyle İmamiyye ve Nusayrî mezheplerinin farklı noktalarına temas edeceğiz. Her iki fırkanın farklı görüş ve inançlarını şu başlıklar altında sıralayabiliriz.

1.1.1.1. Uluhiyyet İnancı

İlahlık, İlah olma manalarına gelen uluhiyyet, Allah'ın zatı ve sıfatları hakkındaki konuları kapsayan kavramdır.

İmamiyye fırkasının Allah tasavvuru kısaca şöyledir: Her ne durumda olursa olsun, insanların Allah'ı tanıması ve bilmesi zorunludur. Yüce Allah, insanların kendisini tanıyabilmesi için çeşitli yollar sunmuştur. Bunların en başında gelen Kur'an-ı Kerim, evrenin düzeni ve varlık dünyası hakkında insanı düşünmeye, tefekkür etmeye sevk eder.³⁹⁵ Bu sebeple, zatı itibariyle onun varlığını, birliğini ve sıfatlarını, eşref-i mahlukat olan insanın bilmesi vaciptir.³⁹⁶

İmamiyye'ye göre, Yüce Allah yerleri ve gökleri yaratandır. Birdir ve Samed'dir. O öyle bir ilahtır ki, ne başlangıcı (Kıdem), ne sonu (Beka) düşünülemez. O herşeyi gören (Basar), o her şeyi duyan (Semî), o her şeyi bilen (Alim), o her şeye hükmeden (Hakim) ve herşeye gücü yetendir (Kadir).³⁹⁷ İnsan yaratılış itibariyle sınırlı bir varlık olduğu için, Allah'ın sonsuz özelliklerinin hikmetini tam manasıyla kavrama noktasında yetkin değildir. Ancak akli ile onun zatına münhasır olan bu özellikleri, tefekkür ederek sınırlı bir bilgiye ulaşabilir.

³⁹⁵ Tabatabaî, *Şu'ite İslam*, s. 111.

³⁹⁶ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 36.

³⁹⁷ Kummî, *Şî'İmamiyye İnaç Esasları*, s. 19; Muzaffer, *a.g.e.*, s. 38; Zincanî, "Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi", s. 133.

Allah, zatı itibariyle birdir. Onun zatı her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir.³⁹⁸ Eşi, benzeri ve mahlukatınkine benzer bir vasfı yoktur. İnsanın anlayacağı türden herhangi bir cismi, şekli ve mekanı yoktur. Tevarüs³⁹⁹ edilmesin diye doğmamış, başkaları ile ortak olmasın diye doğurmamıştır. Yüce Allah'ın, yarattıkları ile kıyaslanması söz konusu olamaz. Hiçbir şey ona denk değildir. Ne dengi, ne zıttı, ne benzeri, ne arkadaşı, ne aynı, ne de eşi ve ortağı vardır.⁴⁰⁰

İmamiyye'nin itikadî ve amelî konularda tabi olduğu, İmam Cafer es-Sadık'ın bu konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir: Allah'ın zatını zihin dünyasında canlandıran ve Kur'an'da Allah'ın "eli", "yüzü" ifadelerini, insana benzeyen şekilde tasavvur eden kişiler, putperestlikten kalmış inançlarını (kıyıntılarını) devam ettirmektedirler.⁴⁰¹ Hatta bu durumu sürdürenler ve Allah'ın yeryüzüne cisim olarak inip, insanlara gözüktüğünü iddia eden kişiler apaçık kafir konumundadır.⁴⁰² İmamiyye bu hususta o kadar hassastır ki, ru'yet meselesinde insanların dünyada ve ahirette Allah'ı görmesinin imkansız olduğunu iddia eder.⁴⁰³ Bu iddiasına delil olarak da: "Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."⁴⁰⁴ ayetini öne sürer. Ayrıca Hz. Musa'nın Allah'ı açıkça görme isteğinde bulunması da onlar için bir delildir. Bu husus, Kur'an'da açık bir şekilde şöyle zikredilmiştir: "*Musa, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, 'Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım' dedi. Allah da, 'Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.' dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musa da baygın düştü. Aylınca, 'Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim' dedi.*"⁴⁰⁵ İmamiyye'ye göre, söz konusu ayet ile Yüce Allah, insanların kendisini asla göremeyeceğini açık bir şekilde bildirmiştir.⁴⁰⁶

³⁹⁸ Tabatabaî, *a.g.e.*, s. 113.

³⁹⁹ Tevarüs: Kalıtım yoluyla birinden ötekine geçme, bir kimseden miras kalma anlamlarına gelir.

⁴⁰⁰ Kummî, *Şîî-İmamiyye İnanç Esasları*, ss.18; Zincanî, "Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi", s. 133; Muzaffer *Caferî İmamiyye İnançları*, s. 35.

⁴⁰¹ Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 427.

⁴⁰² Muzaffer, *a.g.e.*, s. 35; Zincanî, "a.g.m.", s. 133.

⁴⁰³ Kummî, *a.g.e.*, ss. 19-20.

⁴⁰⁴ En'am, 6/103.

⁴⁰⁵ A'raf, 7/143.

⁴⁰⁶ Georges Vajda, "Bazı Şîî-İsna-Aşeriyye Yazarlarına Göre Allah'ın Görülmesi (Rü'yetullah) Meselesi", (çev. Sabri Hizmetli), *AÜİFD*, Cilt 25, 1982, s. 391.

İmamiyye Allah'ın ilim, kudret, irade, hayat gibi subutî sıfatların hepsini kabul eder ancak bu sıfatların onun zatıyla aynı olduğunu savunur.⁴⁰⁷ Bu noktada İmamiyye'nin, Ehl-i Sünnet'in sübutî sıfatlar hakkındaki düşünceleriyle farklı tarafta bulunur. Zira Ehl-i Sünnet, subutî sıfatlar için ne aynıdır ve ne de gayrıdır görüşünü kabul eder.

İmamiyye'nin uluhiyyet hakkındaki görüşlerini incelediğimizde, inançlarının büyük bir kısmının diğer Sünnî fırkalar ile benzer olduğunu görmekteyiz. İmamiyye, "Allah'tan başka hiçbir ilahın olamayacağı", "Allah'ın eşi ve benzeri bulunmadığı" ve "Onun dışında başka herşeyin yaratılmış olduğu"nu savunmak konusunda oldukça katıdır.

Nusayrî fırkasındaki uluhiyyet inancı ise İmamiyye fırkasındakinden çok farklıdır. Hatta Nusayrîliği, diğer İslamî mezhep ve fırkalardan, ayıran en önemli noktalardan birinin, uluhiyyet inancından kaynaklanmaktadır. Bu fırkanın öne sürdüğü uluhiyyet anlayışı, gulat fırkalarının öne sürdüğü düşüncelere benzer olduğu için genellikle kitaplarda bu gruptan sayılmaktadır. Bu fırka uluhiyyeti, Hz. Ali'nin ilahî bir varlık olup cismanî olarak onun suretinde görünmesi üzerine temellendirilmiştir.⁴⁰⁸ Hristiyanların, Hz. İsa için benimsedikleri düşünceleri, Nusayrîler Hz. Ali için kabul etmişlerdir. Onlar bu yolu takip ederek aslında kendilerine ait "Nusayrî teslis inancını" oluşturmuşlardır.⁴⁰⁹ Bir bakıma, Hz. Ali = Baba, Hz. Muhammed = Oğul, Selman Farisî = Kutsal Ruh kavramlarına denk gelmiştir.⁴¹⁰ Tüm bu benzerlikler tabîi olarak "onların bu inancı benimsemelerinde, Helenistik düşüncenin hakim olduğu eski

⁴⁰⁷ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 38; Zincanî, "Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi", s. 134.

⁴⁰⁸ Bağdadî, *El Fark Beyne'l Fırak*, s. 180; Şehritanî *a.g.e.*, s. 172; Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 45; Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 63; Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, s. 117; Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Nusayrîleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 4, 2010, s. 138.

⁴⁰⁹ Ahmet Beşe, "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayrîler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, 2010, s. 170; Fehmi Soğukoğlu, "Nusayrîlik ve Tanrı Algıları", *Kelam Araştırmaları*, 11:1, 2003, s. 497; Şunu da belirtmemiz gerekir ki, 20/01/2018 tarihinde, tezimizin saha çalışması için gittiğimiz Adana Hadırlı, Akkapı, Mıdık mahallelerinde, konuştuğumuz Nusayrî inancına sahip kişiler Hz. Ali'yi ilah olarak kabul etmediklerini açıkça dile getirdiler. Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in amcaoğlu ile damadı olması münasebetiyle Hz. Peygamber'e yakınlığını vurguladılar. Ayrıca onu, bu yakınlığının yanında İslam halifesi ve Hayber'in fatihi olarak vasıflandırdılar. Onlar, Hz. Ali'yi ilah olmaktan ziyade Allah tarafından bahşedilmiş insanüstü bir güce sahip olduğunu zikrettiler. Kısacası, görüşme yaptığımız kişilerden, Hz. Ali'yi, Allah'ın zatı olarak kabul etmediklerini ancak insanlar arasında özel bir mevkiye yer aldığı ve onun ilahi bir gücünün olduğuna inandıkları izlenimini edindik.

⁴¹⁰ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 43.

Hristiyan beldelerinde bulunup onlarla birlikte yaşamalarının etkisi olabilir mi?” sorusunu aklımıza getirmektedir.

Nusayrîlerin kutsal kitabı olan Hamdan el Hasibî'nin yazdığı Kitabu'l Mecmu'nun on birinci suresi olan Şehadet suresinde: “Allah, kendisinden başka Tanrı olmadığına şahittir. Melekler ve ilim sahipleri adaletle şahittir ki, Ondan başka Tanrı yoktur. O Aziz'dir, O Hakim'dir. Allah katında din İslam'dır. Ben Ali b. Ebi Talib'den başka ilah ve mabud, Muhammed Mahmud'dan başka hicab makamında bulunmayan ve Selman Farisî'den başka bab bulunmadığına şahitlik ederim”⁴¹¹ sözlerinden anlaşılacağı üzere açıkça Hz. Ali'yi ilah olarak kabul eder. Onların: “Ben Ali'den başka ilah bulunmadığına şahitlik ederim” şeklindeki şehadetleri bu durumu tasdiklemektedir.⁴¹²

Nusayrîlere göre Hz. Ali, Tanrı'nın bir bakıma yeryüzünde yüzü ve dilidir. Bu inanıştan dolayı Kur'an okumayı bitirdikten sonra: “Sadak-Allah Aliyen ve Azim” diyerek Hz. Ali'nin yüceliğini her defasında dile getirirler.⁴¹³ İlah olan Hz. Ali'nin zatının özelliklerini anlatmak gerekirse, zahirde imam, batında ilahtır.⁴¹⁴ O kimseyi doğurmamış, kimse de onu doğurmamıştır. Bu sebeple eşi ve çocukları insan değil, Tanrısal varlıktır.⁴¹⁵ Kimse onu öldüremez. Herhangi bir yiyecek yemez ve herhangi bir içecek de içmez.⁴¹⁶ Hz. Ali'nin kudreti sonsuz, hiçbirşeye ihtiyacı olmayan, zatıyla kaim olan, ilim ve fiil sahibi ve gökyüzündeki yıldızlarının da emiridir. Suretinin sebebi ise insanların ona olan ihtiyacı ve onun merhamet ve adaletinin bir yansımasıdır.⁴¹⁷ Zuhur ettiği ceset, onun gerçek cesedi değildir, sadece insanlar onu beşer olarak gördüklerini zannederler. Ayrıca onlara göre Allah, imamlara da sürekli olarak hulul etmektedir.⁴¹⁸

Nusayrîler, Hz. Ali'nin, sema ve arzın yaratılmasından önce var olduğunu söyleyerek, kıdem ve beka sıfatlarını Hz. Ali'ye addederler. Cismanî cesette ruhaninin ortaya çıkmasının imkansız olmadığını belirterek, bu alemlerin yaratıcısı olan ilahın

⁴¹¹ Turan, “Kitabü'l Mecmu Tercümesi”, ss. 9-10; Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 110.

⁴¹² Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 38.

⁴¹³ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 51.

⁴¹⁴ Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 589.

⁴¹⁵ Türk, *a.g.e.*, s. 49.

⁴¹⁶ Soğukoğlu, “Nusayrîlik ve Tanrı Algıları”, s. 492.

⁴¹⁷ Soğukoğlu, “a.g.m.”, s. 294.

⁴¹⁸ Öz, *Şiîlik ve Kolları*, s. 343.

herşeye gücünün yeteceğini belirtirler. Buna örnek olarak Cebrail (a.s)’ın bazı insanlara zuhuru veya bedevî Arap suretinde görünerek onun diliyle konuşması nasıl gerçekleşiyorsa, Allah’ın bazı şahıslar suretinde görünmesi de bunun gibidir.⁴¹⁹ Hz. Adem’den beri bütün peygamberlerde görülen ve peygamberlere kişilik kazandıran aslında tek bir kişi olan Hz. Ali’dir.⁴²⁰ Allah yeryüzünde sadece Hz. Ali ile cismanî şekle bürünmemiştir. Sırasıyla; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Fatıma’ya hulul ettiği rivayet edilir.⁴²¹ Allah, her dönemde farklı bir cisim olarak yeryüzünde gözükmektedir. Habil, Şit, Yusuf, Yuşa, Asaf, Şem’un ve Ali bunlara örnektir.⁴²² Bir diğer rivayette ise, yeryüzünde bulunan on iki önemli şahsiyetin vücudunda cisimleşmiştir. Ancak Tanrı, her defasında bunlar tarafından reddedildiği için gökyüzüne geri dönmüştür.⁴²³ Onlar bununla da kalmayıp Allah’ın Kur’an’da geçen bazı hayvanlara da hulul ettiğine inanırlar.⁴²⁴ Örnek olarak Ashab-ı Kehf’in köpeği “Kıtmir”⁴²⁵, Hz. Salih’in deveşi⁴²⁶, Hz. Musa’nın kesilmesini emrettiği inek⁴²⁷ vb. gibi.

Nusayrîlerin uluhiyyet anlayışına farklı bir yorum ise şu şekildedir: Allah’ın yüceliğinin ve sıfatlarının anlaşılmasının sebebi; insanın sınırlı bir varlık olmasıdır. Bu sebeple insan kendi tecrübeleriyle ilahını bilemez. Bundan dolayı Allah kendisini anlaşılır kılmak için yeryüzüne zuhur etmiştir. Bir başka deyişle insanların daha kolay anlayabilmesi için insan formunda yeryüzüne teşrif etmiştir. Yeryüzüne teşrifi, insanın kavrayışına uygun ancak insan olmayan bir özdedir. Bu durumu: ”Ali, nur ehline nur, beşer ehline beşer olarak görünür” sözüyle ifade eder.⁴²⁸

Nusayrîlerin sözkonusu inanışları, zaman içerisinde fırkanın en önemli kaynağı olan Hamdan el-Hasibî’nin yazdığı Kitabı’l-Mecmu ile çizgilerini belirginleştirmiştir. Onun tarafından yazıya geçirilen bu düşünce zamanla daha sistemli bir inanç haline gelmiştir. Bu inancın sonucunda ortaya çıkan durum, her şهادette dile gelir.

⁴¹⁹ Şehristanî, *a.g.e.*, s. 221.

⁴²⁰ Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 591.

⁴²¹ Eş’arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 46.

⁴²² Türk, *a.g.e.*, s. 49; M. Hanefi Palabıyık, “Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, 2010, s. 27.

⁴²³ Alkan, “Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Nusayrîleri”, s. 138.

⁴²⁴ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 42.

⁴²⁵ Kehf, 18/18.

⁴²⁶ Araf, 7/73.

⁴²⁷ Bakara, 2/67-68.

⁴²⁸ İnan Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, s. 70.

Şehadetleri kısaca: “Ben Ali’den başka ilah bulunmadığına şahadet ederim.” şeklindedir.⁴²⁹

Nusayrî fırkasının uluhiyyet inancının İslam dini kaynaklı olmadığı bariz bir şekilde ortadadır. Bunun sebebi olarak, yaşadıkları coğrafyada farklı din ve kültürlere sahip insanlarla, doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşim sürecinden geçmiş olmaları gösterilebilir. Çünkü yaşadıkları coğrafya, Sabîlik, eski Hint dinleri, İran dinleri, Yunan dinlerinin karışımıyla yoğrulan ve dini felsefeye uyarlamaya çalışan zengin bir kültür ve medeniyet toplumunun içinde bulunur.⁴³⁰ Onların daha sonraları Batınîlik gibi bir akımı kendi düşüncelerine dahil ettiklerinin sonucu olarak, aşırı fikirlerin birbiri arkasını izlediği ve sonrasında inanç haline dönüşmüş olduğu bir süreçten söz edilebilir. Ancak bu aşırı görüşlerin, İslam’ın asıl yapısını oluşturan bağları zayıflattığı aşıkardır. Bu konu ile ilgili Muhammed Ebu Zehra’nın bu duruma dair tespiti oldukça yerindedir: “İslamî mefhumları atmışlar, kendilerinde İslam adından başka bir şey bırakmamışlardır.”⁴³¹

Sonuç olarak İmamiyye ile Nusayrî mezhebinin uluhiyyet anlayışları oldukça farklıdır. Uluhiyyet konusunda hassas bir yol izleyen İmamiyye ile bunun tam karşısında yer alan Nusayrî fırkası, konu hakkındaki fikirleri farklı kişiler ve eserlerden faydalanarak aktarırlar. İmamiyye bu inancını temellendirirken, şahıs olarak özellikle on iki imam, eserlerde ise ilk Şîî müelliflerinden olan Kummî, Tabatabaî, Rıza el Muzaffer’in yazdığı eserlerin etkin olduğunu görmekteyiz. Ancak Nusayrîlikte Hamdan el Hasibî’nin yazdığı Kitabu’l-Mecmu’nun, inançlarını şekillendirmesinde daha ağırlıkta olduğunu anlaşılmaktadır. Bu sebeple iki mezhebin uluhiyyet kavramını farklı açılardan zikretmeyi uygun gördük. Özetle İmamiyye İslam sınırları içerisinde değerlendirilirken Nusayrîlik bir insanı ilahlaştırmasından dolayı İslam dışı bir fırka olarak değerlendirilmiştir. Hz. Ali’ye olan sevgilerinden dolayı onu yüceltmiş hatta daha da ileri giderek ilahlaştırmışlardır. Dolayısıyla bu iki mezhep Allah inancı hakkında görüşleri bakımından tam zıt kutuplarda yer almaktadırlar.

1.1.1.2. Nübüvvet İnancı

⁴²⁹ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 38.

⁴³⁰ Kiremit, “İnanç ve Tarihte Nusayrîler (Arap Alevîleri) Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, s. 713.

⁴³¹ Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s 63.

Nübüvvet; sözlükte (n-b-e) kökünden gelen “haber vermek” anlamında kullanılan bir kelimedir.⁴³² Ragıb el-İsfahanî, nübüvvet kelimesini, “Allah’ın yaratmış olduğu akıl sahibi kullarının, dünya ve ahiret hayatlarında mutluluğu yakalayabilmeleri için gönderdiği elçilik vazifesi” olarak tanımlamıştır.⁴³³

Terim olarak nübüvvet, Allah’ın vahiy yoluyla insanlara doğru yolu göstermek, dünyada ve ahirette mutluluklarını sağlayacak hükümleri bildirmek, onları kötülüklerden sakındırmak için, insanların arasından seçtiği ve ilahi tebliğ ile vazifelendirdiği kişileri belirtmek için kullanılan terimdir.⁴³⁴

İmamiyye’ye göre, alemde hiçbir şey boş yere yaratılmamıştır. İnsan da dünyaya başboş ve gayesiz gönderilmemiştir. Ancak insan aciz bir varlık olduğundan, bu gayeyi açıklayabilecek, hayır ve şerri gösterecek ve ona ilahî bir terbiyeyi öğretecek araçlara muhtaçtır.⁴³⁵ Peygamberlerin en önemli vazifesi, insanların dünya ve ahirette mutluluklarını sağlayacağı bilgileri öğretmek, doğru yola ulaşmalarını sağlamaktır.⁴³⁶ Bu hususta Kur’an: “Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın”⁴³⁷ buyurarak her topluma bir elçi gönderildiğini ve: “Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir”⁴³⁸ buyurarak peygamberlik makamının gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

İmamiyye, peygamberliği sıradan bir vazife olarak değil de, onun kutsal bir görev olduğunu belirtmek için, “ilahî bir görev” ve “Rabbanî bir elçilik” olarak isimlendirmiştir.⁴³⁹ Bu vazifesinden dolayı peygamberler insanların en üstünleri ve en hayırlılarıdır.⁴⁴⁰ Onlara göre insanlar, peygamberlik makamını çalışarak elde edemez.

---

⁴³² İsfahanî, *Müfredat*, s. 1030.

⁴³³ İsfahanî, a.g.e., s. 1031.

⁴³⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *DİA*, Cilt 33, 2007, s. 279.

⁴³⁵ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, s. 254.

⁴³⁶ Muzaffer, *Caferi İmamiyye İnaçları*, s. 51.

⁴³⁷ Fatır, 35/24.

⁴³⁸ Nisa, 4/165.

⁴³⁹ Muzaffer, a.g.e., s. 51.

⁴⁴⁰ Öz, a.g.e., s. 224.

Allah kulları arasından seçer ve mucize ile peygamberliğini pekiştirir.⁴⁴¹ Kur'an'daki: “Allah, elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir”⁴⁴² ayeti bu durumu destekler.

İmamiyye'ye göre, tebliğ görevi olan peygamberler, mutlak manada masumdurlar. Büyük günah işlemekten münezzehtirler.⁴⁴³ Onlar peygamberlik vasıflarından olan ismet sıfatı olan peygamberlerin masum olduğunu, küçük ve büyük günahlardan, yanılmaktan, unutmaktan münezzehe olduğunu ve tebliğ vazifelerinde en küçük bir hata bulunmadığını açık bir şekilde Allah tarafından insanlara bildirildiğini kabul ederler.⁴⁴⁴ Çünkü peygamberlerin büyük bir hatasının görülmesi durumunda ona uyan kişilerin güvenini sarsar ve onlara uyulmasını güçleştirir. O zaman sözleri ve işleri bir anlam ifade etmez, hareketleri insanlar için örnek teşkil etmez. Bu durum peygamberlerin gönderilmesini lüzumsuz kılar.⁴⁴⁵ Bunun sonucu olarak “nübüvvet vazifesinin” anlamını yitirmesine sebep olabilir.

İmamiyye, yüz yirmi dört bin peygamber gönderildiğine inanır. Buna delil olarak da yeryüzüne gönderilen: “*Peygamberlerin sayısı yüz yirmi dört bindir*” hadisi şerifine dayandırır.⁴⁴⁶ Kur'an'da adı geçen yirmi beş peygamberin hepsini kabul eder.⁴⁴⁷ Ancak peygamberlerden bazılarının kendi içerisinde derecesinin daha fazla olduğunu iddia eder. Bu sifata ulaşmış peygamberlerin beş olduğunu ve onların özellikle şariat sahibi oldukları belirtilir. Bu peygamberlere, “Ulu'l-Azm” ismini verir. Ulu'l Azm peygamberler: Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir.⁴⁴⁸

İmamiyye'ye göre son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberlerin efendisi ve en üstünüdür. O, hakkı getirmiş ve kendinden önceki peygamberleri tasdik etmiştir. Hz. Muhammed'i yalanlayanlar, şiddetli bir azabı tadacaklardır. Ona inananlar, onu yüceltenler, ona yardım edenler, kurtuluşa erenler ve zafere ulaşanlardır. Çünkü peygamberlere itaat Allah'a itaat, peygambere itaatsizlik Allah'a itaatsizlik, peygamberin dostu Allah'ın dostu ve düşmanları da Allah'ın düşmanlarıdır.

---

⁴⁴¹ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 51.

⁴⁴² En'am, 6/124.

⁴⁴³ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 56; Zıncanî, “Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi”, s.137.

⁴⁴⁴ Zıncanî, “a.g.m.”, s. 137.

⁴⁴⁵ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 56.

⁴⁴⁶ Tabatabaî, *Shu'ute İslam*, s. 130.

⁴⁴⁷ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, s. 255.

⁴⁴⁸ Tabatabaî, *a.g.e.*, s. 131.

Bu kısma kadar İmamiyye'nin görüşü birebir Ehl-i Sünnet'in görüşleri ile uyuşmaktadır.⁴⁴⁹

Nusayrî fırkasının nübüvvet anlayışı ise “AMS” formülü üzerinden ifade edilir. A= “Mana”: İlah olan Hz. Ali'yi, M= “İsim”: Hz Muhammed'i, S= “Bab”: Selman Farisî'yi sembolize eder.⁴⁵⁰ Hz. Muhammed yani İsim, Mana'dan ortaya çıkmış bir varlıktır. İlk yaratılan nurlardan biri onun nurudur. Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberler tek nurdur.⁴⁵¹ Ayrı iki varlık olarak görülseler de, aslında Allah ile peygamberler hiçbir zaman ayrılmamıştır.⁴⁵² Nusayrîlerin Kutsal kitaplarında bu durum şu şekilde geçmektedir: “Mevlam Ali, zatının nurundan Seyyid Muhammed'i yarattı. İsmi, nefsi, arşını, kürsüsünü, sıfatını O isimlendirdi. Hakikatte birleşmediği halde ondan hiç ayrılmaz bir şekilde birleşti. Ayrılıp uzaklaşması gerektiğinde ondan hiç ayrılmadı.”⁴⁵³

Nusayrîlikteki nübüvvet anlayışı çok farklı bir biçime bürünmüştür. Normal durumda peygamberler, Allah'tan aldıkları vahyi insanlara iletirken, burada peygamber ilahın ta kendisidir. İlah, kendisini insanlara tanıtmak için peygamberlere hulul etmektedir.⁴⁵⁴ Bundan hareketle onlar yemez, içmez, evlenmez ve çocuk sahibi olmazlar.⁴⁵⁵ Peygamberlerin vazifesi, Hz. Ali'yi tanıtmak ve ona karşı insanların inanması için davet edici sözler söylemektir. Peygamberler bu özelliklerinden dolayı “Natik” ilah, Ali ise, “ Samit” ünvanını alır.⁴⁵⁶ Yani Allah'ın bir parçası olan peygamberler, onun emirlerini açıklayan (Natik), ilah ise konuşmayandır (Samit). Allah bu iki vasıfla söylemek istediklerini insanlara aktarır. Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Ali'nin bir parçası olduğundan onun yaptıkları ve söyledikleri Hz. Ali'nin emir ve sözleridir.⁴⁵⁷ Bunu Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadislerinde açıkça ifade ettiğini savunurlar: “Bu (Ali) sizin mevlanızdır. O'nu tanıyınız ve O'na tesbihte bulununuz. O'na tekbir getiriniz. Çünkü o, sizin yaratıcınız ve rızık vereninizdir. Onu inkar

⁴⁴⁹ Kummî, *Şîh-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 108.

⁴⁵⁰ Fığlalı, *a.g.e.*, s. 371.

⁴⁵¹ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 135.

⁴⁵² Sertel, *Dini ve Etnik kimlikleriyle Nusayrîler*, s. 69.

⁴⁵³ Turan, “Kitabü'l Mecmu Tercümesi”, s. 12.

⁴⁵⁴ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 53.

⁴⁵⁵ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 315.

⁴⁵⁶ Kiremit, “İnanç ve Tarihte Nusayrîler (Arap Alevîleri) Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, s. 714.

⁴⁵⁷ Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 591.

etmeyiniz.⁴⁵⁸ Başka bir rivayette: “Ey evlatlarım, ona şahadet ediniz. Bu benim dinim ve inancımdır ve itimadım onadır. Ben onun için yaşar, onun uğruna ölürüm, Ali b. Ebu Talip diridir, ölmez. Kudret ve kuvvet onun elindedir. Kulak, göz, kalp, bütün bunların hepsi ondan sorumludurlar. Bizim onlara selam vermemiz gerekmektedir ”⁴⁵⁹ sözlerini delil olarak kullanırlar.⁴⁶⁰ Ayrıca bu durum Nusayrîlerin kutsal metinlerinde şöyle geçmektedir: “Hz. Muhammed, Hz. Ali’nin bir parçasıdır, onun yaptıkları Hz. Ali’nin emirleri, onun sözleri Hz. Ali’nin sözleridir. Çünkü Hz. Muhammed geceleri Hz. Ali’nin kendisine talim ettirdiklerini gündüz yapmaktadır.” Diğer bir yerde ise şöyle geçmektedir: “Hz. Muhammed (s.av), Hz. Ali’nin kitabıdır. O, konuşan Kur’an-ı Kerim’dir.”⁴⁶¹

İmamiyye ve Nusayrî fırkası, peygamberlerin varlığını kabul etmekle birlikte, nübüvveti yükledikleri anlam birbirinden farklıdır. Nusayrîler, nübüvvet anlayışını batınî te’villere dayandırmaktadır. Peygamberlik konusunda kendilerine özgü görüşler ortaya atmışlardır.

İmamiyye fırkası peygamberlerin beşer olduğunu belirtirken, Nusayrîler hem insanî hem Tanrısal özelliklere sahip olduğunu belirtir. İmamiyye, peygamberleri insanlardan ayıran en önemli özelliğin Allah’tan vahiy almaları ve insanlara iletmeleri olduğunu ifade eder. Nusayrîler ise peygamberlerin Allah’ın kendisi olduğunu kabul ederler.

Nusayrî fırkası nübüvvet anlayışına farklı yorumlar getirerek sadece İmamiyye’den ayrı düşmemiş, diğer İslamî fırkalardan da ayrılmıştır. Onların hem batınî düşüncelere dayalı olan uluhiyyet inançları, hem de nübüvvetle ilgili kavramları açıklamaya çalışmaları, durumu daha da karmaşık hale getirmiştir. Her iki fırka da peygamberlerin varlığını kabul etmesine rağmen, onlara yükledikleri anlam, biçim ve vazifeler sebebiyle, zıt noktalarda yer almaktadır.

1.1.1.3. Ahiret İnancı

Ahiret lafzı, sözlükte “a-h-r” kökünden gelmekte ve ism-i fail olan “ahir” kelimesinin müennesidir. “Ahir” sözcüğünün zıddı “Evvel” kelimesidir.⁴⁶² Terim

⁴⁵⁸ Uyar, *a.g.e.*, s. 315.

⁴⁵⁹ Öz, *a.g.e.*, s. 362.

⁴⁶⁰ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 315.

⁴⁶¹ Keser, *Nusayrî Alevilik Tarih İnanç Kimlik*, s. 77.

⁴⁶² İsfahani, *Müfredat*, s. 73.

olarak anlamı ise dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayattır. Ahiret dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet alemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden ibarettir.⁴⁶³

Vacibü'l Vucud'dan başka hiçbir varlığın bakî olmadığına inanan İmamiyye'ye göre her canlı mutlaka bir gün ölecektir.⁴⁶⁴ Kıyamete inanmak, Allah'ın birliğine inanmakla eş değerdir. Bunu kabul etmeyen kimse kafir hükmündedir.⁴⁶⁵ Kur'an'ın: *"Her canlı ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz."*⁴⁶⁶ ayetinde ifade edildiği gibi, öldükten sonra her insan tekrardan diriltilecektir. Ayrıca: *"Binlerce kişi oldukları halde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah, onlara "ölün" dedi, sonra da onları diriltti. Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler."*⁴⁶⁷ *"Sizin yaratılmanız ve tekrar dirilmeniz tek bir nefsin yaratılması ve tekrar dirilmesi gibidir."*⁴⁶⁸ ayetlerinde görüldüğü üzere bu diriltme Allah için mümkün olup, o bu haberi önceden vermiştir.⁴⁶⁹

Dirilmenin cismanî olduğunu savunan İmamiyye, bu iddiasını şu ayetlerle destekler:⁴⁷⁰ *"İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanır? Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye gücümüz yeter."*⁴⁷¹ ve: *"Eğer şaşacaksan, asıl şaşılacak olan onların, "Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacakmışız?" demeleridir. İşte bunlar Rablerini inkâr edenlerdir. İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır."*⁴⁷²

İmamiyye, kabir hayatı da denilen berzahı ve sonrasında gerçekleşecek olan kıyameti kabul eder. Ölümden sonra kıyamete dair Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geçen kevser, mizan, soru, hesap, sırat, şefaahat, cennet, cehennem kavramlarının tümüne iman etmekle beraber bu olayların hiçbirinin akılla tasavvur edilemeyeceğini,

⁴⁶³ Bekir Topaloğlu, "Ahiret", *DİA*, Cilt 1, 1988, s. 543.

⁴⁶⁴ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, s. 510.

⁴⁶⁵ Tabatabaî, *Şi'ite İslam*, s. 143.

⁴⁶⁶ Ankebut, 29/ 57.

⁴⁶⁷ Bakara, 2/ 243.

⁴⁶⁸ Lokman, 31/ 28.

⁴⁶⁹ Kummî, *Şi'î-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 66.

⁴⁷⁰ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 139.

⁴⁷¹ Kıyame, 75/ 3-4.

⁴⁷² Rad, 13/5.

dolayısıyla bu kavramlar hakkında herhangi bir yoruma gitmeden peşinen kabul edilmesi gerektiğini savunur.⁴⁷³

İmamiyye'ye göre, Ba's (yeniden diriliş) günü, Kevser havuzunun suyunu imam Ali b. Ebi Talib dağıtacaktır.⁴⁷⁴ Allah, Hz. Ali'ye bu dünyada iken onu tanıyan ve ona itaat edenlerin, sırat üzerinden geçişine müsaade edecektir. Eğer insanlar Kıyamet günü Allah'a ve Hz Ali'nin velayetine dair bir delil getiremezse sırat köprüsünden geçemeyecektir.⁴⁷⁵

İmamiyye, ahiret inancında birçok noktada Sünnî fırkalar ile aynı safta yer alır. Bununla beraber bazı hususlarda farklılıklar bulunduğu da bir gerçektir. Sözelimi insanlara kabirde: "Rabbin kim, peygamberin kim" diye sorulduktan sonra, "İmamın kim?" şeklinde bir soru daha sorulur. Buna cevap olarak ancak: "İmamım Ali" diyenler kurtulacaktır.⁴⁷⁶

İmamiyye'nin cennet ve cehennem öğretisi ahiret inancını da desteklemektedir. Cennet; insanların bu dünyada yaptığı iyi eylemler, ibadetler ve yaptıkları hatalarının Allah tarafından bağışlanmasıyla öldükten sonra gidecekleri ve sonsuz bir zaman içinde yaşayacakları, her türlü güzelliklerle dolu yerin ismidir.⁴⁷⁷ Cehennem ise, bu dünyada günah işleyen insanların, Allah'ın buyruklarına uymayanların, öldükten sonra gidecekleri ve ceza çekecekleri yerdir.⁴⁷⁸

İmamiyye'ye göre, ilahî adlalet gereği bu dünya imtihanının sonunda cennet ve cehennemin varlığı gereklidir. İnsanların dünyada yaptığı amellere göre karşılık alması gerekir. Buna delil olarak:⁴⁷⁹ *"Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu (yaratılanların boş yere yaratıldığı iddiası) inkar edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı vay inkar edenlerin haline!"*⁴⁸⁰ ve: *"Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inancı salih amel işleyenler gibi kılacağımızı, hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar! Allah, gökleri ve*

⁴⁷³ Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, s. 44.

⁴⁷⁴ Kummî, *a.g.e.*, s. 73.

⁴⁷⁵ Kummî, *a.g.e.*, s. 80.

⁴⁷⁶ Yüksel, "İmamiyye Şia'sında İnanç Esasları", s. 34.

⁴⁷⁷ M. Süreyya Şahin, "Cennet", *DİA*, Cilt 7, 1993, s. 374.

⁴⁷⁸ Ömer Faruk Harman, "Cehennem", *DİA*, Cilt 7, 1993, s. 225.

⁴⁷⁹ Tabatabaî, *a.g.e.*, s. 144.

⁴⁸⁰ Sad, 38/ 27.

yeri, hak ve hikmete uygun olarak, herkese kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulm edilmez”⁴⁸¹ ayetlerini gösterirler.

İmamiyye inancına göre, cennet halihazırda vardır ve yaratılmıştır. Cennette ne ölüm, ne ihtiyarlık, ne eksiklik, ne hastalık, ne yok oluş, ne dermansızlık, ne düşünme, ne üzüntü, ne ihtiyaç, ne de fakirlik vardır. Orada sadece nefislerin arzuladığı ve gözlere zevk veren şeyler bulunacak ve onlar orada temelli kalacaktır. Orası zenginlik yeridir. Cennetin sakinleri, Allah’ın komşuları, evliyalar ve erenlerdir.⁴⁸²

Cennette, türlü türlü yiyecek ve içecek, meyveler vardır. Cennetle ilgili olarak Kur’an’dan getirdikleri delillerden bazıları şunlardır: *“Cennetin yiyecekleri sürekli”*⁴⁸³ Başka bir ayette: *“Şüphesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler. Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadır. Onlar için orada meyveler vardır. Onlar için diledikleri her şey vardır.”*⁴⁸⁴ Diğer bir ayette ise: *“İman edip salih amel işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde, “Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!” diyecekler. Halbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”*⁴⁸⁵ buyrulmaktadır.

Cehennem, kafirler ve isyancılar için bir alçalma ve intikam alma yeridir.⁴⁸⁶ Orada bulunanlar Ehl-i Tevhid’den kişiler ise, Allah’ın şefaati ile oradan çıkacaklardır. Onlar cehennemde bulunduğu müddetçe acı çekmez. Sadece oradan ayrılırken acı çekerler.⁴⁸⁷

İmamiyye, cehennem hayatı ile ilgili Kur’an’dan şu ayetleri örnek olarak gösterir: *“Orada ne bir serinlik ne de içecek bir şey tadacaklar! Ancak, uygun bir ceza olarak kaynar su ve irin içecekler.”*⁴⁸⁸

“De ki: Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin.’ Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre

⁴⁸¹ Casiye, 45/ 21-22.

⁴⁸² Kummî, *Şî-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 89.

⁴⁸³ Rad, 13/ 35.

⁴⁸⁴ Yasin, 36/ 55-56-57.

⁴⁸⁵ Bakara, 2/ 25.

⁴⁸⁶ Kummî, *a.g.e.*, s. 90.

⁴⁸⁷ Kummî, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁸⁸ Nebe, 78/24-25-26.

*kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden erimişi gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir.*⁴⁸⁹

*“Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer (tekrar günaha) dönersek şüphesiz kendimize zulmetmiş oluruz. Allah, aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın! der.”*⁴⁹⁰

Nusayrî inanışta ise, cennet ve cehennem hakkında farklı batınî yorumlar mevcuttur. Sözelimi Kur’an’da zikredilen: *“Altından nehir akan ırmaklar”*⁴⁹¹ ayetinde geçen nehirleri üç kısma ayırırlar. Birinci nehir, içki nehri olup, rengi kırmızıdır. Bu nehir Hz. Muhammed’i (s.a.v.) temsil eder. İkinci nehir, rengi beyaz olup, Hz. Selman Farisî’nin bakışıdır. Üçüncü nehir, bal nehri olup, rengi sarıdır. Bu nehir de yıldızların bakışını temsil eder.⁴⁹² Bir başka yorumda ise, cennet ve cehennem insanın kendi içinde barınmaktadır. Buna göre bir kişinin dünyada ilahî emirlere uyarak rahat, güzel ve iyi bir yaşam sürmesi ve nur alemine dönmesi cenneti yaşaması olarak yorumlanır.⁴⁹³ Ruhun bitki veya hayvan bedenine bürünmesi ise cehennem hayatını yaşaması anlamına gelir. Böylece Nusayrîye mükafat ve cezayı ahiretten sonraya bırakmayarak, her iki hayatın da bu dünyada yaşanıldığına inanır. Böylece cennet ve cehennem kavramlarına uzak doğu dinlerinden etkilenecek yeni anlamlar yüklemişlerdir.⁴⁹⁴

Nusayrî fırkasının ahiret inancını kavrayabilmemiz için tenasüh kavramını da bilmek gerekir. Tenasüh (reenkarnasyon), yeniden doğuş, dirilme, ruh göçü anlamlarına gelen bir kelimedir. Tenasüh, Tanrı’nın kendisine ulaşamayan günahkar ruhları cezalandırması ve bedenlere hapsedmesi demektir. Bu ruhlar bir bedenden başka bir bedene geçerek kendilerine verilmiş cezadan sürekli kurtulmaya çalışır.⁴⁹⁵

Tenasüh inancı birçok kültürün etkisiyle Antik Çağdan günümüze kadar gelmiştir. Bu inancın menşei hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Onun Eski Mısır, Yunan veya Hint dinleri kaynaklı olduğu belirtilmekle birlikte asıl çıkış noktası

⁴⁸⁹ Kehf, 18/ 29.

⁴⁹⁰ Mu’minun, 23/ 107-108.

⁴⁹¹ Necm 53/15.

⁴⁹² Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 56.

⁴⁹³ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 258.

⁴⁹⁴ Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, s. 89.

⁴⁹⁵ Ali İhsan Yitik, “Tenasüh”, *DİA*, Cilt 40, s. 441.

hakkında bir ittifak bulunmamaktadır.⁴⁹⁶ Günümüzde ise yaygın olarak Uzakdoğu dinlerinde görülmektedir.

Nusayrî tenasüh inancına göre, ölümle birlikte bedenden çıkan ruh, kendisine yeni bir beden bularak sürekli olarak yeniden dünyaya gelir. Tenasühün her zaman insan bedeninde olması zorunlu değildir.⁴⁹⁷ Kötülük işleyen, insanlara zulmeden, inkar eden kimseler, işlediği suçlarına göre köpek, katır, deve; çok çirkin davranış sergileyenler ise necis hayvanların yahut birtakım haşerelerin bedenlerine girererek hayvan ve bitkilerin bedenlerine göç eder.⁴⁹⁸ Ruhların düşüşünün veya yükselişinin, kişinin işlediği ameller veya yaptığı hatalara göre yedi mertebesi vardır. Bu ruhlar, sadece canlı varlıkların bedenlerine göçerler. Ruhun cansız varlıklara göçme imkanı yoktur.⁴⁹⁹

Nusayrîler tenasüh inancını desteklemek için Kur'an'dan bazı ayetleri örnek olarak gösterirler: *“Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.”*⁵⁰⁰ ve: *“Yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmayınca da onlara “aşağılık maymunlar olun” dedik.”*⁵⁰¹ Başka bir ayette: *“... Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın lanetlediği ve gazap ettiği içlerinden maymunlar, domuzlar çıkardığı kimseler ile şeytanlara tapan kimselerdir. İşte bunlar durumu daha kötü olan ve doğru yoldan sapmış olanlardır.”*⁵⁰² Bu ayetler, Nusayrîlere göre apaçık tenasüh inancını tasdik etmektedir.⁵⁰³

Nusayrîlere göre tenasüh inancının en büyük delili şu ayettir: *“Nasıl Allah'ı inkar ediyorsunuz ki, siz ölü iken sizi diriltti, ondan sonra O (c.c.) sizi öldürecek, tekrar O (c.c.) sizi diriltecek ve tekrar O'na döndürüleceksiniz.”*⁵⁰⁴ Onlar için ölüm yeniden bir başlayış ve yeni bir maceradır, ta ki nurlar alemine geçinceye kadar ve ruhları yıldızların arasında kendilerine ayrılmış yere çıkıncaya kadar bu böyle devam eder.⁵⁰⁵

⁴⁹⁶ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 248; Arayancan, “Suriye Bölgesindeki İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmailileri ve Nusayrîlik”, s. 193.

⁴⁹⁷ Beşe, “İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayrîler”, s. 175.

⁴⁹⁸ Öz, *a.g.e.*, s. 346.

⁴⁹⁹ Keser, *Nusayrî Alevilik Tarih İnanç Kimlik*, s. 87.

⁵⁰⁰ Tin, 95/4-5.

⁵⁰¹ A'raf, 7/ 166.

⁵⁰² Maide, 5/ 60.

⁵⁰³ Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 594.

⁵⁰⁴ Bakara, 2/ 28.

⁵⁰⁵ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 319.

Bu inançları sebebiyle Nusayrî çevrelerinde çok sayıda yeniden doğuş öyküsüyle karşılaşmakta, önceki hayatından söz eden kişilere rastlanmaktadır.⁵⁰⁶ Onlar için bu inanış, eşitsizlik ve adaletsizlikleri ortadan kaldıran, ilahî bir düzendir. Dünyaya bir kere gelip gitmeyle ilahî adalet sağlanmaz, ruh gelip gittikçe olgunlaşır. Nusayrîler sakat veya hasta doğan çocuklar için, önceki hayatında günah işlediklerinden bu şekilde doğduğuna inanır. Yoksa bu doğuştan gelen anormalliklerin mantıklı bir açıklamasının olamayacağını söylerler.⁵⁰⁷ Zengin ile fakir, bilgili ile cahil arasındaki eşitsizlikler dünyaya tekrar tekrar gelerek eşitlik haline dönüşür. Önceki hayatında zengin ve bilgili olan kişi, bir sonraki yaşamında fakir ve bilgisiz olabilir.⁵⁰⁸ Bu inanç türü, tek Tanrılı dinlerde fazla görülmemesine rağmen Nusayrî fırkası bu inanışı benimsemiştir. Ayetlerin batınî yorumlarını kullanarak, tenasüh inancını kendi inançları arasına katarak, ayetlerin te'villeriyle bağdaştırırlar. Sünnî fırkalarda tenasüh inancına rastlanmadığı için, Nusayrîler bu duruma çözüm olarak ahiret inancı ile tenasüh anlayışını uzlaştırma çabası içerisine girmiştir. Böylece ahiret inancının bir uzantısı mesabesinde olan cennet ve cenhennem kavramlarına da tenasüh inancıyla yeni bir form kazandırılmıştır.

Gulat-1 Şia fırkalarında tenasüh inancına yaygın olarak rastlanır. Nusayrîleri diğer fırkalardan ayıran en temel özelliklerinden biri olan tenasüh konusuna yukarıda kısaca değindik. Nusayrîler ahiret inancını tenasüh ile temellendirirken, İmamiyye fırkasında tenasüh anlayışıyla ilgili bulguya rastlamadık. Nusayrî fırkası tenasüh anlayışını açık bir şekilde şiar edinmiştir. Bunun sonucu olarak her iki fırka Şia mezhebinin çatısı altında bulunmakla birlikte adalet anlayışları ve tenasühe bakış açıları birbirlerinden oldukça farklıdır.

İmamiyye'de olduğu gibi Nusayrî fırkası da ahiret inancını kabul eder. Nusayrîliğin Kutsal kitabı olan Kitab'ul Mecmu'da: "Sen kemikleri diriltensin" ve: "Vaid gününde lanet onların üzerinde olsun" sözlerinden anlaşılacağı üzere ahiret inancı bu fırkada da vardır. Ancak bu fırka Kur'an'da geçen kıyamet, cennet,

⁵⁰⁶ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 257.

⁵⁰⁷ Er, "Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayrîler) ve İnanç Esasları", s. 288.

⁵⁰⁸ Türk, *a.g.e.*, s. 259.

cehennem, hesap, mizan vb. konuları kabul etmekle birlikte, bu kavramların batınî yorumlarına kapı aralar.⁵⁰⁹

Sonuç olarak her iki fırka da ahiret inancına sahiptir. Ancak Nusayrîler ahiret inancına yükledikleri batınî düşünceler dolayısıyla İmamiyye fırkasından farklı bir noktada bulunurlar. İmamiyye fırkasının ahiret inancı daha net ve Sünnî anlayışa daha yakın iken, Nusayrî fırkasının ahiret inancı ile ilgili metinlerde kapsamlı bir açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca İmamiyye, ahiretteki cenneti, sonsuz güzellikler ve nimetler olarak tasvir eder. cehennemi ise, insanın bu dünyada yaptığı hatalara göre azab çekeceği yer şeklinde tanımlar. Nusayrî fırkası ise cenneti, insanın yaşadığı dünyada ilahî emirlere uyup Batınî aleme dönmesi şeklinde; cehennemi ise ruhun cesetten cesede geçiş sürecinde yaşadığı sıkıntı ve çileyi dünya hayatında yaşadığı iddia ederken İmamiyye, ruhların bedenden bedene geçişinin (tenasüh) batıl olduğunu, tenasühe inanan kişilerin ise kafir olduğunu iddia eder. Bunun sebebi olarak da tenasühün, cennet ve cehennemin inkarı anlamına geldiğini gösterir.⁵¹⁰ Bu düşünceler itibariyle İmamiyye ile Nusayrîliğin ahiret, cennet ve cehennem tasavvuru birbirine uymamaktadır.

1.1.1.4. Melek İnancı

Melekler; Allah'ın yarattığı, onun emirlerine itaat eden, iyi nitelikteki ruhanî varlıkların genel adıdır. Vahiy kaynaklı dinlerde, Allah ile insan arasındaki ilişkiyi kurma ve yeryüzündeki düzeni sağlama fonksiyonu meleklere yüklenmiştir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi semavî dinlerin çoğunda melek inancının olduğu görülür.⁵¹¹

İmamiyye, meleklerin ruhanî varlıklar olduğuna inanır. Onlar günah işlemezler ve masumdurlar. Allah'ın emrettiklerine karşı gelmez, onları derhal yerine getirirler. İnsanlar gibi yeme, içme özellikleri yoktur. Acı hissetme, yorulma, sevinme gibi duyguları da yoktur. Mütemadiyen Allah'ı tesbih ve ona ibadet ederler.⁵¹² Melekleri kabul etmeyenler, onlara inanmayanlar, kafir hükmündedirler.⁵¹³

⁵⁰⁹ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 318.

⁵¹⁰ Kummî, *Şîh-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 70.

⁵¹¹ Ali Erbaş, "Melek", *DİA*, Cilt 24, 2004, s. 27.

⁵¹² Kummî, *a.g.e.*, s. 106.

⁵¹³ Palabıyık, "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik", s. 29.

Nusayrî fırkası, İmamiyye mensupları gibi meleklerin varlığına iman eder.⁵¹⁴ Onların Hz Ali'nin ruhundan yaratıldığına inanır.⁵¹⁵ Meleklerin, aslında gökyüzündeki yıldızlar olduğuna inanırlar.⁵¹⁶ Nusayrîler, sevdikleri herkesi melek yapma eğilimindedirler. Hz. Ali'nin yanında mücadele eden kişiler,⁵¹⁷ Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hamdan Hasibî ve arkadaşlarını melek olarak nitelendirmektedir.⁵¹⁸ Ayrıca bilime katkı yapan, Aristo, Eflatun, İbn Sina, İbn Arabî'de birer melek olarak kabul edilir.⁵¹⁹

Ehl-i Sünnetin kabul ettiği dört büyük melek, Nusayrîlerde beş eytam olarak karşılık bulur. Bunlar: Ebu Zer; gezegen ve yıldızları düzene sokar. Mikdad; doğal olayları kontrol eder. Abdullah Revaha; rüzgarı yönlendirir. Osman Maz'un; insan düzenini sağlar. Kanber Devsi; ruhları cismanî şekle büründürür.⁵²⁰ Nusayrîler yaratılmış olan beş eytama (meleklerle) yaratıcılık vasfı verirler. Ali, Muhammed'i; Muhammed Selman'ı; Selman beş eytamı (melekleri) yarattı. Yaratılan melekler de bütün kainatı yarattı.

İmamiyye'nin melek inancı, Ehl-i Sünnet'in melek inancıyla paralellik gösterir. Yalnız Nusayrîlerin melek inancında batınî te'vile daha çok dayandığı görülür. İmamiyye herhangi bir insanı melek olarak görmezken, Nusayrîler, sevdiği her insanı melekleştirir. Bu durum iki fırkanın farklı melek anlayışına sahip olduğunu göstermektedir.

1.1.1.5. İbadet Anlayışı

İbadet, insanların alemlerin yaratıcısı olan Allah'a karşı şükür, tanzim ve hürmetini belirtmek için yaptığı işlerdir.⁵²¹

İmamiyye'de ibadetlerin başında namaz gelir. Namaz ibadetini yerine getirmeyen kişinin fasık olduğuna hükmedilir. Mükelleflerin kılmasının emredildiği farz namazlar şunlardır: Gün içinde kılınması gereken "üç vakit namaz", "Cuma

⁵¹⁴ Uluçay, "Nusayrîlik", 2003, s. 58.

⁵¹⁵ Palabıyık, "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik", s. 29.

⁵¹⁶ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 316.

⁵¹⁷ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 61.

⁵¹⁸ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 46.

⁵¹⁹ Türk, *a.g.e.*, s. 61.

⁵²⁰ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 50.

⁵²¹ Mustafa Sinanoğlu, "İbadet", *DİA*, Cilt 19, 1999, s. 233.

namazı”, “Ramazan ve Kurban Bayramı namazı”, “Güneş ve Ay tutulmasında kılınan namaz”dır.⁵²²

Zekat, namazdan sonra gelen ikinci önemli ibadettir. Zekat vermeyenin namazı kabul olmayacağına inanılır. Belli bir zenginlik düzeyinde olan kişilerin, sahip olduğu mal ve paranın kırkta birinin, her yıl ihtiyaç sahiplerine sadaka olarak vermesidir. Dokuz mal türünden zekat, kurum ve kişilere verilir. Bunlar: deve, sığır, buğday, arpa, üzüm, altın, hurma, gümüş ve koyun-keçidir.⁵²³

Hac, kutsal olarak inanılan Mekke şehrini, yılın belli zamanlarında, menasiklerini yerine getirerek ziyaret edilmesidir. Farz olan ibadetlerden biridir. Bu ibadeti, yeteri kadar mal varlığına ve bedenî sıhate sahip kişilerin yerine getirmesini, bir bakıma cihat vazifesiyle eşdeğer tutulur. Ayrıca oruç ibadeti de yerine getirilmesi gereken farz ibadetlerden biridir.⁵²⁴

Nusayrî fırkası, İslam’daki namaz, oruç, zekat ve hac gibi ibadetlerin isimlerini aynen kullanmakla birlikte, te’vile başvurmak suretiyle onlara yeni anlamlar kazandırarak kendisine özgü ibadet şekilleri geliştirmiştir. Namaz ferđî ve cemaat halinde olmak üzere ikiye ayrılır. Cemaatle namaz, sadece bayramlarda, adaklarda ve cenazenin yedinci gününde şeyhin önderliğinde kılınabilir. Cemaatle kılınan namaz fevkalade gizlidir ve Nusayrî olmayan kişiler bu ibadete katılamaz. Cemaat ile kılınan namaza “cem” adı verilmiştir⁵²⁵ Ferđî namaz ise beş vakit olarak eda edilir. Beş vakit namaza beş masumun ismi verilmiştir. Sırasıyla; 1) Muhsin, sabah namazını; 2) Muhammed, öğle namazı; 3) Fatır (Fatıma), ikindi namazı; 4) Hasan, akşam namazı; 5) Hüseyin, yatsı namazını temsil eder.⁵²⁶ Onlar, beş vakit namazı bu şahıslara hasrederler ve bu beş kişinin adını anmak suretiyle namazlarını yerine getirmiş olduklarına inanırlar. Kimsenin görmediği yerde ve zamanda beş masumun ismini hatıra getirmek, samimiyetle dua etmek suretiyle bu ibadeti yerine getirebilirler. Ayrıca namazın başında: “Ali, Muhammed ve Selman’ı yüceltiriz” demek, daha

---

⁵²² Fiğlalı, *a.g.e.*, s. 351.

⁵²³ Fiğlalı, *a.g.e.*, s. 354.

⁵²⁴ Öz, *a.g.e.*, s. 276.

⁵²⁵ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 66.

⁵²⁶ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 326; Keser, *Nusayrî Alevilik Tarih İnanç Kimlik*, s. 120.

sonrasında: “Ey yüce, büyük ve arıların efendisi Ali, bize merhamet et!” diyerek sona erdirmek yeterlidir.⁵²⁷

Nusayrîlerin namaza yüklediği anlam gibi, oruca yüklediği anlam da çok farklıdır. Oruç, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in babası Abdullah’ın sessizliğini sembolize eder. Buna göre Ramazan, Abdullah; Kur’an da Hz. Muhammed (s.a.v.)’dir. Ramazan ayının günleri ise Nusayrîlerin kutsal kişilerini temsil eder.⁵²⁸ Bazı yazarlara göre ise, oruç Sünnîlerin uyguladığı biçimdedir. Ramazan ayı boyunca oruç tutmakla yükümlüdürler.⁵²⁹

Zekat, Nusayrîler arasındaki en yaygın ibadettir. Onlara göre zekatın anlamı dinî öğrenmek ve insanlara aktarmaktır. Bununla birlikte pratikte her Nusayrî aile, şeyhlerinin belirlediği miktardaki zekatını yılın belli zamanlarında ihtiyacı olanlara yardımda bulunarak veya maddi durumuna göre şeyhe vererek gerçekleştirir.⁵³⁰

Hac ibadeti, Nusayrîlikteki ziyaretler, hac yerine konmuş olup mezhebî anlayışın önemli bir kısmını teşkil eder. Her Nusayrî bu ibadeti yerine getirmekle yükümlüdür. Özellikle Hz. Ali’nin doğduğu Beytullah’ı ziyaret etmenin gerekli olduğu kabul edilir. Hatay’da pek çok ziyaret mekanı bulunmaktadır. Bir din adamının kabri ziyaret yeri olabileceği gibi, görülen rüya üzerine kişinin oturduğu ev de ziyaret mekanı olarak kabul edilebilmektedir.⁵³¹

Sünnîlik ve İmamiyye fırkasının ibadet anlayışında bazı noktalarda farklar bulunmakla birlikte iki fırkanın ibadet anlayışı büyük oranda benzerlikler gösterir. Nusayrîler ise ibadet anlayışlarında, sadece İmamiyye ile değil Sünnî mezhepler ile de oldukça farklı görüşlere sahiptir.

Nusayrîlerin kendilerine özgü yeni ibadet şekilleri geliştirdikleri açık bir şekilde ortadadır. Her iki Şîî fırkasının ibadet konusunda bu kadar farklı düşünmesinin sebebi olarak, Nusayrîlerin ibadetleri açıklamada batınî te’vil yoluna giderek farklı yorumlar

⁵²⁷ Öz, *a.g.e.*, s. 74; Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 596.

⁵²⁸ Fığlalı, *a.g.e.*, s. 376; Bulut, “a.g.m.”, s. 597.

⁵²⁹ Keser, *a.g.e.*, s. 121; Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 66; Er, “Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayrîler) ve İnanç Esasları”, s. 285.

⁵³⁰ Türk, *a.g.e.*, s. 67; Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 597.

⁵³¹ Fığlalı, *a.g.e.*, s. 376; Er, “Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayrîler) ve İnanç Esasları”, s. 283; Bulut, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, s. 597.

getirmesi ve geçmişlerinden gelen gelenek, kültür ve inanışların bu firkada devam ettirilmiş olmalarını gösterebiliriz.

1.1.1.6.Yaratılış Nazariyesi

Alemin yaratılışı her zaman insanoğlu tarafından merak edilen bir husus olma özelliğini korumuştur. Yaratılışı Nusayrîler “Sudur” teorisiyle açıklamaktadırlar. Bu teori Nusayrîlere özgü olmayıp, Yunan felsefesinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra Kindî ve Farabî onu sistemleştirerek İslam düşünce dünyasına kazandırmıştır.⁵³² Bu teoriye göre Allah her türlü eksiklikten ve zıtlıktan uzak, var olan her şeyin ilk sebebidir. O bütün iyilik ve güzelliğin kaynağı olan ilk akıldır. Kendi zatını bilir, dolayısıyla kendisi tarafından bilinir. İlk aklın salt akıl olması, kendi zatını bilmesi ve düşünmesiyle başka bir varlık ondan çıkarak (sudur) meydana gelmiştir. Bu bakımdan Farabî’ye göre, bilme ile yaratma aynı anlama gelmektedir. Söz konusu sudur (taşma) mutlak manada tam ve bir olan ilk akıldan (Allah) başlayarak yerini daha az yetkin olan sonraki akıllara bırakır. Bu durum oluş-bozuluş aleminin ay-altı aleme ulaşınca dek sürer. Oluş-bozuluş alemiyle ay-üstü alem arasında bulunan “faal akıl” ise bu iki alem arasındaki ilişkiyi sağlar. Bu faal akıl İslam felsefesinde “Cebrail”e tekabül eder.⁵³³

Nusayrîler sudur teorisini kabul etmekle beraber, İslam filozofları arasında sudur teorisi içerisinde genel kabul gören kavramları Nusayrî inanç esaslarına uygun olarak yeniden uyarlayarak, teoride bahsi geçen akılları köklü bir değişime götürmüşlerdir. Buna göre Mana olan Ali (ilk akıl) kendisini bilmesi, düşünmesi sebebiyle sudur eder. Böylece yeni bir varlık olan Hz. Muhammed (faal akıl) ortaya çıkarak uluhiyyetin ilk suduru olur.⁵³⁴ Daha sonra, İsim olan Hz. Muhammed, babın son tecellisi olan Hz. Selman Farisî’yi yaratır.⁵³⁵ Bab olan Selman Farisî de, kendi nurundan beş yetimi yaratır.⁵³⁶ Bu yaratılış hiyerarşik düzende devam eder. Her biri ayrı bir varlık gibi görülsede aslında Mana’nın kendisidir. Ondaki ayrı bir varlık değildir.

Nusayrîler, kendilerini Hz. Ali’nin uluhiyyetine inanma şerefine nail olmaları sebebiyle bahtiyarlar olarak görürler. Ayrıca onlar kendilerini, nurdan yaratılan bedensiz ve insanî ihtiyaçları olmayan, Batınî alemde yaşamakta olduklarına

⁵³² Mahmut Kaya, “Sudur”, *DİA*, Cilt 37, s. 468.

⁵³³ Kaya, “a.g.m.”, s. 467.

⁵³⁴ Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, s. 44.

⁵³⁵ Öz, a.g.e., s. 344.

⁵³⁶ Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, s. 80.

inanırlar.⁵³⁷ Ancak bu şerefe nail olduklarından, zaman içerisinde kibirlenme hasletine kapılmışlar, Allah da bunun üzere onları cezalandırmıştır. İnsan suretinde, ruhlarını bedenlere hapsederek yeryüzüne göndermiştir. Eğer bu dünyada hakiki iman eden kişiler olup, mana olan Hz. Ali'yi kabul ederlerse, bu yaşadıkları metafizik alemden kurtulacaklar ve tekrardan eski makamlarına kavuşacak ve nurlar alemine döneceklerdir.⁵³⁸

Nusayrîlerin yaratılış nazariyesinde kadının ilginç bir yeri vardır. Zira Allah, Nusayrîleri cezalandırmak için varlık aleminde şeytanları, şeytanlardan da kadınları meydana getirmiştir. Yani günahları sebebiyle kadınlar yaratılmıştır.⁵³⁹

Görüldüğü üzere Nusayrîler genel itibarıyla batınî anlayışı benimsemektedirler. Alemdaki hiyerarşik düzeni açıklamakta kullandıkları sudur teorisi, alemin ezeli olduğu düşüncesini de beraberinde getirir. Sudur teorisi semavî dinlerdeki, “Evren Allah’ın mutlak iradesiyle yaratılmıştır” ilkesiyle bağdaşmamaktadır.⁵⁴⁰

İmamiyye mezhebinin mevzu hakkında müstakil bir kuramı olmadığı için yaratılış teorisi başlığı altında görüşlerine değinmedik. Lakin şu hususa dikkat çekmek gerekir ki Nusayrîliğe özgü olan sudur nazariyesi, ne İslam’da ne de İslam’ın bir alt kolu olan İmamiyye’de vardır.

1.1.1.7. Batınî Anlayış

Batın ilmi, gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı manevî kurtuluşa ulaştırdığına inanılan bilgidir.⁵⁴¹

İmamiyye ve Nusayrî fırkasının temel görüş ve inaçlarını kavramamız için Batınî anlayışı iyi bilmek gerekir. Zira İmamiyye’nin inanç ve düşüncelerinde, batınî anlayışın izlerine rastlamaktayız. Nusayrî fırkası, genel olarak çoğu inanç ve düşüncelerinde bu bilgiyi temel felsefesi haline getirmiştir.

Aşırı Şîî fırkalarında bu anlayışa yaygın biçimde rastlanır. Bu anlayışa mensup kişiler, nassların zahiri ve batınî olmak üzere iki yönünün olduğunu; zahir yönünü her

---

⁵³⁷ Keser, *a.g.e.*, s. 83.

⁵³⁸ Fırlalı, *a.g.e.*, s. 372.

⁵³⁹ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 313.

⁵⁴⁰ Kaya, “Sudur”, s. 467.

⁵⁴¹ Süleyman Uludağ, “Batın İlmi”, *DİA*, Cilt 5, 1992, s. 188.

insanın bilebileceğini ancak batın yönünü sadece kişilerden başka hiçbir kimsenin bilemeyeceğini iddia eder.⁵⁴²

Batınîliğin temelinde, peygamber ve imamlar hakkında bazı metotsuz yorumlar, aşırı görüş ve inançlar vardır. Buna rağmen onlar bu batınî yorumu bilen kişilerin masum olduklarını, kendileriyle Allah arasında özel bir bağ bulunduğunu ve bu gizli olan kısımları açıklayabilecek özel bir bilgiye sahip olduklarına inanırlar.⁵⁴³

İmamiyye'ye göre, imamlar batınî bilgiye sahip üstün kişilerdir. Onlar hem zahir hem de batın bilgi ile hükmederler.⁵⁴⁴ Her zahirin bir batını vardır ve Kur'an'daki her ayetin de batınî bir yorumu bulunur. Dolayısıyla bu ayetlerin imamlar tarafından açıklanmaya ihtiyacı vardır. Kur'an'daki: *"İbret alınız diye her şeyi çift çift yaratmışızdır"*⁵⁴⁵ ayeti her şeyin zahir ve batın olmak üzere iki yöne sahip olduğuna delildir.⁵⁴⁶

Batınî yorumlara başvuran fırkaların ortak amacının, savundukları görüşlere meşruiyet kazandırma olduğu açıktır. Bu durum gayet normaldir, çünkü her mezhep veya fırka şöyle ya da böyle, düşünce ve görüşlerini Kur'an ve hadislere dayandırmaya çalışır.⁵⁴⁷ Ancak İslam'ın ana hükümlerinde ve temel inanç esaslarında aşırılığa giderek, onu kastettiği manadan farklı bir şekilde yorumlayan fırkalar, inkara götüren düşünceleri sebebiyle, mutedil yolu takip eden müslümanlar tarafından büyük eleştirilere maruz kalmışlardır.

İmamiyye, batınî yorumlara özellikle halifelik ve imamet konularında başvurmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra tayin ve vasiyet ile belirlediği on iki imama inanmayı dinî bir vecibe haline getiren⁵⁴⁸ bu anlayış, İmamiyye'nin diğer fırkalardan ayrılmasına ve kendine has bir düşünce sistemiyle müstakil bir mezhep olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.

⁵⁴² Avni İlhan, "Batınîyye", *DİA*, Cilt 5, 1992, s. 191.

⁵⁴³ Uluçay, *a.g.e.*, s. 233.

⁵⁴⁴ Tabatabâi, *Shi'ite Islam*, s. 161.

⁵⁴⁵ Zariyat, 51/49.

⁵⁴⁶ Abdulmuttalip Arpa, Kasım Ertaş, "Batınî Düşüncede Tevil ve Nusayrılık", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2012, s. 292.

⁵⁴⁷ Mustafa Öztürk, "Mübhematü'l-Kur'an ve İmamiyye Şiası", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 7, 2001, s. 446.

⁵⁴⁸ Öztürk, "Mübhematü'l-Kur'an ve İmamiyye Şiası", s. 446.

İmamiyye mezhebinin temelini teşkil eden imamet, velayet, ric'at ve takıyye gibi kendilerine özgü düşünceleri temellendirmek için Kur'an ve hadislere yönelen İmamiyye hüküm koyucuları, bu noktada batınî anlayışı devreye sokar. Çünkü bu konuyla ilgili naslarda açık bir şekilde hüküm yoktur. Onların tefsirlerinde bu anlayışa dayalı tevellere meylettiklerini görmek mümkündür.⁵⁴⁹

İmamiyye'ye göre, Kur'an'ın zahir manasının ötesinde, batın manası da bulunur ve bu manaları avam değil, sadece Allah'ın kulları arasından seçtiği kişiler bilebilir. Bu durum İmamiyye içerisinde kendine özgü yeni bir yorum metodu geliştirilmesine sebep olmuştur. Bu yorum ve açıklamalar, tamamiyle imamların tekelinde olduğundan, sübjektif iddialar olmaktan öteye gidemez. Kendileri açısından bakıldığında ise bu durum oldukça farklıdır. Sözelimi: *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar"*⁵⁵⁰ ayetinin tefsirinde Cafer es-Sadık, bilenlerin kendilerinin olduğunu, bilmeyenlerin düşmanları olduğunu, söylediği rivayet edilir.⁵⁵¹ Anlaşıldığı üzere, İmamlar batınî yorumlara başvururken genellikle Kur'an'da geçen ism-i işaret, ism-i mevsul ve zamirleri kendi fikirlerini açıklamakta kullanmışlardır.⁵⁵²

Yine batınî yorumlara örnek Kur'an'dan: *"O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırtıp şöyle diyecektir: "Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!"*⁵⁵³ anlamındaki ayetten, sözü edilen kişinin aslında: *"Ah keşke Rasul ile beraber Ali'yi de veli edinseydim"* demek istediği şeklinde bir sonuç çıkarılmıştır.⁵⁵⁴ Bu hususla ilgili yine aynı surede sonraki ayette: *"Yazıklar olsun bana, keşke falanı (o kişiyi) dost edinmeseydim!"*⁵⁵⁵ sözünde geçen "falanca" kişiden maksadın, Hz. Ömer olduğu iddia edilir. Onlar, Hz. Osman'ın bu açık ismi, mübhem bir lafız "falan" kelimesiyle değiştirerek, Kur'an'ı tahrif ettiğine inanırlar.⁵⁵⁶

Kur'an'da, Rahman suresinde geçen: *"Allah, birbirlerine kavuşup karşılabilmeleri için iki denizi salıverdi. Ama aralarında aşamayacakları bir engel*

⁵⁴⁹ Öztürk, "a.g.m.", s. 447.

⁵⁵⁰ Zümer, 39/9.

⁵⁵¹ Öztürk, "a.g.m.", s. 451.

⁵⁵² Öztürk, "a.g.m.", s. 448.

⁵⁵³ Furkan, 25/27.

⁵⁵⁴ Öztürk, "Mübhematü'l-Kur'an ve İmamiyye Şiası", s. 448.

⁵⁵⁵ Furkan, 25/28.

⁵⁵⁶ Öztürk, "a.g.m.", s. 448.

var”⁵⁵⁷ surenin devamında: “*Bu iki denizden inci ve mercan çıkar*”⁵⁵⁸ ayetini Hz. Selman Farisî’nin şu şekilde tefsir ettiğini iddia ederler. “İki deniz”in Hz. Ali ve Fatıma olduğunu, aralarındaki “Berzah”ın Hz. Muhammed’e işaret ettiğini, iki denizden çıkan “inci ve mercan”ın ise Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin olduğunu söylerler.⁵⁵⁹ Bu ve buna benzer genellikle mübhem ayetleri kendi inanç ve görüşlerine delil olması için açık bir şekilde batınî yorum getirmeye çalışırlar.

İmamiyye tefsirlerinde, altıncı imam olan Ca’fer es-Sadık’tan gelen rivayetlerin ayrı bir önemi vardır. İmam Ca’fer es-Sadık’ın, İmamiyye’nin hadis kaynaklarından nakledilen görüşlerinde bir aşırılığın bulunduğu görülmektedir. Özellikle İmamiyye, peygamberler ve on iki imam konusunda aşırı duygular beslediklerinden, bu hususun onlar için hassas olduğu görülür. Örneğin: “*Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler. Böylece her ümmete yaptıklarını süslü gösterdik. Sonra dönüşleri ancak Rablerinedir. O, yapmakta olduklarını kendilerine bildirecekti*”⁵⁶⁰ ayetini İmam Cafer es-Sadık şu şekilde tefsir eder: Kim Allah’ın dostuna (yani Ali’ye) söverse, Allah’a sövmüş demektir. Bunun devamı olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)’in bir hadisinde: “*Ey Ali! Sana söven bana sövmüştür ve bana söven de Yüce Allah’a sövmüştür*” dediği iddia edilir.⁵⁶¹

Nusayrîlere göre, din hem zahir hem batın olmak üzere iki kısma ayrılır. Zahir, batın ilmini bilmeyenler için geçerlidir. Batın ilmini bilenler ise zahirî hükümler ile hayatlarını geçiremezler.⁵⁶²

Batınîlik, İslam dünyasında İsmaililik sayesinde vücut bulmuş bir akımdır. Daha sonra bu akıma Nusayrîlik de dahil olmuştur. Şu an günümüzde varlığını devam ettiren batınî bir akım olarak Nusayrîlik, itikadî düşüncelerini bu yöntem ile şekillendirmektedir.⁵⁶³

---

⁵⁵⁷ Rahman, 55/19-20.

⁵⁵⁸ Rahman, 55/22.

⁵⁵⁹ Öztürk, “a.g.m.”, s. 451.

⁵⁶⁰ En’am, 6/108.

⁵⁶¹ Kummî, *Şiî-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 127.

⁵⁶² Fırlı, *a.g.e.*, s. 370.

⁵⁶³ Abdulluttalip Arpa, Kasım Ertaş, “Batınî Düşüncede Tevil ve Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 62, 2012, s. 289.

Nusayrîlikte, Kur'an'daki her ayetin bir batınî yorumu olduğu görüşünden hareketle, sınırı ve ölçüsü olmayan aşırı bir te'vil anlayışının egemen olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan Nusayrîler bu düşüncelerine Kur'an-ı Kerim'deki: "*Sana Kitabı indiren O'dur. Ondan, Kitabın anası (temeli) olan bir kısım ayetler muhkem'dir; diğerleri ise müteşabihdir*"⁵⁶⁴ ayetini delil göstererek temellendirmeyi de ihmal etmezler.⁵⁶⁵

Nusayrîlere göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) dinin zahir yönü temsil eder. O sadece genel hükümleri açıklamakla yetinmiştir.⁵⁶⁶ Ehl-i Beyt ise batın yönü temsil eder. Ehl-i Beyt ve belirlenen kişiler haricinde hiç kimse bu gizli kısmı bilemez ve açıklayamaz. Kur'an'daki muhkem ve müteşabih ayetleri onlardan başkası yorumlayamaz ve te'vil edemez.⁵⁶⁷ Bu düşünceden hareketle, Kur'an'ın muhkem ve müteşabih ayetlerinin sır ve anlamlarını, Ehl-i Beyt ve yetkin din adamları bilir. Ancak ne gariptir ki sahip oldukları bu gizli bilgileri sır olarak saklamaları zorunludur.⁵⁶⁸

Nusayrîleri diğerlerinden ayıran en önemli faktör, diğer insanlar sadece zahire bakarken, onların hem zahir hem batına bakmalarıdır. Zaten onlara göre batın yanında zahirin bir ehemmiyeti yoktur. Aslolan batın bilginin kendisidir. Ancak bu onların zahiri büsbütün dışladıkları anlamına gelmez. Nusayrîler bu iki kavramı ceviz kabuğuna benzetirler. Cevizin dış kabuğu zahir, iç kısmı ise batın alemi tasvir eder. Dış kabuğu olmadan (zahir) iç kısmı (batın) yetişmez. İnançın bütünlüğü için bu iki kısım gereklidir. Dolayısıyla batın bilgiye ulaşabilmek için zahir bilginin bilinmesi kaçınılmazdır.⁵⁶⁹ Hz. Muhammed (s.a.v.)'in: "*Ben zahirle hükmederim, sırları bilen Allah'tır*" hadisini Nusayrîler "Sırların hakikatini bilen ise Ali'dir. Zira O, gizli durumlar ile batın ilmini bilen ilahtır"⁵⁷⁰ şeklinde yorumlamaları bu konuyu özetler niteliktedir.

Batınîliğin İslam dünyası içinde çeşitli fırka ve mezheplerdeki izlerine rastlamak mümkündür. Hatta bu düşüncenin İslam dünyası içinde bazı olumsuzluklara sebep

---

⁵⁶⁴ Ali İmran, 3/12.

⁵⁶⁵ Sertel, *Dini ve Etnik kimlikleriyle Nusayrîler*, s. 75.

⁵⁶⁶ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 84.

⁵⁶⁷ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 324.

⁵⁶⁸ Türk, *a.g.e.*, s. 86.

⁵⁶⁹ Tarık Özbek, *Nusayrî Etnik Kimliğinin Simgesel Oluşumu*, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, 2006, s. 36.

⁵⁷⁰ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 324.

olduğu da bir gerçektir. Bu düşüncenin, İslam'a sonradan katılan insanların, eski dini inançlarını, kültürlerini, gelenek ve göreneklerini İslamî kılıf altından devam ettirmelerinin tabii bir sonucu olarak ortaya çıktığı kanaatindeyiz.

Şîî fırkaları arasında Batınîlik anlayışı ile öne çıkan Nusayrî fırkasına mensup müellifler, Kur'an ayetlerini batınî yoruma tabi tutmuşlar ve çok defa Kur'an'ın maksadına ve ayetlerin bağlamına ters anlamlar çıkarmışlardır. Nusayrîler bununla da kalmayıp her şeyin bir zahiri ve bir batınî olduğunu söylemiş ve yorumunu yapmaya çalışmışlardır. Nusayrîler hem görüşlerinde hem de inançlarında bu anlayışı temel esas olarak kullanmış, bundan dolayı bazı görüş ve inançlarını açıklamakta zorlanmışlardır.

İmamiyye fırkası görüşlerinin doğruluğunu ispat etmek veya tesirini artırmak için özellikle Hz. Ali'nin imametini delil getirmek ve Ehl-i Beyt'in önemini vurgulamak için bazı ayetlerde batınî yoruma giderek, herhangi bir kural olmaksızın, te'vil yapmışlardır. Her ne kadar bu konularda te'vil yoluna gitseler de, görüşlerini mutedil olarak bıraktıkları ve diğer gulat-ı Şîa gibi aşırılığa gitmedikleri aşikardır.

1.1.2. Benzer Noktaları

Tezimizin bu bölümünde İmamiyye ve Nusayrî fırkalarının benzer noktalarına temas edeceğiz. Her iki firkanın görüş ve inançlarını şu başlıklar altında sıralayabiliriz.

1.1.2.1. Takıyye İnancı

Takıyye kelimesi, sözlükte “v-k-y” kökünden gelmekte ve bir şeyi, onu rahatsız edecek ve ona zarar verecek şeylerden korunma manasında kullanılmaktadır.⁵⁷¹ Terim anlamı ise, herhangi birinin can ve malının tehlikeye gireceğini anladığında, dinini gizlemesi veya inandığı şeyin aksini söylemesidir.⁵⁷²

Takıyye Şîa içinde en geniş yeri bulmuşken, İmamiyye fırkasının da karakteristik özellikleri arasında yerini almıştır. Ayrıca bu görüş Ehl-i Sünnet'in içinde bulunan mezhep ve fırkalar içinde de geçerlidir.⁵⁷³ Durum böyle olmasına rağmen İmamiyye'nin takıyye düşüncesi hakkında iki farklı görüş ortaya çıkmıştır.

⁵⁷¹ İsfehani, *Müfredat*, s. 1176.

⁵⁷² Mustafa Öz, “Takıyye”, *DİA*, Cilt 39, 2010, s. 453.

⁵⁷³ Fırlı, *a.g.e.*, s. 348.

Bir kısmı, takıyyenin vacip olduğu ve onu terkeden kişinin namazı terkedenle aynı durumda olduğunu iddia ederken, diğer bir kısmı ise, takıyyenin bazı durumlarda uygulanıp bazı durumlarda terk edilmesi gerektiğini savunur.⁵⁷⁴

Takıyyenin vacip sayıldığı düşünceye göre, Mehdî ortaya çıkıncaya kadar devam edecektir. O zuhur etmedikçe bu inançtan vazgeçmek caiz değildir. Eğer vazgeçen olursa, o kişi dininden ve mezhebinden çıkmış, imamlara muhalefet etmiş olur.⁵⁷⁵

Kur'an'da: "*Doğrusu Allah katında en üstün olanınız, en çok sakınanınızdır*"⁵⁷⁶ ayetindeki sakınmaktan maksat, takıyye ile amel etmektir.⁵⁷⁷ Geçmişte Ehl-i Beyt soyundan gelenler ve onlara uyanlar, sürekli düşmanlarının saldırılarına maruz kalmışlardır. Bunun sonucu olarak inanç ve düşüncelerini, hasımlarına karşı gizlemeye ihtiyaç duymuşlardır.⁵⁷⁸

İmamiyye içerisindeki ikinci gruba göre takıyyenin uygulanıp uygulanmayacağı yerler vardır. Takıyye her durumda vacip değildir. Örneğin, savaş kaçınılmaz olduğunda Allah yolunda savaşmak için takıyyeyi bırakmak gerekir. Gerçeği belirtmek için uygun zaman geldiğinde ise takıyye terk edilerek gerçeğin söylenmesi gerekir. Ayrıca müslümanların sapıklığa düşmesi durumunda takıyyeyi terk etmek farzdır. Bu gibi durumlarda insanların can ve mallarına bakmaması gerekir. Bu durumda mehdîyi beklemek de anlamsız olur.⁵⁷⁹

Takıyye inancı, kapalı veya sır toplumlarda olduğu gibi Nusayrîlikte de önemli bir yer tutar. Onlar bu gizlilik anlayışını prensip olarak kabul ederler. Nusayrîlerin gizliliği mutlak manada sağlayabilmek için büyük çaba sarfettikleri bir gerçektir. Bu tedbirlerin başında, gizlilik özelliği bulunan konuları çocuklara, kadınlara ve sıradan kişilere bilgi vermemek gelir. Çünkü onlar duygusal ve zayıftırlar. Zor durumda kaldıklarında mezhebin sırlarını ifşa edebilirler.⁵⁸⁰

⁵⁷⁴ Kummî, *Şîh-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 127.

⁵⁷⁵ Kummî, *a.g.e.*, s. 128.

⁵⁷⁶ Hucûrat, 49/13.

⁵⁷⁷ Kummî, *a.g.e.*, s. 128.

⁵⁷⁸ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 85; Murat Alkan, *İmamiyye Şia'sı'nda Takıyye*, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 8; Sofioğlu, *Takıyye Kavramı*, s. 71.

⁵⁷⁹ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 86.

⁵⁸⁰ Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", s. 595.

Nusayrîlerde takıyye, sadece savunma mekanizması olarak kalmamış, daha geniş anlamda bir fonksiyon olma özelliğine erişmiştir. Onların kendi inanç ve kimliklerinin oluşmasının temelinde bu anlayış yatar. Bu sayede kendilerinde bir farkındalık oluşur ve böylece tercihlerindeki kararlılığını ortaya koyarlar.⁵⁸¹ Bu şekilde bir bakıma kendi kimliklerini korumayı başaramışlardır.⁵⁸² Mezhep içi bütünleşme de bu tarzda olmuştur.⁵⁸³ Nusayrîler, bu ilkeyi hayatta kalmanın tek şartı olarak görürler.⁵⁸⁴ Sırları ifşa edenler, öldüklerinde toprak tarafından dışlanacakları gibi sonraki hayatlarında hayvan suretine dönüşeceklerdir. Sırrı açığa çıkaran kişinin ölümle cezalandırılması bunun önemini vurgulaması açısından kayda değerdir. Bunun yanısıra, sırların mezhep dışındakilere açılmaması gerektiği, mezhebe giriş merasimlerinde ilk şart olarak öne sürülür.⁵⁸⁵

Nusayrîler için takıyye, cihat manasına gelir. İnançlarını başkalarının yanında ifşa etmemek herşeyden önce gelir. Bu sebeple kendi inançlarını barındırmayan kişilerin yanında, sanki onlardan biriymiş gibi hareket etmekten çekinmezler. Onların yaptığı şekilde ibadet eder, onlar gibi günlük hayatlarını devam ettirirler.⁵⁸⁶

Tüm bu bilgiler ışığında hem İmamiyye hem de Nusayrîyye'nin esas itibariyle takıyye inancını benimsediğini ifade edebiliriz. Gerek İmamiyye gerekse Nusayrîyye bu inancı dinî bir ilke olarak görür ve bu ilkedен kaçınmayı mensuplarına haram kılar. Nitekim Ca'fer es-Sadık'ın: "Takıyyesi olmayanın imanı yoktur" sözü konuyla ilgili yaklaşımımızı desteklemektedir. Ayrıca, Emevilerin saldırılarından korunmak için imamlarından Muhammed Bakır: "Takıyye benim dinim ve babalarımın da dinidir"⁵⁸⁷ sözü takıyyenin önemini vurgulayan bir başka önemli rivayettir.

Acaba İmamiyye ve Nusayrîyyenin takıyyeyi aynı şekilde kabul etmelerinin sebebi ne olabilir? Bu sorunun cevabını vermek için iki fırkanın geçmiş tarihine bakmak gerekir. Her iki fırka, inanç ve düşüncelerinden dolayı, muhaliflerinin baskısına ve eziyetlerine maruz kalmıştır. Bu baskılar, doğal olarak yeni bir savunma

⁵⁸¹ Kiremit, "İnanç ve Tarihte Nusayrîler (Arap Alevîleri) Üzerine Genel Bir Değerlendirme", s. 717.

⁵⁸² Özcan Güngör, "Değişim ile Takiye Arası Nusayrîler/Arap Alevîler", *İnsan ve Toplum Dergisi*, Sayı 5, 2015, s. 79.

⁵⁸³ Türk, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, s. 85.

⁵⁸⁴ Can, *Nusayrîlik: Sır ve Direniş*, s. 106.

⁵⁸⁵ Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik", s. 595.

⁵⁸⁶ Uyar, *İslam Mezhepler Tarihi*, s. 323.

⁵⁸⁷ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, s. 516.

mekanizması geliştirmiş ve onlar takıyye düşüncesini akide boyutuna taşımışlardır. Tehlikeleri bertaraf etmek için takıyyeyi, uygulanması gereken bir zorunluluk olarak görmüşler ve zaman içerisinde bu prensibin hem dinî hem de siyasî alanda en önde gelen temsilcilerinden biri olmuşlardır.⁵⁸⁸

İmamiyye ve Nusayrîyye için durum böyleyken, Ehl-i Sünnet, takıyyeyi, ölüm ve iskenceden kurtulmak amacıyla, zor durumda kalan kişinin faydalanabileceği bir ruhsat olarak görmektedir. Öyle ki, bu husus bir inanç meselesi olarak görülmediğinden akaid kitaplarına dahi alınmamıştır.

Takıyye, Ehl-i Sünnet fırkaları için ruhsat (izin) olarak görülürken, Şîî fırkalarda ruhsat olmaktan ziyade bir azimet veya dinî bir prensip olarak ele alındığı görülmektedir. Bu noktada Zeydiyye fırkasını tenzih etmemiz gerekir. Çünkü onlar da bu ilkeyi ruhsat olarak görerek Ehl-i Sünnet'e yakın bir çizgide bulunurlar.⁵⁸⁹ Anlaşılan o dur ki, hem İmamiyye hem de Nusayrî fırkası, “sır tutma” ve “gizlilik”, yani takıyye ilkesini “zarurat-ı diniyye” esaslarından biri sayarlar.

1.1.2.2. Ehl-i Beyt ve On İki İmam İnancı

Ehl-i Beyt'ten maksat, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ailesi ve soyudur. Daha özel anlamda ise onun ev halkı kastedilmektedir. Bu kavram Kur'an-ı Kerim'de üç yerde geçmektedir.⁵⁹⁰ Bunlar: “*Melekler: ‘Allah’ın emrine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye layıktır, şanı yücedir.’ dediler.*”⁵⁹¹

“*Biz, daha önce onun, süt analarının sütünü emmemesini sağladık. Kız kardeşi, ‘Size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi? dedi.*”⁵⁹²

“*...(Ey Peygamber hanımları)...Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekatı verin.*

⁵⁸⁸ Avni İlhan, “Takıyye Doğuşu ve Gelişmesi,” *DEU İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, İzmir, 1985, s. 159.

⁵⁸⁹ Murat Alkan, *İmamiyye Şia'sı'nda Takıyye*, s. 27.

⁵⁹⁰ Abdulcabbar Adıgüzel, “Şîî-İmamiyye'nin Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Dini Referansları”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 2, 2015, s. 121.

⁵⁹¹ Hud, 11/ 73.

⁵⁹² Kasas, 28/ 12.

Allah'a ve Resulüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."⁵⁹³

Şia Ehl-i Beyti; "Hz Muhammed, Hz Ali, Hz Fatıma, Hz Hasan ve Hz Hüseyin" olmak üzere beş kişiyle sınırlandırmıştır. Hz Peygamberin eşlerini ve diğer çocuklarını bu gruba dahil etmemiştir. Ayrıca Hz Ali'nin, "Muhsin" adındaki oğlu ve Muhammed b. Hanefiyye de yine bu gruba dahil etmez.⁵⁹⁴

İmamiyye mezhebi bu beş kişiye çok önem vermiş ve onları yüceltmıştır. Onlara göre, Ehl-i Beyt'i sevmek vacip (farz) hükmündedir. Bunu terk eden günah işlemiş olur.⁵⁹⁵ Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Ehl-i Beyt'ini sevmeyen, onlara düşmanlık eden kimseler bir bakıma İslam dinini reddetmiş demektir. Bu kişi İmamiyye'ye göre, artık münafık hükmündedir.⁵⁹⁶ Ehl-i Beyt sevgisi ile ilgili Kur'an'dan: "*İşte bu, Allah'ın, inanıp salih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir. De ki: Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan (akrabalarım) sevgiden başka bir ücret istemiyorum*"⁵⁹⁷ ayetinin insanlara sorumluluk yükleyerek, bütün kulların Ehl-i Beyt'i sevmenin mücbir kıldığını belirten⁵⁹⁸ İmamiyye'ye göre, Allah bu hususu emretmekte ve insanları bu sevgiden de sorumlu tutmaktadır.⁵⁹⁹

İmamiyye'nin bu inancı sebebiyle ortaya iki kavram çıkmıştır. Bunlardan ilki "Tevelli", ikincisi "Teberri"dir. Tevelli; Hz. Muhammed (s.a.v.)'in soyundan gelen kişileri sevenleri, sevmek anlamına gelir. Teberri ise; Hz Muhammed'in soyundan gelen kişileri sevmeyenleri, sevmemek anlamına gelir. Bu terim, zaman içerisinde bir kural haline gelmiştir. Bu kavramlar Hz. Peygamber'in şu hadisine dayandırılır: "*Ey Ali! Sen dünyada ve ahirette en üstün olansın. Seni seven beni sevmiştir. Beni seven Allah'ı sevmiştir. Sana kin tutup düşman olan bana düşmandır. Bana düşman olan Allah'a düşmandır. Sana düşman olanın vay haline!*" Ayrıca: "*Ali beşerin en hayırlısıdır*" demeyen kafir olur", Allah Ali'yi seveni sever, ona karşı çıkana

⁵⁹³ Ahzab, 33/ 33.

⁵⁹⁴ Adıgüzel, "Şiî-İmamiyye'nin Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Dini Referansları", s. 123.

⁵⁹⁵ Kummî, *Şiî-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 132; Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 72.

⁵⁹⁶ Zıncanî, "Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi", s. 141.

⁵⁹⁷ Şura, 42/23.

⁵⁹⁸ Zıncanî, "a.g.m.", s. 141.

⁵⁹⁹ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 72.

cezalandırır. Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, Allah'ın velîlerini sevmek ve Onun düşmanlarından uzaklaşmak kamil imandandır."⁶⁰⁰

Şiîler, Ehl-i Beyt sevgisinde, zaman içerisinde aşırılığa giderek, Hz. Peygamber'in soyundan gelen on iki kişiyi peygamberlerden sonra insanların en şerefli olduğunu kabul eder ve onları imam olarak nitelendirirler. Bu kişiler insanların din ve dünyevî ilişkilerini düzenleyen en büyük otoritedir. Bu ilke bir bakıma nübüvvetin devamı pozisyonunu almıştır.⁶⁰¹ İmamiyye inancında bu on iki imam haktır ve gerçektir. Bunların içinde sadece Hz. Ali'nin ile tayin olmuştur.⁶⁰² Diğerlerinin ise babadan oğula ya da imamın işaret ettiği isim ile başa geçmiştir.

Nusayrîler de İmamiyye mensupları gibi Ehl-i Beyt sevgisi ile doludur. Onlar, Hz. Peygamber'in abasını örttüğü sırada, gelen vahiyle müjdelenen beş kişiyi Ehl-i Beyt'inden kabul ederler. Bunlar: Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin Hz. Fatıma'dır.⁶⁰³ Ancak bu hususta Nusayrîye'yi İmamiyye'den ayıran bir nüans vardır. Nusayrîler, Hz. Fatıma'yı, Hz. Ali'nin eşi olarak görmez. Aynı şekilde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, onun çocukları olduğunu reddederler. Dahası, onları Hz. Ali'nin karısı veya çocukları olarak sayan kimseleri kafirlikle itham ederler.⁶⁰⁴

Nusayrîlerde Ehl-i Beyt sevgisi o kadar had safhadadır ki, bu husus birçok Nusayrî şairin dizelerini süslemiştir:

Erenleri serveri Al-i Aba'dır
Hasanla Hüseyin'e canım fedadır
Gözüm nuru benim Zeynel aba'dır
Dönen dönsün, ben dönmezem Ali'den⁶⁰⁵

Hatice rehberi divanda bir yar
Fatma ana ağlar hem saçın yolar

⁶⁰⁰ Adıgüzel, "Şiî-İmamiyye'nin Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Dini Referansları", s. 127.

⁶⁰¹ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 65.

⁶⁰² Tabatabaî, *Shu'ite Islam*, s. 164.

⁶⁰³ Tavit, *Arap Alevîleri Tarihi*, s. 109.

⁶⁰⁴ Keser, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, s. 81.

⁶⁰⁵ Uluçay, *a.g.e.*, s. 160.

Hakk'a terazi olmuş mizan tutar

Şehit donu geyen İmam Hüseyin⁶⁰⁶

Nusayrîlerde, Ehl-i Beyt sevgisinin yanında on iki imam inancı da vardır.⁶⁰⁷ İmamlar masumdur, her türlü yanılğı ve günahattan korunmuş kimselerdir. Kur'an'ı doğru şekilde açıklayabilmek sadece imamlara mahsustur. Onlar hem zahir hem batın bilgiye sahip kişilerdir.⁶⁰⁸ Onlar bu hususla ilgili Kur'an'da: “*Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) bir bir kaydetmişizdir,*”⁶⁰⁹ ayetini: “Biz her şeyi apaçık imamda derledik” şeklinde kabul ederler.⁶¹⁰ Nusayrîler, Ehl-i Beyt ve on iki imamın maddî yönünü değil, manevî yönünü öne çıkarırlar. Hz. Ali ile oğlunun halifelğe talip olma sebebinin dünyevî değil, dinî için olduğunu savunurlar.⁶¹¹

On iki imama olan inançları ve sevgileri şiirlerinde şöyle yer alır:

Erenler, veliler, kırklar, yediler

On iki imamlar kurbanıyız biz

Okundu tekbiri, durduk kibleye

On iki imamlar kurbanıyız biz⁶¹²

Derviş Ali'yim, kanım na-hak dökme

El ne derse desin, sen ana bakma

Şahın yürümedikçe posttan çıkma

On iki imamlar kurbanıyız biz⁶¹³

---

⁶⁰⁶ Uluçay, *a.g.e.*, s. 163.

⁶⁰⁷ Tavil, *Arap Alevileri Tarihi*, s. 109.

⁶⁰⁸ Tavil, *a.g.e.*, s. 110.

⁶⁰⁹ Yasin, 36/ 12.

⁶¹⁰ Tavil, *a.g.e.*, s. 110.

⁶¹¹ Tavil, *a.g.e.*, s. 111.

⁶¹² Uluçay, *a.g.e.*, s. 159.

⁶¹³ Uluçay, *a.g.e.*, s. 160.

İslam dini, Hz. Muhammed son peygamber olduğunu ümmetine açıkça beyan etmiştir. Peygamberlik kapısı kapanınca, bazı mezhepler, insanlardan üstün saydıkları şahsiyetleri imam olarak isimlendirmeye başlamıştır. Daha sonra on ikinci imamın gaybetiyle birlikte dinî işleri yüretecek olan “Bab” makamı ortaya çıkmıştır. Her iki fırka bu kavramı kabul etmiş ve imamlara inanmayı dinî vecibe olarak görmüştür. Her iki fırka da ortak bir Ehl-i Beyt ve on iki imam sevgisini bünyesinde barındırmaktadır.

1.1.2.3. Mehdî İnancı

Mehdî, kıyamete yakın dönemde ortaya çıkıp, adaleti yeryüzüne hakim kılacağına inanılan kurtarıcı anlamına gelir.⁶¹⁴ İslamî gelenekte önemli yere sahip olan Mehdîlik, İslamdan önceki dinlerde de görülür.⁶¹⁵

Mehdî inancı Şîî-İmamiyye’de yaygın olarak görülür. İmamiyye bu inancı ric’at terimi ile açıklamaktadır. Ric’at, bu dünyadan ayrılan ruhun, dünyaya tekrardan aynı bedende dönmesine inanmaya, denir.⁶¹⁶ Bu inanca: “*Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin. Günahlarımızı kabulleniyoruz. Şimdi (bu ateşten) bir çıkış yolu var mı?*”⁶¹⁷ ayeti delil olarak gösterilir.

İmamiyye, Hz. Fatıma’nın soyundan gelen mehdî’nin kıyamet zamanında, doğruluk ve adaletle doldurmak için zuhur edeceğini, Hz Muhammed’den mütevatir hadislerle sabit olduğunu söyler.⁶¹⁸ Mehdî’nin bu şekilde dünyaya tekrar geleceğine inanılır.⁶¹⁹ Bu kişi ise on ikinci İmam Hasan Askeri’nin oğlu Muhammed Mehdî’dir.⁶²⁰

Ehl-i Sünnet, İmamiyye’nin ric’at hakkındaki bu inancını asla kabul etmez. Çünkü bunun tevhid ve nübüvvet anlayışına uygun olmadığını düşünür. Buna mukabil İmamiyye, mehdî inancının, tevhid ve nübüvvet inancını pekiştirdiğini savunur.⁶²¹

Nusayrîlerin temel eserlerinde mehdî konusuna rastlanmaz. Bununla beraber her nasılsa mehdîlik zamanla Nusayrîliğin inanç esaslarından biri haline gelmiştir. Yine aynı şekilde onlar dünyanın sonuna doğru zuhur edecek kişinin Muhammed Mehdî olduğuna inanır. Nusayrîlere göre, mezhebin kurucusu Muhammed b. Nusayr, on

⁶¹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mehdî”, *DİA*, Cilt 28, 2003, s. 369.

⁶¹⁵ Sarıkçıoğlu, “a.g.m.”, s. 370.

⁶¹⁶ Muzaffer, *Caferî İmamiyye İnaçları*, s. 83.

⁶¹⁷ Mü’min, 40/ 11.

⁶¹⁸ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 78.

⁶¹⁹ Kummî, *Şîî-İmamiyye İnanç Esasları*, s. 111.

⁶²⁰ Tabatabâî, *Shu’te İslam*, s. 185.

⁶²¹ Muzaffer, *a.g.e.*, s. 82.

ikinci imamın gaybete girmesi üzerine, onun mehdîliğini kabul etmiştir. Ayrıca bunun yanında bab ve sefaret görevlerinin de kendisine verildiğini iddia etmiştir.⁶²² Ancak Nusayrîliğin kutsal kitaplarından olan Kitab'ül Mecmu'da Muhammed Mehdî'nin dünyaya yeniden geleceği konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

İmamiyye'nin itikad eserlerinde bu husus ile ilgili ayrı bir başlık açıldığını görmekteyiz. Nusayrîler kendilerine bir rol model olarak gördükleri İmamiyye'nin bu inancı hakkında aksi bir yorumda bulunmazlar. Bu sebeple, iki fırkanın mehdî görüşlerini, benzer noktalarda anlatmak daha makul gelmektedir. Buna istinaden mehdîlik hakkında Nusayrîyye de İmamiyye gibi düşündüğünü söylemek mümkündür.

1.1.2.4. Miharican ve Nevruz Bayramı

Bayram kelimesi, Arapça sözlüklerde “a-v-d” kökünden gelmektedir. Bu kelime, “adet halini alan sevinç ve keder, bir araya toplanma günü” anlamlarına gelir. Kelimenin aslının ise “a-v-d” köküne dayandığı “tekrar dönmek”⁶²³ manasını taşıdığı bilinmekte ve bu durum edebiyatçılar tarafından kabul edilmektedir.⁶²⁴

Dünya milletlerinin ve halklarının yıl boyunca millî, dinî ve geleneksel bayramları vardır. Bu bayramların varlığının olması insanlar için önem atfetmektedir. Zira bu bayramlar, farklı coğrafyada bulunan insanların kendi karakterist özelliklerini ifade etmesini sağlar.⁶²⁵

İsmi farsça bir kelimedenden gelen Nevruz “yeni gün” manasına gelmektedir. Geleneksel bayramların içerisinde yer alan Nevruz⁶²⁶ hem dinî hem millî karakterde olma özelliği taşır. İslamiyetten önce Eski İran geleneğinde, baharın gelişi ve ateşin yaratılması adına her yıl 21 Mart gününde kutlanılmaktadır.⁶²⁷

Zerdüş öncesi dönemlerden itibaren kutlanan Nevruz, Hz. Ömer tarafından İran'ın fethedilmesiyle İslamî bir kimliğe bürünmüştür. Genel yapısı değişmemekle birlikte Nevruza ilişkin değerlendirmelerde bazı İslamî yorumlar yapılmıştır. Örneğin Nevruz günü Hz. Adem'in yaratıldığı, Allah'ın insandan kendisinin Rab olduğu

⁶²² Fırlı, *a.g.e.*, s. 362.

⁶²³ İsfahani, *Müfredat*, s. 736.

⁶²⁴ Sargon Erdem, “Bayram”, *DİA*, Cilt 5, 1992, s. 257.

⁶²⁵ İlgar İmamverdiyev, “Azerbaycan ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri ve Aşık Şiirinde Nevruz”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Erzurum, 2005, ss. 223-224.

⁶²⁶ İmamverdiyev, “a.g.m.”, s. 224.

⁶²⁷ Şinasi Gündüz, “Nevruz”, *DİA*, Cilt 33, 2007, s. 60.

konusunda söz aldığı ve Hz. İbrahim'in putları yıktığı gün olarak görülmüştür. Ayrıca Nevruzun Hz. Ali'nin doğum günü, Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in kızı Hz. Fatıma ile evlendiği gün ve Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından halife olarak ilan edildiği gün olduğu da ileri sürülmüştür.⁶²⁸

Bir diğer bayram olan Mihrican ise, kelime manası farklı anlamlarda kullanılmış, ancak genel olarak tabiatın uykuya dalmasını ifade etmektedir. Bu bayram İran takviminin yedinci ayı olan Mihr ayının 16. günü başlayıp 21. gününe kadar devam etmektedir.⁶²⁹

Yukarıda zikrettiğimiz İran'ın İslamiyet öncesinden kalma geleneksel bayramı olan iki büyük günü durumunda bulunan Nevruz ve Mihrican, halen günümüzde de kutlanmaya devam etmektedir. Lakin İran ile özdeşleşmiş bu iki bayram, zaman içerisinde daha sonraki dönemde kurulan Nusayrî mezhebinin de dinî bayram olma özelliğini kazanmıştır.⁶³⁰ Aynı formda kutlanılan bu iki bayram, İran kültürünün Nusayrî inancı üzerindeki etkisini bariz bir şekilde göstermektedir. Bu sebeple bu başlığı İmamiyye ve Nusayrî mezhebinin benzerlikleri adı altında zikretmeyi münasip gördük.⁶³¹

1.1.3. GÜNÜMÜZDE İMAMİYYE-NUSAYRİLİK İLİŞKİSİ

Bu başlığımızın altında İmamiyye ve Nusayriliğin İlahiyat konuları hakkında değil, geçmişten günümüze her iki mezhebin devlet çatısı altındaki belli başlı ilişkilerine değineceğiz.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra çoğunluğunu Nusayrîlerin oluşturduğu bölge, Fransız mandası altındayken, 1 Haziran 1922'de Alevî özerk devleti olduğunu ilan etmiştir. Bu zaman zarfında Nusayrîler Fransız ordusuna hizmette bulunmuştur. Böylece ordu içinde Nusayrî kökenli kişilerin yükselme süreci başlamıştır.⁶³²

Suriye, bağımsız olduktan sonra Nusayrî nüfuzu altında bulunan ordu ve Baas partisi etkili olmaya başlamıştır. Böylece 13 Kasım 1970'te Nusayrî kökenli General

⁶²⁸ Şinasi Gündür, "Kadim Ortadoğu'dan Orta Asya'ya Nevruz", *Bilig*, Sayı 12, 2000, s. 5.

⁶²⁹ Nebi Bozkurt, "Mihrican", *DİA*, Cilt 30, 2005

⁶³⁰ Palabıyık, "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik", ss. 33-34.

⁶³¹ Pınar Arıkan, "Suriye'nin Nusayrî Yüzü ve İran", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 43, Cilt 4, 2012, s. 21.

⁶³² Arıkan, "Suriye'nin Nusayrî Yüzü ve İran", s. 21.

Hafız Esad hükümete yaptığı kansız darbe ile yönetime el koymuştur. 22 Şubat 1971’de ilk defa Nusayrî kökenli bir kişi Suriye devlet başkanı olmuştur.⁶³³

İran 1925-1979 yılları arasında Pehleviler tarafından yönetilmiştir. 1979 tarihine gelindiğinde ise Ayetullahi’l-Uzma İmam Humeyni, İran İslam Devleti’ni kurduğunu ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren İran Devleti, İmamiyye Şia’sının inanç esaslarına göre devlet yönetimini oluşturmuştur.⁶³⁴

Devrime giden yolda iki şahsiyet diğerlerinden daha fazla öne çıkmıştır. Humeyni daha çok halka hitap ederken, Ali Şeriatî okumuş kesimi hedef alarak bu zaferde etkili olmuş iki isimdir.⁶³⁵

1979 tarihinde meydana gelen İran devrimi, İslam devletleri arasında bir ilke sahne olmuştur. İslam tarihinde ilk defa halkın ayaklanmasıyla yönetim el değiştirmiştir. Bunun sonucu olarak, din alimlerinin yani ulemanın, siyasi rejimi devirmesi ve sonrasında yönetimi elinde tutmasıyla İslam toplumlarının tarihinde hiç görülmemiş bir olay cereyan etmiştir.⁶³⁶

İmamiyye, yönetimde velayet hakkını sınırlı tutmuştur. Onlara göre İslami değerleri korumak amacıyla, fakihin siyasi otoritede sınırlı bir hakkı vardır. Yönetimde sadece imamların ve mehdînin mutlak manada otoritesi bulunur. Bunların haricinde hiç kimsenin yönetimde söz hakkının olması mümkün değildir.⁶³⁷ Daha sonra bu durum Ayetullah Humeyni tarafından terk edilerek yerini “velayet-i fakih” teorisine bırakmıştır. O’na göre, on iki imamın gaybetinden sonra bütün yetkiler ulema sınıfına geçmiştir.⁶³⁸ O’na göre, imam ve mehdînin yokluğunda, siyasette ulemanın yönetimi meşrudur. Böylece kayıp imamın gelişi kolaylaşacak ve bir bakıma adalet tahsis edilebilecektir.⁶³⁹

İran İslam Cumhuriyeti, sınır komşuları ve dünya ülkeleri arasında siyasî alanda istikrarsız bir ilişki sürmüştür. Ancak İran’ın Suriye ile siyasî ilişkilerinde 1979’dan

⁶³³ Arslan, “Başlangıcından Günümüze Arap Aleviliği-Nusayrîlik”, s. 109.

⁶³⁴ Fırlı, *a.g.e.*, s.325.

⁶³⁵ Hasan Onat, “İran İslam Devrimi ve Şiîlik”, *e-makalat Mezhep Araştırmaları*, Sayı 6, Cilt 2, 2013, s. 229

⁶³⁶ Ünal Gündoğan, “Geçmişten Bugüne İran-İslam Devrimi: Genel Değerlendirme”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 24, Cilt 3, 2011, s. 95.

⁶³⁷ İrfan Abdulhamid Fettah, *Velayet-i Fakih Teorisi*, (çev. Seyit Bahçıvan), Kitap Dünyası Yayınları, Konya, 2012, s. 37.

⁶³⁸ Onat, “İran İslam Devrimi ve Şiîlik”, s. 229.

⁶³⁹ Gündoğan, “a.g.m.”, s. 95.

bu yana süreklilik göstermiştir. İran ve Suriye'nin liderlerine göre bu durum çok boyutlu ve her geçen gün sağlıklı bir şekilde gelişerek devam etmektedir.⁶⁴⁰ Bu ilişki sadece siyasî bağlamla da sınırlı değildir. Ekonomik, kültürel, güvenlik, savunma alanında da kayde değer bir gelişme göstermiştir. Günümüzde yaptıkları antlaşmaya göre teknolojik gelişmeleri paylaşmanın yanısıra ortak üniversiteler kurulması kararlaştırılmıştır. Bu durum iki ülkenin ilişkilerinin kolay kolay yıpranmayacağına bir göstergesidir.⁶⁴¹

Günümüzde her iki ülke, ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmaya devam etmektedir. Ortadoğu'nun kuzeyinde yer alan ve bulunduğu coğrafyada birçok şeyi değiştirebilecek bir potansiyele sahip bu iki ülkenin, oluşturabileceği her türlü ittifakı önlemek için özellikle, ABD ve İsrail yoğun bir çaba içerisinde.⁶⁴²

İki ülke arasındaki emperyalizm, sömürgecilik ve Siyonizm ortak paydalar konumundadır.⁶⁴³ Bir bakıma bu iki ülkenin sürekli iyi ilişkilerinin olmasının sebebi birbirlerine olan ihtiyaçtan doğmaktadır.⁶⁴⁴ Özellikle 1980 yılında İran-İrak savaşı başladıktan sonra Suriye ile İran ilişkileri güçlenmiştir. Sebebi ise birçok Müslüman ülkenin Irak'a destek verirken, Suriye'nin açık bir şekilde İran'a destek vermiş olmasıdır. Bu durum zamanla çıkar ilişkisinden ziyade dostluk ilişkisine dönüşmüştür.⁶⁴⁵ İsrail'in, Lübnan'ın bir bölümünü 1982 yılında işgal etmesiyle Suriye-İran ittifakını tetiklemiştir.⁶⁴⁶

İran, monarşi karşıtı olduğunu ve İslam devletleri için uygun olan yönetim biçiminin demokrasi olduğunu belirtmiştir. Buna Körfez Arap İslam Devletleri arasında monarşiyle yönetilen ülkeler tepki göstermiştir. Sonuç olarak İran, Orta Doğu'da bulunan İslam toplulukları arasında yalnız kalmıştır.⁶⁴⁷

---

⁶⁴⁰ https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/meqaleler/iran-suriye-iliskileri-nereye-arif-keskin_m11139 (erişim tarihi: 01.01.2018)

⁶⁴¹ https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/meqaleler/iran-suriye-iliskileri-nereye-arif-keskin_m11139 (erişim tarihi: 01.01.2018)

⁶⁴² <http://uik.blogcu.com/ortadogu-nun-kilidi-iran-suriye-iliskileri/4668873> (erişim tarihi: 01.01.2018)

⁶⁴³ Gündoğan, "Geçmişten Bugüne İran-İslam Devrimi: Genel Değerlendirme", s. 97.

⁶⁴⁴ Arıkan, "Suriye'nin Nusayrî Yüzü ve İran", s. 26.

⁶⁴⁵ Bayram Sinkaya, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 33, Cilt 3, 2011, s. 39.

⁶⁴⁶ Sinkaya, "a.g.m.", s. 40.

⁶⁴⁷ Gündoğan, "Geçmişten Bugüne İran-İslam Devrimi: Genel Değerlendirme", s. 98.

Suriye, İran'a coğrafi ve jeopolitik olarak yakın değildir. Ancak İran'ın stratejisinde önemli bir yer tutar. Bunun temelini "Amerika hegemonyasına, Filistin ve Lübnan konusunda İsrail'e karşı koyma" oluşturur.⁶⁴⁸

İran hükümeti Suriye ile olan ilişkisini Ortadoğu'daki hakimiyet mücadelesinde etken güç olarak kullanır. Ayrıca bunu küresel güçler ile mücadelede kilit taşı olarak görür. Özellikle 11 Eylül sonrası ABD'nin dış politikasında Ortadoğu'ya kayması, Suriye'yi vazgeçilmez bir ülke konumuna getirmiştir.⁶⁴⁹ Bu hususu İran Devrim Muhafızları Komutan Yardımcısı Hüseyin Talip şöyle dile getirir: "Suriye İran'ın 35. Eyaleti ve bizim için stratejik bir eyalettir. Eğer düşman bize saldırıp Suriye veya İran'ı almaya kalkışırsa, öncelik Suriye'yi korumaktan geçer. Çünkü Suriye'yi elimizde tutabilirsek İran'ı savunabiliriz. Bununla beraber eğer Suriye'yi kaybedersek İran'ı elimizde tutamayız."⁶⁵⁰ İran'ı bu stratejiye iten pek çok sebep vardır. Lübnan'ın toprak bütünlüğünü savunan Hizbullah, İran ve Suriye'nin ortak projesidir. İran'ın, Suriye aracılığı ile desteklediği Hizbullah, İsrail'e karşı en büyük kozu olmuştur. Eger Suriye hükümeti değişirse bu aradaki bağlantı kopacaktır. İran'ın Lübnan'daki etkisi azalacak ve İsrail'e karşı mücadele edemez duruma düşecektir. Dolayısıyla Lübnan üzerinde bulunan Şiiilerin nüfuzu azalacaktır.⁶⁵¹ Sonuç olarak İran'ın Suriye'yi kaybetmesi Orta Doğu'da büyük bir güç kaybına uğramasına sebep olacaktır.

Suriye'nin de İran'ı desteklemesinde belli başlı etmenler vardır. Suriye'nin bulunduğu coğrafyada yalnız bırakılması, doğal olarak onu kendisine dost ülke bulma arayışına itmiştir. İran ile ortak stratejilerinin olması ise iki devletin yakınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Özellikle Esad ailesinin Nusayrî fırkasına mensup olması ve azınlık olmalarına rağmen yönetimde etkin olmaları Sünnî-Arap dünyasında tepkilere yol açmaktadır.⁶⁵² Bu tepkileri azaltabilmek için Esad yönetiminin İran'ın gücüne ihtiyacı vardır.

Suriye'nin Irak ve Filistin direnişçilerine destek vermesi, öte yandan Lübnan'daki askeri varlığını geri çekmemesi, 2003 yılından itibaren Batı ile

---

⁶⁴⁸ https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/meqaleler/iran-suriye-iliskileri-nereye-arif-keskin_m11139 (erişim tarihi: 01.01.2018)

⁶⁴⁹ https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/meqaleler/iran-suriye-iliskileri-nereye-arif-keskin_m11139 (erişim tarihi: 01.01.2018)

⁶⁵⁰ <https://www.stratejikortak.com/2016/06/suriyenin-iran-icin-onemi.html> (erişim tarihi: 01.01.2018)

⁶⁵¹ <https://www.stratejikortak.com/2016/06/suriyenin-iran-icin-onemi.html> (erişim tarihi: 01.01.2018)

⁶⁵² Sinkaya, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı", s. 40.

ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur.⁶⁵³ Neticede Batı ile arasının bozulması İran'ı sığınılacak bir liman konumuna getirmiştir.

Suriye'nin İran'la yakınlaşmasının başka bir getirisi de ekonomik çıkarlardır. Zira İran'ın Suriye'ye ucuz petrol ve petrol ürünleri verdiği bilinmektedir.⁶⁵⁴

Şu hususu belirtmemiz gerekir ki, İran-Suriye ilişkisi yalnızca maddî ve manevî değil bir nebze de olsa dinî-mezhepsel boyuttaki ilişkiye dayanır. İran, Arap dünyasına yönelik politikalarında Şîilik vurgusu yapmaktan çekinirken, İslam dünyasında Şîilik konusuna vurgu yaparak politikasını sürdürür.⁶⁵⁵ Böylece İran, Şîî devlet kimliğini ön plana çıkararak başka devletlerin altında yaşayan Şîîlerle tarihi, kültürel ve dinî bağlarını korumaktadır.⁶⁵⁶

Sünnî mezhepler Nusayrîleri İslam dışı olarak kabul ederken, Suriye yönetimi Nusayrî olmasına rağmen, İran bu durumu sorun etmemiş, hatta Nusayrîliği Şîilik mezhebi altında değerlendirmiştir.⁶⁵⁷ Yani, Suriye yönetiminin Şîîliğe yakın bir dinî akım olan Nusayrîlerin elinde olduğu için memnundur.⁶⁵⁸ Bu hususa delil olarak: 1970 yılında Baas rejimi içinde bir darbeyle iktidara gelen ancak nüfusun dörtte üçü Sünnî olan Suriye'de ciddi bir meşruiyet sorunu yaşayan, Hafız Esad'a Şîî bir din adamı destek olmuştur.⁶⁵⁹ Ayrıca 1974'te, On iki İmam Şia'sından Lübnanlı Şîî Musa el Sadr: "Nusayrîliğin, İslami ve Şîî bir mezhep olduğu" fetvasını vererek dinî açıdan meşrulaştırmaya çalışan ilk kişilerden biridir. Sadr'a göre, Alevîler ve Şîîlerin çekilen acıda ortak olduğunu ifade eder. Alevîlerin (Nusayrîlerin) aşırı inançlara sahip bir fırka değil, Şîîliğin bir parçası olduğunu söyler. Ayrıca Nusayrîleri, Şîîlerin bir parçası olduğunu iddia etmiştir.⁶⁶⁰

İran ile Suriye ilişkilerinde mezhepsel etkenin bir başka yönü de Şîî kutsal mekanlarının Suriye'de bulunmasıdır. Hz. Ali'nin kızı, Hz. Zeynep'in kabri Şam'da bulunur. Bu türbe İmamiyye için kutsal mekanlardan biridir. Buraya İran'dan pek çok

---

⁶⁵³ Sinkaya, "a.g.m.", s. 42.

⁶⁵⁴ Arıkan, "Suriye'nin Nusayrî Yüzü ve İran", s. 25.

⁶⁵⁵ Barış Doster, "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 44, Cilt 4, 2012, s. 47.

⁶⁵⁶ Mehmet Şahin, "Şîî Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 2006, s. 41.

⁶⁵⁷ Doster, "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası", s. 47.

⁶⁵⁸ <http://uik.blogcu.com/ortadogu-nun-kilidi-iran-suriye-iliskileri/4668873> (01.01.2018)

⁶⁵⁹ <https://www.stratejikortak.com/2016/06/suriyenin-iran-icin-onemi.html> (01.01.2018)

⁶⁶⁰ Arıkan, "a.g.m.", s. 24.

kişi her sene ziyaret ve ibadet için gelmektedir. Ayrıca Hz. Ali'nin Kerbela olayında esir alınan ve burada ölen dört yaşındaki kızı Hz. Rukiye'nin mezarı yine Şam'dadır.⁶⁶¹ İran'da devrimin önderlerinden olan Ali Şeriatî'nin Kabri de Şam'da Hz. Zeyneb'in yanına defnedilmiştir.⁶⁶² Bu türbe ve kutsal mekanlar Suriye Dinî Vakıflar Müdürlüğüne bağlıdır. Ancak İran bu yerlerin finansmanlığını üstlenmiş, bakım, onarım ve korumasını yapmaktadır.⁶⁶³ Bununla birlikte Suriye Şiîliğe geçiş hususunda kendi ülkesinde propaganda yapılmasına izin vermektedir. İran bir bakıma Suriye'de yaşayan Nusayrîlerin İmamiyye fırkasına geçmeleri için teşviklerde bulunmaktadır.⁶⁶⁴

Suriye'nin yayın kanallarında Şiîliğin geleneği ve inancı anlatılmakta, İmamiyye yanlısı şeyhlerin programlara katılmasına izin verilmektedir. Bunlara karşılık İran da Suriye'de açtığı hastanelerde bedava hizmet vermekte ve Suriye vatandaşlarının İran'da eğitim görmesine karşılık burs bağlamaktadır.⁶⁶⁵ Bu bağlamda yöneltilebilecek: “Bu durum, İran ve Suriye devletlerinin mezhepsel olarak yakın ilişkilerinden mi kaynaklanıyor?” sorusuna, bu iki ülke arasındaki ilişkilerin temelinde, mezhepsel faktörlerin etkili olabileceğidir. Ancak bunun asıl sebebi siyasetin temeli olan çıkar ilişkisidir, denilebilir. Her devletin kendine göre bir siyaseti vardır. Siyaset karşılıklı olumlu bir şekilde ilerlerse herhangi bir problem yoktur. Ancak tersi durumda kazanılmış olan tüm bu olumlu ilişkiler geride kalabilir.

Tarihsel olarak İran'ın dış politikada pragmatik ilkelere bağlı hareket ettiğini görüyoruz.⁶⁶⁶ Bunun en güzel göstergesi, İran'ın, Suriye'deki yaklaşımı Şiî inançların etkili olduğu izlenimi verirken, bu durum halkının çoğu Şiî olan Azerbaycan'da aynı etkiyi göstermemesidir. İran diğer devletlerle de mezhepsel boyutta ilişkilerini sürdürseydi, Azerbaycan ile de iyi ilişkiler kurması gerekirdi. Hristiyan inancı barındıran Ermenistan ile Şiî olan Azerbaycan arasındaki anlaşmazlıkta, Ermenistan'ı desteklemiştir.⁶⁶⁷

Azerbaycan örneğinde olduğu gibi İran için mezhepsel yakınlık çok da önemli değildir, denilebilir. İran çıkarına ters düştüğünde Şiîliği görmezden gelmiştir. Bu

⁶⁶¹ Arıkan, “Suriye'nin Nusayrî Yüzü ve İran”, s. 27.

⁶⁶² Arıkan, “a.g.m.”, s. 25.

⁶⁶³ Arıkan, “a.g.m.”, s. 27.

⁶⁶⁴ Sinkaya, “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı”, s. 40.

⁶⁶⁵ Arıkan, “a.g.m.”, s. 28.

⁶⁶⁶ Doster, “Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası”, s. 46.

⁶⁶⁷ Şahin, “Şiî Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller”, s. 41.

durum doğal bir olgudur ve “Devletlerin dinî olmaz, çıkarları olur” sözünü destekler mahiyetindedir. Dolayısıyla Şiîliğin bir kolu olan Nusayrîlerle hiçbir zaman devlet ilişkisi esas alınmamıştır.⁶⁶⁸

---

⁶⁶⁸ Sinkaya, “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, s. 40.

SONUÇ

İslam'da mezhepler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından yaklaşık iki veya üç asır sonra İslam'ın ana bünyesinden türeyen siyasî, itikadî ve amelî ekollerdir. Bu ekoller, insanların insanî, siyasî, içtimaî, iktisadî, tarihî, kültürel birikimlerinden hareketle nassları farklı yorumlamaları sonucu ortaya çıkmıştır. İslam'da mezheplerin bir kısmı, zaman içerisinde görüş ve fikirlerini sistematik bir şekilde geliştirerek varlığını devam ettirmiş olmasına rağmen, onlardan bir kısmı süreç içerisinde varlığını devam ettirememiştir. Günümüze kadar varlığını devam ettiren mezheplerden ikisi İmamiyye ve Nusayrîyye ekolleridir.

İslam dini içerisinde meydana gelen oluşumların ortaya çıkmasına etki eden en önemli sebeplerden biri siyasî hadiselerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatı ile birlikte, O'nun yerine geçecek halifenin kim olduğu ve nasıl seçilmesi gerektiği konusu Müslümanlar arasında ciddi tartışmalara vesile olmuştur. Bu tartışmalar, onları farklı zümrelere ayırmaya kadar götürmüştür. Ortaya çıkan zümrelerden biri olan Şia ekolü, gerek siyaset ve gerekse siyasi konulara dair görüş ve yorumları ile diğer mezhepleri de etkileyecek kadar ön plana çıkmış bir ekoldür.

Şia mezhebi, ilk olarak Hz. Ali'nin meşru halife olduğu iddiasıyla ortaya çıkmış, daha sonra Kerbela olayı ve Tevvabun hareketi ile sistematik bir yapıya bürünerek bir ekol haline gelmiştir. Yalnız Şia'nın ne zaman tarih sahnesine çıktığı ile ilgili kesin bir bilgi olmasa da, yaşanan bu olaylar Şia'nın gelişmesinde etkili olmuştur. Süreç içerisinde Şia ekolü de kendi içerisinde farklı gruplaşmalara gitmiş ve bu gruplaşmalardan biri ve en büyüğü İmamiyye mezhebidir. İmamiyye mezhebini diğer Şîi ekollerden farklı kılan temel konu, Hz. Ali ile beraber onun soyundan gelen on bir kişiyi imam olarak kabul etmiş olmalarıdır ki, bu yüzden onlara İsnâaşeriyye adı da verilmiştir.

Şia içerisinde ortaya çıkmış bir diğer ekol ise Nusayrîyye mezhebidir. Kapalı bir toplum olma özelliğine sahip olan Nusayrî fırkası, Şia'nın içerisinde ortaya çıktığı üzerinde ittifak vardır. Bu mezhebin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili farklı iddialar bulunmakla beraber Nusayrîyye'nin, İmamiyye'nin on birinci imamı Hasan el-Askerî ve on ikinci imamı Muhammed Mehdî zamanında bulunan Muhammed b. Nusayr'ın önderliğinde kurulan bir mezhep olduğu konusunda araştırmacılar arasında genel bir

kanaat vardır. Tarihten beri Nusayrîyye'ye mensup kişilerin sayıları az olmakla beraber, kendilerine has sosyal yapıları sebebiyle varlıklarını korumayı başaramışlardır. Esasen inançları nedeniyle Nusayrî mezhebi kendine özgü bir oluşum olarak düşünülse de İmamiyye'den tamamen bağımsız da değildir. Zira Nusayrîler Şîî-İmamiyye'nin içerisinden çıkarak bir ekol haline gelmiştir

Genel olarak Nusayrîleri diğer İslam mezheplerinden ve Şia'nın İmamiyye ekolünden ayıran birçok öğreti söz konusudur. Bu öğretilerden biri tenasüh akidesidir. Bu inanca göre Nusayrîler, ruhun ölmediğine ve ölümden sonra yeni bir bedenle tekrar dünyaya geldiğine inanırlar. Tenasüh inancına göre ruh, beden ölümünden sonra yeni bir bedene girerek hayatına devam eder. Bu beden herhangi bir bitki, hayvan, insan veya yıldız olabilir. Bunu belirleyecek olan kıstas ise yaptığı iyiliklerdir. Eğer ruh, dünyada iyi işler yaparsa yüksek bir dereceye, kötü işler yaparsa aşağı bir makama düşer. Ancak Nusayrî inancına sahip ruh, göğe çıkıp yıldızların ruhuna karışır. Nusayrî olmayanların ruhu ise, dünyada sürekli olarak bir geçiş durumunda bulunur.

Nusayrîyye mezhebini İmamiyye ekolünden ayıran temel konular; uluhiyyet, nübüvvet, ahiret, melek ve ibadete dairdir. İmamiyye, bu konularda neredeyse Ehl-i Sünnet ekolü gibi bir inanca sahip iken Nusayrîler çok farklı bir düşünce içerisindedirler. İmamiyye'ye göre Allah, zatında ve varlığında bir ve eşsizdir. Nusayrîyye ise, Hz. Ali'ye olan sevgisinden dolayı onu yücelterek ilahlaştırmıştır. İmamiyye ekolü peygamberlerin günahsız ve fakat beşer olduğunu belirtirken, Nusayrîler ise, onları hem beşer hem de tanrısal özelliklere sahip kişiler olarak kabul eder. İmamiyye, ahiret inancı konusunda haşir, cennet, cehennem, ceza ve mükafatın varlığını kabul eder. Nusayrîler ise ahiret ve oradaki ceza ve mükafattan ziyade, mükafat ile cezanın bu dünyada olduğuna inanır. İmamiyye'ye göre, melekler nurdan yaratılmış, masum, itaatkar varlıklardır. Nusayrîler ise, gerçek melek inancından ziyade, insanları melekleştirilen bir inanca sahiptir. İmamiyye ekolüne göre namaz, oruç, zekat ve hac ibadetleri neredeyse Ehl-i Sünnet mezhebinin ifa ettiği gibi yerine getirilir. Nusayrîler ise, bu ibadetlere batınî anlamlara yükleyerek, kendilerine özgü ve diğer mezheplerde olmayan bir ibadetler zinciri olarak yerine getirirler. Namazı dua şeklinde kılarlar. Orucu sır tutma tarzında kabul ederler. Zekatı sadece din görevlileri olan şeyhlerine verirler. Hac ibadetini ise Hz. Ali'nin doğduğu Beytullah'ı ve kendi büyüklerinin kabirlerini ziyaret şeklinde ifa ederler.

Şia'nın alt kolları olarak kabule edilen İmamiyye ve Nusayrîler'in benzer birtakım ortak noktaları mevcuttur. Nusayrîlerin birçok farklılıkları bulunsa da, kısmî olarak beslendiği kanal Şia ekolüdür. Farisîlerin İslam'dan önce kutladığı Nevruz ve Mihrican bayramı zamanla Nusayrîler'in kültürünü de etkileyerek her iki mezhebin ortak değeri olmuştur. Bununla beraber İmamiyye ve Nusayrîlerin kutsal saydığı gün ve bayramlarda da paralellik vardır. İmamiyye ve Nusayrîlerin, Ehl-i Beyt sevgisi, mehdî ve takıyye inancı gibi ortak inançları söz konusudur.

Tarihsel ve inanç konuları bakımından olduğu gibi, günümüzde de Şia'nın ekollerinden olan İmamiyye ve Nusayrîler'in sosyo-politik açıdan ilişkisi söz konusudur. Nusayrîler, 1971 tarihinde Suriye'de iktidarı ele geçirmiş ve 1979 yılında İmamiyye tarafından kurulan İran İslam Cumhuriyeti ile sıkı bir ilişki içerisine girmişlerdir. Her iki ekolün ilişkisi hem tarihsel, hem inançsal hem de stratejiktir. Nusayrîlerin yönettiği Suriye, her ne kadar güçlü olmasa da İran'ın stratejisinde önemli bir yere sahiptir. Zira İmamiyye'nin hakimiyetindeki İran, Nusayrîler'in egemenliğindeki Suriye ile olan ilişkisini Ortadoğu'daki hakimiyet mücadelesinde etkin güç olarak kullanırken, bunu hem mezhebî bir inanca hem de jeo-politik bir gerekçeye dayandırmaktadır. Çünkü İmamiyye, Nusayrîliği Şiîliğin bir parçası olarak kabul etmektedir. Fakat bununla beraber Fars milleti ve İmamiyye Şia'sının yönetimindeki İran, ulusal ve uluslararası ilişkilerinde sürekli menfaat merkezli ve rasyonel bir siyaset takip ettiği tarihçe müsellemdir.

KAYNAKÇA

Abdulhamid, İrfan, *İslam'da İtikadi Mezhepler*, (çev. M. Saim Yeprem), İstanbul, 2011.

Adıgüzel, Abdülcabbar, “Şiî-İmamiyye'nin Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Dini Referansları”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 2, 2015.

Alkan, Murat, *İmamiyye Şia'sı'nda Takıyye*, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Alkan, Necmettin, “Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Nusayrîleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 4, 2010.

Altıkulaç, Tayyar, “Hz. Ali ve İlk Mushaf Nüshaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, 2012.

Apak, Adem, “Hz. Osman Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğulları'nın Devlet İdaresindeki Yeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Yayınları*, Sayı 7, Cilt 7, 1998.

Arıkan, Pınar, “Suriye'nin Nusayrî Yüzü ve İran”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 43, Cilt 4, 2012.

Arpa, Abdülmuttalip - Ertaş, Kasım “Batınî Düşüncede Tevil ve Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 62, 2012.

Arslan, Hatice, “Başlangıcından Günümüze Arap Alevîliği-Nusayrîlik”, *Mizanü'l Hak İslami İlimler Dergisi*, Sayı 1, 2016.

Atıcı, Ayşe, “Arayancan, “Suriye Bölgesindeki İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmailileri ve Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, 2010.

Aydın, Mehmet Akif, “İmamet”, *DİA*, Cilt 22, 2000.

Bağdadi, Abdulkadir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Mektebe'tül Asriyye, Beyrut, 2004, Trs.

Batur, Muhammed Raşit, *Zeydilik ve Selefilik Arasında İbnü'l Vezir*, Doktora Tezi, Erzurum, 2016.

Batur, Muhammet Raşit, “Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”, *İnsan ve Toplum*, 3/5, 2013.

Beşe, Ahmet, “İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayrîler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, 2010.

Bozan, Metin, “İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmarnet Anlayışlarının Mukayesesi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 26, 2006.

Bozkurt, Nebi, “Mihrican”, *DİA*, Cilt 30, 2005.

Buharî, Muhammed İbn İsmail, *Sahih-i Buhari*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut, Trs.

Bulut, Halil İbrahim, “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, *Ortadoğu Yıllığı Dergisi*, 2011.

Bulut, Halil İbrahim, *İslam Mezhepler Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016.

Büyükkara, M. Ali, “Kerbela'dan İnkılab'a: “Şiî Şehadet Düşüncesi ve Problemleri”, *AÜİFD*, Sayı 2, 2002.

Can, Şule, *Nusayrîlik: Sır ve Direniş*, Y. Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Coşkun, Ali, “Bir Dini Grup Olarak Nusayrîler ya da Suriye Alevîliği”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2003.

Çağatay, Neşet - Çubukçu, İbrahim Ağah, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985.

Çetin, Maksut, “Mu'tezile'nin Siyaset Anlayışı“, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 58, 2014.

Çetin, Maksut, *İtikadî ve Siyasî Mezhepler*, Yazıgen yayıncılık, İstanbul, 2016.

Çetin, Maksut, “İslam Mezheplerinde Yönetimin Gerekliği Meselesi”, *DEUIFD*, 2016.

Çetin, Maksut, *Maturidiliğin Siyaset (Hilafet/İmamet) Anlayışı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2013.

Dalkıran, Sayın, “Tarih-i Cevdet'te İslam Mezhepleri II” (Dürzilik ve Nusayrîlik), Atatürk Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, Sayı 21, Erzurum, 2003.

Demir, Ahmet İshak, “İbnü'l-Mutahhar el-Hilli'ye Göre İmamet”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 2005.

Demircan, Adnan, *İslam Tarihi*, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2014.

Doğan, İsa, “Zeydiyye Mezhebi”, *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 3, Samsun, 1989.

Doğan, İsa, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Kardeş Matbaası, Samsun, 1996.

Doster, Barış, “Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 44, Cilt 4, 2012.

Ebu Halef el-Kummî - Ebu Muhammed Hasan b. Musa b. Hasan Nevbahtî, *Şif Firkalar*, (çev. Hasan Onat), Ankara Okulları Yayınları, Ankara, 2004.

Ebu Zehra, Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 2011.

Ecer, Ahmet Vehbi, “Şia ve Doğuşu”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, 1983.

Ekinci, Mustafa, “İmamiyye Şia'sında Takıyye Anlayışına Yeni Bir Yaklaşım”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları*, Sayı 15, 2006.

Erdem, Sargon, “Bayram”, *DİA*, Cilt 5, 1992.

Emin, Ahmed, *İslam'ın Doğuşu*, (çev. Ahmed Serdaroğlu), Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976.

Erbaş, Ali, “Melek”, *DİA*, Cilt 24, 2004.

Erkoçoğlu, Fatih, “Kutsal(laştırılmış) Bir Mekan: Kerbela (Osmanlı Hâkimiyetinin Sonuna Kadar)”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010.

Eş'arî, Ebu'l Hasen, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005.

Fettah, İrfan Abdulhamid, *Velayet-i Fakih Teorisi*, (çev. Seyit Bahcivan), Kitap Dünyası Yayınları, Konya, 2012.

Fettah, İrfan Abdülhamid, “Nusayrîyye”, (çev. Avni İlhan), *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, İzmir, 1995.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2011.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *İmamiyye Şiası*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2009.

Gökalp, Yusuf, “Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2007.

Gökalp, Yusuf, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2015.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016.

Gura, İlmi, *Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Zeydiyye Fırkaları*, Y. Lisans Tezi, Bursa, 2010.

Gündoğan, Ünal, “Geçmişten Bugüne İran-İslam Devrimi: Genel Değerlendirme”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 24, Cilt 3, 2011.

Güngör, Özcan, ”Değişim ile Takiye Arası Nusayrîler/Arap Aleviler”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, Sayı 5, 2015.

Gündüz, Şinasi, “Nevruz”, *DİA*, Cilt 33, 2007.

Gündüz, Şinasi, “Kadim Ortadoğu'dan Orta Asya'ya Nevruz”, *Bilig*, Sayı 12, 2000.

Gürbüz, İncinur Atik, “Kerbela Şehidinden Sevgili İmgesine: Hz. Hüseyin”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 64, 2012.

Haccac, Müslim b., *Sahih-i Müslim*, Darul Kutubil İlmîyye, Beyrut, Trs.

Hakyemez, Cemil, “Mehdî Düşüncesinin İtikadîleşmesi Üzerine”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2004.

Harman, Ömer Faruk, ”Cehennem”, *DİA*, Cilt 7, 1993.

Hatipoğlu, Mehmed Said *iHilafetin Kureyşliliği*, Otto Yay., Ankara, 2016.

Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991.

Işık, Harun, “Kitabu Ta’limi Diyaneti’n-Nusayrîyye Işığında Nusayrî Teolojisi”, *Bilimname*, Sayı 24, 2013.

İbn Haldun, *Mukaddime*, (çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 2007.

İbn Kesir, *El Bıdaye Ve'n-Nihaye*, Cilt 5, Çağrı Yayınları: İstanbul, Trs.

İmamverdiyev, İlgar, Azerbeycan ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri ve Aşık Şiirinde Nevruz”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Erzurum, 2005.

İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensarî, *Lisanü'l-Arab*, şy'a maddesi, Beyrut, 1968.

İbn Esir, İzzeddin, *İslam Tarihi*, (çev. M. Beşir Eryarsoy), Bahar Yayınları, Cilt 2, İstanbul, Trs.

- İlhan, Avni**, “Batınıyye”, *DİA*, Cilt 5, 1992.
- İlhan, Avni**, “Takiyye Doğuşu ve Gelişmesi,” *DEU İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, İzmir, 1985.
- İsfahanî, Rağıb**, *Müfredat*, (çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kavalcıoğlu, Abdullah**, *Zeydiyye Mezhebinin Usul-i Kaynakları*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2009.
- Kaya, Hamdi**, *İmamiyye Şia’sında Sefirler Dönemi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.
- Keser, İnan**, *Nusayrî Alevîlik Tarih İnanç Kimlik*, Karahan Kitabevi, Adana, 2016.
- Keskin, Yakup**, “Yakın Döneme Etkileri İtibari İle Kerbela”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 38, Erzurum, 2012.
- Kiremit, İlker**, “İnanç ve Tarihte Nusayrîler (Arap Alevîleri) Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Geçmişten Günümüze Alevîlik I. Uluslararası Sempozyumu*, Bingöl, 2014.
- Kister, Meir Jacob**, “Harre Vakası (Bazı Sosyo-Ekonomik Tespitler)”, (çev. Ünal Kılıç), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 4, 2000.
- Kohlberg, Etan**, “İmamiyye Şia’sı Geleneğinde Rafizî Terimi”, (çev. Halil İbrahim Bulut), *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2004.
- Kohlberg, Etan**, “İsna-aşeriyye Teriminin İlk Kullanışları”, (çev. H. İbrahim Bulut), *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2004.
- Kummî, Ebu Cafer Muhammed b. Ali İbn Babeveyh Şeyh Saduk**, *Şî-İmamiyye İnanç Esasları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Yayınları, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara, 1978.
- Kutlu, Sönmez**, *Zihniyet Çözümlemeleri*, Otto Yayınları, Ankara, 2012.
- Muzaffer, Alleme Şeyh Muhammed Rıza**, *Caferî İmamiyye İnaçları*, (çev. Bilgin Çoşkun), Ehl-i Beyt Kültür Araştırma Derneği Yayınları, İstanbul, 1961.
- Onat, Hasan**, “İran İslam Devrimi ve Şifilik”, *e-makalat Mezhep Araştırmaları*, Sayı 6, Cilt 2, 2013.
- Onat, Hasan**, “Kerbela’yı Doğru Okumak”, *Akademik Orta Doğu Yayınları*, Sayı 1, Cilt 2, 2007.

- Onat, Hasan**, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.
- Öz, Mustafa**, *Başlangıçtan Günümüze Şîlik ve Kolları*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Öz, Mustafa**, “Dai”, *DİA*, Cilt 8, 1993.
- Öz, Mustafa**, “İsmailiye Mezhebi”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîlik Sempozyumu*, İstanbul, 1993.
- Öz, Mustafa**, “Mehdî el-Muntazar”, *DİA*, Cilt. 28, 2003.
- Öz, Mustafa**, “Şia”, *DİA*, Cilt 39, 2010.
- Öz, Mustafa**, “Takıyye”, *DİA*, Cilt 39, 2010.
- Öz, Mustafa**, “Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 19, 2000.
- Öz, Mustafa**, *Başlangıçtan Günümüze Şîlik ve Kolları*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Öz, Mustafa - İlhan, Avni**, “İmamet”, *DİA*, Cilt 22, 2000.
- Öz, Mustafa**, Mustafa Muhammed eş-Şek‘a, “İsmailiye”, *DİA*, Cilt 23, 2001.
- Öz, Şaban**, “Şia’nın Aslı ve Doğuşu Üzerine Görüşler”, *E-Makalat Mezhep Araştırmaları*, 2008.
- Özbek, Tarık**, *Nusayrî Etnik Kimliğinin Simgesel Oluşumu*, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, 2006.
- Özler, Mevlüt**, “Tevhid mad.”, *DİA*, Cilt 41, 2012.
- Öztürk, Mustafa**, “Mübhematü’l-Kur’ân ve İmamiyye Şiası”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 7, 2001.
- Palabıyık, M. Hanefi**, “Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrîlik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, 2010.
- Razî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin**, *El-Muhassal*, (çev. Hüseyin Atay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem**, “Mehdî”, *DİA*, Cilt 38, 2003 .
- Sertel, Ergin**, *Dini ve Etnik kimlikleriyle Nusayrîler*, Ütopya Yayıncılık, Ankara, 2005.

Sinanoğlu, Abdulhamit, “Günümüz İnanç Problemlerinden Nusayrîlerin Tanrı Tasavvurları ve Reenkarnasyon Görüşleri”, *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu*, Erzurum, 2001.

Sinanoğlu, Abdulhamit, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, Esra Yayınları, Konya, 1997.

Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *DİA*, Cilt 19, 1999.

Sinkaya, Bayram, “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Sayı 33, Cilt 3, 2011.

Sofioğlu, Şerafettin, *Takıyye Kavramı*, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2001.

Soğukoğlu, Fehmi, “Nusayrîlik ve Tanrı Algıları”, *Kelam Araştırmaları*, 11:1, 2003.

Şahin, M. Süreyya, “Cennet”, *DİA*, Cilt 7, 1993.

Şahin, Mehmet, “Şîî Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 2006.

Şehristanî, Ebu Feth Muhammed, *Milel ve Nihal*, Daru’l Ma’rife, Beyrut, 1993.

Şenzeybek, Aytakin, “Suriye’de Dürzî-Nusayrî-İsmâîli ve Sünnî ilişkileri”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, VI/2, 2013.

Tabatabaî, Allamah Sayyed Muhammad Husayn, *Shi’ite Islam*, State University of New York Press, 1975.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir, *Tarih-i Taberî*, (çev. M. Faruk Gürtunca), Cilt 3, Sağlam Yayınevi, İstanbul.

Tan, Muzaffer, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2015.

Tavil, Muhammed Emin Galib, *Arap Alevîleri Tarihi*, (çev. İsmail Özdemir), Karahan Kitapevi, Adana, 2003.

Topaloğlu, Bekir, “Ahiret”, *DİA*, Cilt 1, 1988.

Turan, Ahmet, “Kitabü’l Mecmu Tercümesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, 1996.

Turan, Fatma Ahsen, “Nusayrîlerde Gadir Hum, Fıraş ve Mubahale Bayramları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 4, 2010.

Türk, Hüseyin, *Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013.

Uluçay, Ömer, *Arap Aleviliği*, Gözde Yayınları, Adana, 2010.

Uluçay, Ömer, *Arap Aleviliği*, Karahan Kitabevi, Adana, 2003.

Uludağ, Süleyman, “Batın İlmî”, *DİA*, Cilt 5, 1992.

Uyar, Mazlum, *İslam Mezhepler Tarihi*, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2015.

Üzüm, İlyas, “Muhassin b. Ali b. Ebu Talib”, *DİA*, Cilt 31, 2006.

Üzüm, İlyas, “Nusayrîlik mad.” *DİA*, Cilt 33, 2007.

Vajda, Georges, “Bazı Şîî-İsna-Aşeriyye Yazarlarına Göre Allah'ın Görülmesi (Rü'yetullah) Meselesi”, (çev. Sabri Hizmetli), *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, 1982.

Wellhausens, Julius, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, (çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Mehdî”, *DİA*, Cilt 38, 2003.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Nübüvvet”, *DİA*, Cilt 33, 2007.

Yüksel, Emrullah, “İmamiyye Şia'sında İnanç Esasları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 11, 1993.

Zincanî, Ayetullah el-Hac Seyyid İbrahim el-Musevî, “Ana Hatlarıyla İmamiyye Akidesi”, (çev. Murat Serdar), *Bilimname Dergisi*, Cilt 2, Sayı 8, 2005.

İnternet Kaynakları

<http://uik.blogcu.com/ortadogu-nun-kilidi-iran-suriye-iliskileri/4668873> (01.01.2018)

<https://www.stratejikortak.com/2016/06/suriyenin-iran-icin-onemi.html> (01.01.2018)

<https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/meqaleler/iran-suriye-iliskileri-nereye-arif-keskin-m11139> (erişim tarihi: 01.01.2018)

<http://uik.blogcu.com/ortadogu-nun-kilidi-iran-suriye-iliskileri/4668873> erişim tarihi: 01.01.2018